KÜRESEL SÜREÇTE ULUSAL KALKINMA 3

ÖNSÖZ

İktisadi olaylara ‘Pozitif iktisat’ ve ‘Normatif iktisat’ açısından bakılırsa, bu kitapta pozitif iktisadın ‘’nedir ‘’sorusuna daha sınırlı, buna karşılık normatif iktisadın ‘’ne olmalı‘’ sorusuna daha fazla bak-maya gayret ettim. Bu yaklaşım ve kitapta yer alan görüşlerim , ‘’paradigmalara‘’ aykırı görüşler şeklin-de olabilir. Değerli okuyucularımın bu tercihimi de bir iktisatçının takdir hakkı olarak değerlendireceğini umuyorum. Kaldı ki bu durum aynı zamanda, iktisat politikalarının aslında farklı değer ölçüleri taşıyan bir bilim dalı olması gerçeğine de uygundur.

İktisat politikalarının etkisi hemen veya gecikmeli olarak ortaya çıkar. Söz gelimi Merkez Bankala-rının faiz kararları, kurlara müdahalesinin etkileri hemen piyasalara yansıyor. Talep kısıcı politikaların etkisi, yatırım teşviklerinin etkisi gibi etkiler ise gecikmeli olarak ortaya çıkıyor.

aYine ekonominin bu günkü yönetimi, Türkiye’nin küresel süreçte ortaya çıkan , tasarruf eksiği , cari açık ve istihdam gibi temel sorunlarını çözmek yerine, bunları yönetmek gibi bir dönülmez yanlışın içine girdi. Bu sorunların olumsuz etkileri kısa sürede görünmüyor ve fakat uzun dönemde topluma kötü miras olarak yansıyor. Bu nedenle, ekonomide bu gün etkileri piyasaya ve topluma yansımayan ve fakat uzun dönemde toplum için potansiyel risk taşıyan ekonomik sorunları öncelikli tartışmanın gereğine inananlardanım. Bu kitapta, çözümler ne olmalı yaklaşımı yanında ikinci olarak da bu günkü politikaların gelecekteki sonuçları tartışılmıştır.

Küreselleşmeden önce kalkınma politikaları çok tartışılırdı. Örneğin , 1979 Nobel ödülü “Dünya-da yoksulluk ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınma ‘’ konusundaki çalışmaları nedeniyle , Princeton Üniversitesi’nden Prof. Dr. Arthur Lewis ve Chicago Üniversitesi’nden Prof. Dr. Theodore W. Schultz’a verildi. Küresel süreç gelişmekte olan ülkelerde ulusal kalkınma stratejilerini rafa kaldırttı. Gelişmekte olan ülkeler para bolluğunun getirdiği geçici refahı içinde bu kararı aldılar. Büyüme ön plana çıktı. Oysa ki Büyüme , GSYH’ da ve fert başına gelirde artış yaratır… Ancak aynı zamanda otomatik ola-rak gelir dağılımında adaletsizliği düzeltmez. Hele hele bizde olduğu gibi, Büyümenin ithal ara malına dayanması , içeride istihdam artışı da yaratmaz. Gelişmekte olan ülkelerin , bu küresel düzenden daha fazla yara almadan kurtulmaları

için kendi şartlarına uyan ‘’Ulusal Kalkınma ‘’ stratejileri geliştirmeleri gerekir. İşte bunun için kitabın adı ‘’Küresel süreçte ulusal kalkınma’’dır.

Özet olarak , şimdi yeni bir dünya düzeni ve toplumsal refah için biz ve diğer gelişmekte olan ülke-lerin yeniden Ulusal kalkınma politikalarını gözden geçirmeleri gerekiyor.

Bu ve bundan önceki kitaplarda, bana güvenilir bir ortam ve uygun çalışma koşulları sağlayan iki büyük insana minnet borçluyum… Duayen gazeteci Sayın Haldun Simavi ve hocam Prof. Dr. Mem-duh Yaşa , akademik iş ve siyasi hayatımda yakaladığım en büyük şanstır. Her ikisinden de çok şey öğrendim .

Bu kitabın dizaynı ve dipnotların yerleştirilmesinde , İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nden Dr. Arif Saldanlı yardımcı oldu. Baskıya hazırlama ve baskı sırasında Giray Duda yardımcı oldu. Her ikisine de teşekkür ederim.

Ağustos 2013

ÖMERLİ

KIZLARIM SELİN ve ÖYKÜ'YE,

TORUNLARIM BERKE VE EGE'YE

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I
İKTİSADİ KALKINMA VE KALKINMA TEORİLERİ 9
1.1. BÜYÜME VE KALKINMA 9
1.2. SON YILLARDA KALKINMAYI YENİDEN ÖNE ÇIKARAN GELİŞMELER 10
1.2.1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER 11
1.2.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YOKSULLAŞMA 11
1.2.3. KÜRESELLEŞMEDE DIŞ AÇIKLAR SORUNU 13
1.2.4. KALKINMANIN İNSAN BOYUTU 13
1.3. KALKINMANIN DİNAMİKLERİ 14
1.3.1. DEMOKRASİ –KALKINMIŞLIK VE SOSYAL REFAH 14
1.3.2. DEMOKRASİ KALKINMAYI NASIL ETKİLİYOR? 16
1.3.3. ULUSAL POLİTİKALAR VE KALKINMA 17
1.3.4. KALKINMADA SEKTÖREL DENGENİN ÖNEMİ 19
1.3.5. PİYASA BAŞARISIZLIĞI VE DEVLETİN ÖNEMİ 19
1.3.6. ÇEVRE'NİN KALKINMAYA ETKİSİ 21
1.4. KALKINMA TEORİLERİ 22
1.4.1. ARTHUR LEWİS'İN KALKINMA MODELİ 22
1.4.1.1. ARTHUR LEVİS'İN İKİLİ EKONOMİK YAPI MODELİ (DUAL ECONOMY) 23
1.4.1.2. ARTHUR LEVİS'İN DIŞ TİCARET HADLERİ MODELİ 24
1.4.2. THEODORE WİLLİAM SCHULTZ'UN GÖRÜŞLERİ 24
1.4.3. R. NURKSE'NİN VE H.CHENERY'NİN GÖRÜŞLERİ 25

BÖLÜM II
İSTİKRARLI BÜYÜME VE KALKINMA 27
2.1. BÜYÜME TEORİLERİ (ÖZET) 28
2.2. BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİ FAKTÖRLERİ 30
2.2.1. SERMAYE BİRİKİMİNİN BÜYÜMEYE ETKİSİ 30
2.2.2. TEKNOLOJİNİN BÜYÜME VE KALKINMAYA ETKİSİ 31
2.2.3. BEŞERİ YATIRIMLARIN KALKINMAYA ETKİSİ 32
2.3. İSTİKRARLI KALKINMA VE TASARRUF 33
2.3.1. TASARRUF VE GELİR ARTIŞINDA ORTA GELİR TUZAĞI 34
2.3.2. TÜRKİYEDE ÖZEL TASARRUFLAR VE YATIRIMLAR NASIL ARTAR? 36
2.4. KALKINMADA İSTİHDAM SORUNU 38

2.4.1. KÜRESELLEŞME VE İSTİHDAM 38
2.4.2. TÜRKİYE DE İSTİHDAM YARATAN KALKINMA MODELİ 39
2.4.2.1. İSTİHDAM VERİLERİ DOĞRU HESAPLANMALIDIR 40
2.4.2.2. REKABET ŞARTLARINDA İYİLEŞME SAĞLANMALIDIR 41
2.4.2.3. TÜRKİYE'NİN DIŞ REKABET GÜCÜ ARTIRILMALIDIR. 42
2.4.2.4. YENİ YATIRIMLAR YAPILMALIDIR 42
2.5. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE VE TÜRKİYEDE ÖZELLEŞTİRME 43
2.5.1. UYGULAMADA ÖZELLEŞTİRME SONUÇLARI 44
2.5.2. ÖZELLEŞTİME, TÜKETİCİ TATMİNİ VE TOPLUMSAL FAYDA 45
2.5.3. TÜRKİYEDE ÖZELLEŞTİRME İÇİN ÖNERİLER 45

BÖLÜM III
DIŞ TİCARETİN KALKINMAYA ETKİSİ 47
3.1. DIŞ TİCARET TEORİLERİ 48
3.1.1. KLASİK DIŞ TİCARET TEORİLERİ 48
3.1.1.1. TEKLİF EĞRİLERİ (OFFER CURVES) 48
3.1.2. NEOKLASİK DIŞ TİCARET TEORİSİ 49
3.1.2.1. HECKSCHER-OHLİN TEORİSİ 49
3.1.2.2. LEONTİEF PARADOKSU 50
3.2. DIŞ TİCARET HADLERİ VE KALKINMA 50
3.2.1. DIŞ TİCARET HADLERİ 51
3.2.2. GELİR AÇISINDAN DIŞ TİCARET HADLERİ 51
3.2.3. DIŞ TİCARET VE SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ 52
3.2.3.1. İTHAL İKAMESİNE DAYALI SANAYİLEŞME STRATEJİSİ 53
3.2.3.2. İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME STRATEJİSİ 55
3.2.4. BÜTÜNLEŞTİRİLMİŞ SANAYİLEŞME STRATEJİSİ 58

BÖLÜM IV
DÖVİZ KURU POLİTKALARININ İKTİSADİ KALKINMADA ÖNEMİ 61
4.1. DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ 61
4.1.1. SABİT DÖVİZ KURU SİSTEMİ 62
4.1.2. ESNEK DÖVİZ KURU SİSTEMİ 64
4.1.3. ALTERNATİF DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ 65
4.1.3.1. YÖNETİMLİ DALGALANMA (MANAGED FLOAT) 66
4.1.3.2. ARALIK İÇİNDE DALGALANMA (FLOATING WITHIN A BAND) 66
4.1.3.3. KAYGAN ARALIK (SLIDING BAND) 67
4.1.3.4. YÖNLENDİRİLMİŞ SABİT ARALIK (CRAWLING BAND) 67
4.1.3.5. YÖNLENDİRİLMİŞ SABİT PARİTE (CRAWLING PEG) 67

4.1.3.6
. AYARLANABİLİR SABİT KUR SİSTEMİ (FIX-BUT-ADJUSTABLE EXCHANGE RATE) 68
4.1.3.7
. PARA KURULU (CURENCY BOARD) 68
4.1.3.8
. TAM DOLARİZASYON (FULL DOLLARIZASYON) 68
4.2. TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARI
VE EKONOMİYE ETKİLERİ 69
199
4.2.1. 4 EKONOMİK KRİZİ 69
4.2.2. 2000 İSTİKRAR PROGRAMI, NOMİNAL ÇIPA VE 2001 KRİZİ 73
4.2.3. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI VE ESNEK KUR POLİTİKASI 46
4.2.4. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMINDAN SONRA
PARA VE KUR POLİTİKASI 77

BÖLÜM: V
TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI SORUNU 79
5.1. ÖDEMELER DENGESİNİN YAPISI 79
5.2. CARİ AÇIĞIN BÜYÜKLÜĞÜ 80
5.3. CARİ AÇIĞIN NEDENLERİ 81
5.3.1. BÜYÜME VE CARİ AÇIK 82
5.3.2. İÇ TASARRUF AÇIĞI VE CARİ AÇIK 83
5.3.3. KUR POLİTİKASI VE CARİ AÇIK 85

5.3.4. TÜRK LİRASI NE KADAR DEĞERLİ? 85
5.4. CARİ AÇIĞIN EKONOMİK VE SOSYAL MALİYETİ 87
5.4.1. CARİ AÇIK FİNANSMANI RİSK OLUŞTURDU 88
5.4.2. CARİ AÇIK GELİR DAĞILIMINI BOZUCU ETKİ YAPTI. 90
5.4.3. DIŞ BORÇ YÜKÜ ARTTI 90
5.5. CARİ AÇIK NASIL ÖNLENİR? 91
5.5.1. REEL KURUN GÖZETİLMESİ GEREKİR 91
5.5.1.1. ESNEKLİK YAKLAŞIMI 91
5.5.1.2. TOPLAM HARCAMA VEYA MASSETME YAKLAŞIMI 92
5.5.1.3. PARASALCI YAKLAŞIM 92
5.5.2. KUR SİSTEMİ DEĞİŞMELİDİR 93
5.6. AMPİRİK ANALİZ 96

BÖLÜM VI
KÜRESELLEŞME İLE FİNANSAL KRİZLERİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ 97
6.1. KÜRESELLEŞME 97
6.1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI 97
6.1.2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ 98
6.1.3. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI 100
6.1.3.1. EKONOMİK BOYUT 100
6.1.3.2. SİYASİ BOYUT 101
6.1.3.3. SOSYAL VE KÜLTÜREL BOYUT 102
6.1.4. KÜRESELLEŞMEYE FARKLI YAKLAŞIMLAR 103
6.2. KÜRESELLEŞMENİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ 104
6.3. FİNANSAL KÜRESELLEŞME: FİNANSAL LİBERALİZASYON VE FİNANSAL KRİZLER 105
6.3.1. FİNANSAL KRİZLER 107
6.3.2. FİNANSAL KRİZ MODELLERİ 110
6.3.2.1. DÖVİZ KRİZLERİ 110
6.3.2.2 NEGATİF BEKLENTİLERDEN DOĞAN KRİZLER 110

.
6.3.2.3
. DIŞ ŞOKLAR 111
6.4. 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZ ÖNCESİNDE,
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YAŞANAN KRİZLER 112
6.4.1. 1994-1995 LATİN AMERİKA KRİZİ 113
6.4.2. ASYA KRİZİ 114
6.4.3. RUSYA KRİZİ 115
6.4.4. BREZİLYA KRİZİ 116
6.4.5. TÜRKİYE VE FİNANSAL KRİZLER 116
6.4.5.1
. 1994 KRİZİ 117
6.4.5.2
. KASIM 2000 VE ŞUBAT 2001 KRİZLERİ 118
6.5. 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ 119
6.5.1. ABD FİNANSAL KRİZİ 120
6.5.2. AVRUPA BORÇ KRİZİ 120
6.5.3. ABD VE ABD'DE FİNANSAL GENİŞLEMENİN
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ 120
KAYNAKÇA 123

BÖLÜM I

İKTİSADİ KALKINMA VE KALKINMA TEORİLERİ

1.1. BÜYÜME VE KALKINMA

Ekonomik büyüme, ulusal gelir düzeyindeki ve birey başına düşen ulusal gelirdeki artışı işaret eder. Ulusal gelir olarak, Gayri Safi Yurt içi hâsıla kullanılmaktadır. Fiilen, büyüme GSYH' daki belli bir dönem itibariyle meydana gelen reel; yani enflasyondan arındırılmış artıştır.

GSYH'da reel artış, yani büyüme yanında Fert Başına GSYH'nın da artması için, nüfus artış hızının, büyüme oranının altında olması gerekir.

Ekonomik kalkınma, büyümeyi de içine alan daha geniş bir kavramdır. Ekonomik büyüme yanında, kişi başına düşen doktor sayısı, çocuk ölüm oranı, kişi başına düşen gazete, okuma oranı, öğretmen sayısı gibi ölçütlerle çevre şartlarının iyileşmesi de kalkınmanın birer göstergesidir. Ayrıca kalkınma olması için teknolojik gelişmenin de sağlanmış olması gerekir. Demokrasi de kalkınmayı ve toplumsal refahı destekleyen önemli bir unsurdur. Gelir artışı yüksek ve fakat yaşam kalitesi düşük, katılımcı demokra-siye sahip olmayan bir toplum gelişmesini tamamlamış bir toplum değildir.

Özet olarak, Ekonomik kalkınma aynı zamanda bir ekonomide :

- Yatırımların artması, üretim verimliliğinin yükselmesi, çevre şartlarının iyileştirilmesi,
- İnsana yapılan eğitim ve sağlık yatırımlarıların talebe cevap verecek şekilde artması,, eğitim ve kültür düzeyinin ve yaşam standartlarının yükselmesi,
- Konut ve sosyal güvenlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması,
- Yoksulluğun önlenmesi ve gelir dağılımında düzelme ile en düşük gelir elde edenlerinde insanca yaşadıkları bir yaşam standardı,
- İnsani değerlerin yükselmesi ve katılımcı demokrasi, gibi hedefleri de gözeten bir

yaklaşımdır.

Kalkınma anlayışında giderek insan faktörü ve toplumsal refah ön plana çıkmıştır. 20. yüzyılın ilk çey-reğinde İktisadi gelişme, fiziksel ve sosyal altyapı imkânlarını da kavrayan bir anlayış olmuştur. 20. yüzyılın son çeyreğinde ise, doğrudan "yaşam kalitesi" öne çıkmıştır (DPT, 2000).

Gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülke statüsüne geçmeleri yalnızca GSYH' da artışını yani büyümeyi , değil aynı zamanda yukarıdaki gelişmeleri de birlikte tamamlamaları gerekir.

Ekonomik kalkınma politikası, büyüme ve istihdam politikasından daha kapsamlı politikaları gerekli kılar. Bir ülkenin kalkınması için:

- Milli gelirin artışı yanında, ayrıca ve parelel olarak ,artan bu gelirin daha dengeli dağıtılması, yoksul sayısının azaltılması ve fakirlik sınırının yükseltilmesine yönelik İktisat Politikalarının uygulanması gerekir.

- Ekonomide kaynakların, sosyal yapıya, nüfus dağılımına ve koşullarına uygun kullanılması lazım-dır. Söz gelimi nüfusun çoğunluğunun tarım kesimi ve kırsal kesimde yaşadığı ekonomilerde, sana-yileşmeye geçiş sırasında, emek yoğun üretim tekniğinin kullanılması daha düşük maliyetle üretim yapılmasına ve işsizliğin azalmasına imkân sağlayacaktır.

- Tasarrufları ve yatırımları artırmak, üretimde verimliliği yükseltmek için, Devlet ve Piyasa arasında optimal bir denge kurulmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerde, pazara giriş serbestisi ve rekabet şartları önünde engeller vardır. Kısmen de olsa geleneksel üretim yapısı bulunmaktadır. Faiz politikasını engelleyen inanç yapıları ve piyasada oligopol yapılar mevcuttur. Bu nedenle devletin piyasanın işlemesi, reka-bet koşullarının çalışması için önlemler alması gerekir.

- Bölgesel kalkınmışlık farklılıklarını en aza indirmek için de devletin daha aktif olması gerekir. Geri bölgelerde yatırımları teşvik etmesi gerekir (İlkin, 1973). Kalkınmanın önemli bir ayağı olarak, geliş-mekte olan ülkelerde Eğitimde kaynakların etkin kullanılması, en yeteneklilerin eğitilmesi ve uzun dönemli

insan gücü ihtiyaçları önde tutan bir eğitim politikasının olması gerekir.

- Gelişmekte olan ülkeler ifadesi, son yarım yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Önceleri az gelişmiş ülkeler ifadesi kullanılıyordu. Az gelişmiş sözünün aşağılayıcı bir yanı bulunduğu için bu ifade artık gelişmekte olan ülkeler şeklinde kullanılmaktadır.

1.2. SON YILLARDA KALKINMAYI YENİDEN ÖNE ÇIKARAN GELİŞMELER

Gelişme iktisadı veya kalkınma iktisadı konusunda, 1950-60 yılları arasında oldukça popüler teoriler vardı. Çünkü İkinci Dünya Savaşı birçok ülkede ekonomik ve sosyal yapıyı tahrip etmişti. Gelir dağılımı bozulmuştu. Bu ülkelerde harp zenginleri ortaya çıkmış, halkın büyük çoğunluğu yoksul düşmüştü. Geliri artırmaya ve artan gelirin adil bölüşümüne ihtiyaç vardı. Yeni teknolojilere ve yeni yatırımlara ihtiyaç vardı. İktisatta O dönemlerde, gelişmekte olan ülkeler için az gelişmiş ekonomiler tabiri vardı.

Keynesgil politikaların hâkim olduğu bu dönemlerde refah devleti anlayışı içinde, planlama ve gelir dağılımı sorunları öne çıkmaktaydı. Az gelişmiş ülkelerin kalkınması ,uygulamada uluslararası kuruluşlar ve özellikle ABD tarafından desteklenmiştir. Söz gelimi, Marshall Planı II. Dünya Savaşı sonrasında 1947 yılında önerilen ve 1948-1951 yılları arasında yürürlüğe konan ABD kaynaklı bir ekonomik yardım paketidir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 16 ülkeye bu plan doğrultusunda, para ve askeri yardım olarak, ekonomik kalkınma yardımı yapılmıştır. Elbette ki, 1947' deki Truman Doktrini ve 1948'deki Marshall Planının altında, ekonomik destek verdiği ülkeleri kendi yanına çekmek ve ABD' nin siyasi çıkarlarını korumak güdüsü de vardı.

1980 sonrası İktisat politikalarında Monetarist (parasalcı) yaklaşımın ön plana çıkması ve devletin dev-re dışında kalması nedeniyle kalkınma iktisadi konusu daha az gündeme gelmeye başladı. Küreselleş-menin bu gün ulaştığı pozisyonda, gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkmış olan kalkınma sorununu, kalkınma iktisadını yeniden gündeme getirmiştir.

1.2.1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Global ekonomi, mal hareketlerinde sınırların olmadığı, sermayenin serbest dolaşacağı, kurların serbest piyasa tarafından belirleneceği, devletin sınırlı kamu hizmetlerini yapacağı bir piyasa altyapısı öngörmüştür. Küresel-leşme sürecinde bu durum kısmen

gerçekleşmiştir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde piyasanın eksik ve yetersiz olması, bu ülkelerde hem olumlu, hem de olumsuz etki yapmıştır.

Küreselleşme nın etkisı, gelişmekte olan ülkelerin bu kapsamda zorunlu olarak hızla kabuk değiştirmesi ve küre-selleşmeye uyum sağlamasıdır. Hatta birçok gelişmekte olan ülke için serbestleşme uyarıcı bir faktör olmuştur. Birçok gelişmekte ülke, serbest piyasa mevzuat altyapısını tamamlamıştır. Sovyetler Birliği piyasa ekonomisine geçmiş, Çin piyasa kurallarına göre işleyen bir düzen kurmuştur.

Global dünyada ticaret hacmi artmış ve fakat gelişmekte olan ülkelerin bu ticaretteki payı daha çok artmıştır. Özellikle BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) ülkeleri dünya ticaretinde öne çıkmıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin birbiri ile yaptığı dış ticaretin hacmi de artmış-tır. Sermaye hareketlerinin hızlanması ve sermaye bolluğu sonucu yatırım maliyetleri de düşmüştür.

Bu avantajlara karşılık, gelişmekte olan ülkelerde yatırım hacmi aynı oranda artmamıştır. Bu-nun nedeni gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun daha yüksek olması, kısa vadeli sermaye hareket-lerinin hızlanması ile spekülatif piyasaların oluşması, rekabet için kur savaşları, bazı gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesi sorunları gibi sorunların ekonomileri daha kırılgan yapması ve yatırım ortamını engellemesidir.

Küreselleşme sürecinde, 1998 de ABD ve AB‘de ortaya çıkan finansal krizler ve AB borç krizi gelişmekte olan ülkeleri de etkilemiştir. Enflasyon ve cari açıkla mücadele için gelişmekte olan ülkelerde Merkez ban-kaları para ve kur politikasına daha fazla müdahale etmek zorunda kalmıştır.

1.2.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YOKSULLAŞMA

Küreselleşme sürecinde, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunu unutuldu. Türkiye dâhil, gelişmek-te olan ülkeler neo-klasik iktisadi yaklaşıma uygun olarak yalnızca “büyüme ve istihdam” hedefleri tespit ettiler. Kalkınma sorunu geri planda kaldı. Küreselleşmenin getirdiği sorunlar ise tersine gelişmekte olan ülkelerde kalkınma hedefini gerekli kıldı.

Küreselleşme sürecinde, ülkeler arası zengin-fakir farkı arttı. Ülkelerde genel olarak ve

bölgeler arası gelir dağılımın bozuldu. Birçok Afrika ülkesinde açlık sorunu tırmandı.

Birleşmiş Milletlere bağlı Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) ve Dünya Gıda Programı (WFP) 2012 zaman zaman Dünya Açlık Raporu'nu açıklıyor. 2012 yılı raporunda, dünyada açlık çeken insanların sayısının 2008 yılından 2012 yılı başına kadar 75 milyon arttığı kaydedildi. (FAO, 2012)

Bu raporlara Almanya'da ortalama hane halkı, gelirinin yüzde 11 ila yüzde 17' sini gıda maddelerine harcıyor. Oysaki Afrika ve Asya'nın birçok ülkesinde hane halkı için bu oran yüzde 70, 80 hatta 90'ı bulabiliyor. Gelirin düşük olması nedeniyle, gelirin tamamı gıdaya gitse bile açlık sorunu artıyor.

Aynı rapora göre, Dünyada, saatte 300 çocuk açlıktan ölüyor. 2000'li yıllardan sonra, Özellikle Afrika'da bazı ülkelerde açlık sorunu daha da kötüleşti.

Gıda krizinin en yoğun olarak yaşandığı bölgelerin başında ise Afrika Boynuzundaki ülkeler geliyor. İç Savaşın yaşandığı Somali'de, 2010 -2011 yıllarında 750 bin insan açlıktan ölme tehdidi altındaydı. Somali'yi, komşuları Cibuti, Etiyopya ve Kenya takip ediyor.

Öte yandan, İngiliz Save The Children adlı insani yardım kuruluşunun hazırladığı 2011 Dünya Açlık Endeksi raporunda çarpıcı tespitler var. Bu tespitler satırbaşlarıyla şöyle sıralanıyor:

- 4 çocuktan biri yetersiz besleniyor. Saatte 300, yılda yaklaşık 2 milyon çocuk açlıktan ölüyor. Sa-dece rakam olarak algılanabilir ancak, bu istatistikler gerçek.

- Dünyada açlığa karşı mücadele edilmesine rağmen, çocuklarda kronik yetersiz beslenmenin, hala büyük ölçüde görmezden gelindiğini gösteriyor.

- Gelecek 15 yılda yaklaşık yarım milyar çocuk açlık nedeniyle, kalıcı hasar riskiyle karşı karşıya dır.

- İki yaşından sonra, bunun etkilerini geri çevirmek neredeyse imkânsızdır.

- Afrika'daki bazı ülkelerde çocukların beslenme durumu 1990'lara göre daha kötüdür. Bu ülkeler, Kongo, Burundi, Komoros, Svaziland ve Fildişi Sahilidir.

- Afrika’da her beş çocuktan 2’ si açlık nedeniyle yeterince gelişemiyor. Bu kıta çapında 60 milyon çocuk demektir.

- Eğer önlem alınmazsa 2025 yılına kadar 450 milyon çocuk açlıktan etkilenecektir.

- 2012 yılı içinde, dünya nüfus istatistikleri de, küresel sürecin fakirliği nasıl tırmandırdığını ortaya koy-maktadır.
- 2 milyardan fazla insan, yani dünyada yaşayan her beş kişiden biri günde 1 dolardan daha az parayla geçinmek zorundadır.

- Sahra Çölü güneyindeki Afrika’da, nüfusun yarısı günde 1 dolardan daha az parayla yaşıyor.

- Gelişmekte olan ülkelerde her gün 800 milyon insan, yatağına aç giriyor.

- Dünyada günde ortalama 24 bin kişi açlık veya açlığa yakın nedenlerle ölüyor.

- Güney Asya’da her dört kişiden biri, Sahra Çölü güneyindeki Afrika’da ise her üç kişiden biri açlıkla boğuşuyor.

- Dünyada yaşayan her altı kişiden biri, okuma-yazma bilmiyor.

- ● Halen, yaklaşık 115 milyon çocuk okula gidemiyor.

Yoksulluk sorunu, dünya refahını olumsuz etkiliyor. Anarşik eylemlerin tırmanmasına neden oluyor. 2011’de Arap baharı diye bilinen eylemlerde, gelir dağılımın ve fakirliğin daha yüksek olduğu Bahreyn, Ürdün, Tunus, Cezayir, Mısır, Libya ve Yemen’de bu eylemlerde daha büyük çapta oldu. Bu günde (2013) sosyal çatışmalar devam ediyor.

Aslında, küreselleşme sürecinde gelişmiş ülkelerde de sosyal sorunlar artmıştır. ABD’ Hazinesi bankaları kur-tarmak için mali destek sağlamıştır. Vergi verenlerden, spekülasyon yapan bankalara hazine vasıtası ile kay-nak transfer etmiştir. Bu destekler hem ABD’ de gelir dağılımını bozmuş ve halkın tepkisine neden olmuştur.

Ayrıca, sürdürülebilir büyüme için de yeterli ve yaygın talebin olması gerekir. Bu

nedenle de gelir dağılımındaki bozulma, aynı zamanda talep yapısını ve sonuçta üretim yapısını da bozmaktadır.

Söz gelimi bir toplumda zengin fakir farkı azalırsa, lüks tüketim malı üretimi ve ithalatı artmaktadır. Türkiye de lüks araba sayısının yüksek olması ve Japonya'dan daha fazla dolar milyarderi olması, lüks piyasalar ile düşük kaliteli mal piyasası şeklinde ikili piyasa yapısına yol açmıştır.

1.2.3. KÜRESELLEŞMEDE DIŞ AÇIKLAR SORUNU

Gelişmekte olan ülkeler içinde, dalgalı kur sistemini uygulamakta olan ülkeler, ekonomik ilişkilerden zararlı çıktılar. Çin gibi ülkeler kuru kontrol ettikleri için bu sorundan kurtuldular. Bazı ülkelerin daha çok cari işlemler açığı vermesi ile giderek yeniden önem kazanmaya başladı. Aynı paralelde küresel rekabetten daha kazançlı çıkmak isteyen ülkeler daha ulusal politikalara ağırlık vermeye başladılar.

Küresel süreçte ülkeler, bir yandan cari fazla vererek kaynak sağlayanlar, bir yandan da cari açık ve-rerek kaynak kaybedenler olmak üzere, ikili guruba ayrıldı. İlginç olan, bizim gibi yüksek dış işlemler cari açığı veren ülkelerin, bu işin maliyetini görmüyor olmalarıdır. Çünkü cari açığın finansmanı, bu gün sorunu çözer, ancak gelecekte bu finansman maliyeti hem büyümenin düşmesine, hem de ülkenin yoksullaşmasına yol açar.

Cari açık veren gelişmekte olan ülkeler, net borç ödeyen konuma geldiklerinde, yurt dışına kaynak çıkı-şı hızlanacaktır. Net dış borç ödeme faiz ve kar gibi kaynak çıkışlarının GSYH' ya oranı, GSYH' nın büyüme oranından daha büyük ise, fakirleşme başlayacaktır.

Türkiye'de cari açık tuzağındadır. Cari açık vererek ithalat yapıyor ve bu ithalat bu günkü yaşam ko-şullarını iyileştiriyor. Ancak aynı zamanda Türkiye bu günkü ithalata döviz sağlamak için, varlıklarını, karlı işletmelerini ve bankalarını yabancı sermayeye satıyor. Aynı zamanda borçlanıyor. Bu olumsuz gelişmeler, geleceğin potansiyel sorunlarıdır.

1.2.4. KALKINMANIN İNSAN BOYUTU

Kalkınmanın insan boyutu da daha farklı olmaya başladı. Günümüzde kalkınmışlık

insanların “yaşam kalitesi“ ile ölçülmeye başlandı. Özellikle **“nitelikli doğal, fiziksel, sosyal ve kültürel çevre”** nin varlığı ve insanların yararlanması, yaşam kalitesinin artması anlamına gelir.

14

Yine yüksek büyüme yaşanmasına rağmen, ülke kalkınmıyor olabilir. Bu durum, inanç faktörüne, yö-netim şekline, toplumun demokrasi ve hak talebine bağlı olarak değişir. Suudi Arabistan'da ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde yüksek büyüme var ve fakat kalkınmışlık seviyesi düşüktür.

Öte yandan, kalkınma ve yaşam kalitesinin artması, gelecek kuşakların yaşam kalitesini düşürecek şekilde, gelecek nesillere aktarılması gereken çevre altyapı ve kaynakların bu günden tüketilmesi üstüne kurulmuşsa, sürekli kalkınma olmayacaktır.

Dünyadaki kitlesel üretim ve tüketimi, sanayi artıkları, doğal kaynakların hızla tükenmesine ve çevre kirlenmesine neden olmaktadır. Sonuçta, Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelere olan zararları öne çıkmış ve kalkınma sorunu yeniden güncellik kazanmıştır.

1.3. KALKINMANIN DİNAMİKLERİ

Kalkınmayı daha kısa olarak, ekonomik ve sosyal yapıda pozitif ve ileriye dönük bir dönüşüm olarak kabul edebiliriz. Her sosyal dönüşüm bir kalkınma değildir. Söz gelimi İran İslam devrimi olarak İran halkına lanse edilen sosyal dönüşüm kalkınmayı daha da geriye götürmüştür. Zira İran İslam Dev-rimi, 1979 yılında İran'ın Muhammed Rıza Pehlevi liderliğindeki bir anayasal monarşiden, Ayetullah Ruhullah Humeyni yönetiminde İslam hukuku ve Şiî mezhebi görüşlerini esas alan şeriat cumhuriyeti kurulmasına dönüşen harekettir. Adı Cumhuriyettir ve fakat şeriat rejimi nedeniyle insan hakları, devlet yönetimi daha rijit kurallara bağlanmıştır. Toplumsal refah daha geriye gitmiştir.

1.3.1. DEMOKRASİ – KALKINMIŞLIK VE SOSYAL REFAH

Kalkınma teorileri zaman içinde değişmiş ve çağımızda salt ekonomik ve sosyal kriterler yanında, demokrasi gibi siyasi kriterler de kalkınmanın önemli bir unsuru olmuştur. Aslında piyasa ekonomisi ile demokrasi arasında doğrudan bir ilişki vardır.

Demokrasi ile kalkınma arasındaki ilişkiyi, aynı devletten gelen Güney ve Kuzey Kore örneği daha net olarak ortaya koymaktadır. Tek bir devlet iken kişi başına düşen milli gelir seviyesi aynı olan Kuzey ve Güney Kore'nin bu gün fert başına gelir seviyeleri arasındaki fark açılmıştır. Demokratik Güney Kore' gelişmiş ülkeler sınıfına girmiştir.

Fert başına geliri 32.400 dolardır. (2012 yılı) Buna karşın, tek partili olan Kuzey Kore' gelişmekte olan ülkeler sınıfındadır ve fert başına geliri 1900 dolardır (2012 tahmini)

Kuzey Kore'de de başkanlık sistemi vardır. Adına devlet başkanı deniliyor. Sistemin adı da Kore De-mokratik Halk Cumhuriyetidir. Ancak fiilen dikta rejimi vardır. 1994 yılında devlet başkanı Kim Sun 'un ölümünden sonra, ülkeyi oğlu Kim Jong-il yönetmeye başlamıştır. 17 Aralık 2011 tarihinde ülkenin 70 yaşındaki lideri Kim Jong-il öldüğünde yönetim halka oğlu ve liderin varisi Kim Jong-un etrafında top-lanma çağrısı yapmıştır. Kim Jong-un' a yüce lider ve devlet başkanı denilmektedir.

Güney Kore'de de başkanlık sistemi hâkimdir. 1972 Anayasasıyla yürütme görevi, Ulusal Konferans tara-fından beş yıl için seçilen Cumhurbaşkanına verilmiştir. Ülkede Cumhurbaşkanı yürütmenin başıdır ve beş yıl için halk tarafından seçilir. Yürütmeyle ilgili kararların tamamı Cumhurbaşkanının kontrolündedir. Cum-hurbaşkanlığına aday olacak kişi eğer herhangi bir siyasi kimliğe sahipse (parti üyeliği veya milletvekilliği gibi) seçimlerden en az bir yıl önce bu görevinden istifa etmek zorundadır. Güney Kore, ABD Freedom House 'un yaptığı anketlerde, özgürlük ve demokrasi sıralamasında ön sıralarda yer alıyor.Kuzey Kore ise son sıralardadır.

Tablo 1: 2012 Refah Göstergeleri		
2012 REFAH GÖSTERGELERİ	**Güney Kore**	**Kuzey Kore**
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar Dolar)	1.622	400
Fert Başına Milli Gelir (Dolar)	32.400	1900
Ortalama Ömür (Yıl)	79	69
İnternet Kullanım oranı (Yüzde)	81,5	0,1
İhracat (Milyar dolar)	552	4,7
Dünya Basın Özgürlüğü Sıralamalarındaki yeri	50	178
(Hürriyet, 2012)		

Bir başka örnek olarak birbirine benzeyen iki ada devletini verebiliriz. Maldiv'ler ve Seyşeller Dünya'nın en güzel ve turistik iki takımadasıdır. Ne var ki, Maldivlerde demokrasi olmadığı için ve katı bir dikta rejimi olduğu için halkı daha fakirdir.

Maldivler 'in ekonomisi turizm ve balıkçılığa dayanıyor. Ülke şeriatla yönetiliyor. Maldivler 'de Müslü-man olmayanlar oy kullanamıyor. Otellerin yer aldığı adaların dışında, ülkeye alkol ve domuz sokmak ve içmek yasaktır ve cezası büyüktür. Turistler

ancak otellerinde içki içebiliyor. Bu nedenlerle zengin Hristiyan turistler bu adayı daha az tercih ediyor Halkın refahı düşüktür. Maldivlerde Fert Başına Milli Gelir, 8.541 dolardır.

Seyşeller adalarında da demokrasi gelişmemiştir. Hatta göstermelik bir demokrasi vardır. Tek partili yönetim sistemine dayalı bir cumhuriyettir. Halkın çoğu Katolik'tir. Ne var ki Demokrasi Maldivlerde ol-duğu gibi katı inanç sınırları içine hapsedilmemiştir. Seyşeller'de Fert Başına Milli Gelir, (23.223 dolar) Maldivlerden daha yüksektir

Freedom House (Özgürlükler evi) her yıl dünya özgürlük raporunu açıklıyor. Bu raporlarda, birkaç istisna dışına Demokratik ülkelerin daha zengin ve gelişmiş ülkeler olduğu anlaşılıyor.

2013 te yayınlanan son raporda politik haklar ve sivil özgürlükler konusunda, dünya ülkeleri içinde, 90 ülke özgür, 58 ülke kısmen özgür ve 47 ülke ise özgür olmayan ülke sınıflamasına girdi. Dünya nüfu-sunun yüzde 46'sı, 3 milyar insan özgür ülkelerde, yüzde 23'ü, 1 milyar 614 milyon insan kısmen özgür ve yüzde 34'ü, 2 milyar 376 milyon insan da özgür olmayan ülkelerde yaşıyor.

Özgür ülkeler gurubunda, siyasi rekabetin açık olduğu, insan haklarının gelişmiş olduğu ve medyanın özgür olduğu ülkeler yer alıyor. Kısmen özgür ülkeler içinde, yargı tarafsızlığının tartışmalı olduğu, inanç hürriyetinin sınırlı olduğu, bir partinin hükümran olduğu ülkeler yer alıyor. Özgür olmayan ülkeler gurubunda ise politik hakların, sivil özgürlüklerin olmadığı dikta rejimlerinin olduğu ülkeler yer alıyor. Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Çin, Rusya, Kuzey Kore, Vietnam, İran, Irak, özgür olmayan ülkeler gurubunda yer almaktadır.

Freedom House 'un yalnızca insan haklarını konu alan özgürlük endeksinde özgür ülkelerin sayısı ve dünya nüfusu içindeki payı zaman içinde artmıştır. 1977 ile 2007 arasında geçen 30 yılda, özgür ülke sayısı 43'ten 90'a çıkmış bunların dünya nüfusundaki payı ise yüzde 28'den yüzde 47'ye yükselmiştir. Kısmen özgür ülke sayısı da 48'den 60 'a yükselmiş ve fakat bunların nüfus olarak dünya nüfusu için-deki payı artmamıştır. Özgür olmayan ülkelerin sayısı ise 64'ten 43'e gerilemiş, bunların dünya nüfusu

içindeki oranı ise yüzde 22 ‘ye düşmüştür. Bu durum aşağıdaki Tablo 2 de daha net görülmektedir.

Tablo 2: Yıllara Göre İnsan Haklarında Özgür Ülke Sayısı Ve Dünya Nüfusundaki

Yıllara göre	Özgür	Kısmen Özgür	Özgür Değil
1977	43 (28%)	48 (31%)	64 (41%)
1987	58 (35%)	58 (34%)	51 (30%)
1997	81 (42%)	57 (30%)	43 (22%)
2007	90 (47%)	60 (31%)	43 (22%)

(Freedom House, 2012)

Freedom House demokrasinin en önemli unsurları olan politik haklar ve sivil özgürlükler endeksi tab-losuna fert başına GSYH ‘yı da eklersek, fert başına GSYH yüksek olan ülkelerde genel olarak söz konusu demok-ratik hakların da yüksek olduğunu görebiliyoruz.

Dünyanın fert başına ortalama geliri en yüksek olan ülke Lüksemburg’dur. Bu ülkede 2012 yılı fert başına gelir 113.533 dolardır. Fert başına gelir sıralamasına göre, 14.000 dolara kadar olan 50 ülke, istisnalar dışında özgür ülkelerdir. Özgür olmayan İstisna ülkeler, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Umman, Suudi Arabistan ve Brunei ‘dir. Bunların tamamı krallık ve emirlikle veya İslami monarşi ile yö-netiliyor. Arap ülkelerinde petrol gelirleri nedeniyle ortalama fert başına gelir yüksektir. Fakat bu gelirler halka değil, kral ve Emir ailelerine gidiyor.

Ayrıca bu ülkeler şeriatla yönetiliyor. Fert Başına gelir dağılımı adil olsa bile, şeriat kuralları demokrasi kuralları ile uyumlu kurallar değildir.

Yine bu endekste fert başına ortalama geliri 1000 doların altında olan 34 ülke var. Bu ülkelerde de 2 özgür ülke var. Bu iki istisna dışındaki ülkelerin tamamı özgür olmayan veya kısmen özgür ülkelerdir. Özgür ülkeler mali ve Beninde demokrasi kültürü kolonial dönemden intikal etmiştir. (bkz: ek tablo 1)

Freedom House 2013 endeksinde, Türkiye kısmen özgür ülkeler sınıfında yer alıyor.

Merkezi Londra’da bulunan **Uluslararası af örgütü, 2012** raporuna göre, Türkiye de

insan haklarında ihlaller arttığını ağır bir dille eleştirerek, binlerce kişinin adil olmayan yargılamalar sonucu mahkûm edilip ceza evlerinde çürümeye bırakıldığı, sınırlı yasal reformlara rağmen, ifade özgürlüğünün ihlal edildiği vurgulandı.

1.3.2. DEMOKRASİ KALKINMAYI NASIL ETKİLİYOR?

Demokrasinin olduğu toplumlarda refah düzeyi daha yüksektir. Ne yaparsanız yapın, demokrasinin olmadığı bir ülkede serbest piyasa şartları da oluşmuyor. Yatırımlar için güvenli ortam olmuyor. Ekonomide etkinlik ve verimlilik düşük kalıyor. Piyasayı başıboş bırakmakta yine sonuç vermiyor.

Demokrasilerde bireylerin yönetime katılması, iç dinamiklerin daha aktif olmasını sağlamakta ve sinerji yaratmaktadır. Mülkiyet haklarının demokratik sistem tarafından garanti altına alınması yatırım riskleri-

nin azalmasına ve teşebbüs ruhunun yeşermesine neden olmaktadır.

1985 yılında, Uluslararası Maliye Sempozyumuna katılmak üzere Macaristan'a gitmiştik. O yıllarda Macaristan'da kollektif Mülkiyet olmasına rağmen her ailenin yarım dönüme kadar özel toprak sahibi olmasınada izin veriliyordu. Kooperatife ait olan tarlalarda ekinlerin boyu bir karış iken, özel tarlalarda yarım metreydi.

İdeolojinin insan refahına hizmet etmesi için, önce demokratik karakterde olması gerekir. Aksi halde insanlığın fakirlikte eşitleyen sistemler ortaya çıkar. Dünyanın yaşadığı Marksist düzenlerde, demok-rasi öncelikli amaç olmamıştır. Bunun yanında, her şeyi piyasaya bırakmakta, monopolleşme, oligopol yapılar ve spekülasyonun hakim unsur olmasına ve kendi kendini yok eden bir rekabet düzeninin doğmasına yol açmıştır. Hatta daha da ileri gidilerek küreselleşmenin de katkısı ile siyasi oluşumları ve hükümetleri de spekülatif sermaye kontrol etmeye başlamıştır.
Özetle, ideolojide aşırı yaklaşım ve uygulamalar, demokrasiyi de ideoloji kalıbına sokmuştur.

Öte yandan iktisadi sistemlerde devlete verilen yer ne olursa olsun, refah için önce Devletin demokrasi ile yönetilmesi önemlidir. Aslında demokrasi, tüm vatandaşların, devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir yönetim biçimidir. Demokratik bir toplumda, devlet- piyasa ilişkisi de, o toplu-mun refahını en çoklaştıracak optimal bir bileşimde olacaktır.

1.3.3. ULUSAL POLİTİKALAR VE KALKINMA

Gelişmekte olan ülkelerde, kalkınma politikaları ve bunların uygulaması, ulusal kökenli veya dış kökenli olabilir. Söz gelimi, IMF önerileri olabilir. IMF Stand-by düzenlemesi yaparken, önerdiği politikaları şart koşuyor. Bu anlamda ulusal iktisat politikası özellikle finans çevreleri tarafından yanlış yorumlanıyor. Ulusal iktisat politikası, küreselleşme karşıtı bir anlayış değildir. Tersine küresel süreçte, dış ekonomik ilişkilerde ülkenin ekonomik çıkarlarını önde tutacak, diğer ülkelere karşı rekabet gücünü koruyacak politikalar ve önlemler bütünüdür.

Başka bir ifade ile ulusal iktisat politikası, küresel süreçte ülkenin ekonomik çıkarlarını koruyacak, ülke mallarının uluslararası piyasada rekabet gücünü artıracak, ekonomik anlamda bir ülkenin açık veya gizli olarak kaynak kaybını önleyecek bir politikadır. Bu tür bir politikanın, klasik iktisat, neoliberal poli-tikalar içinde değerlendirmek doğru

olmaz. Çünkü ülkelerin kendine özgün koşulları, özellikleri, sosyo kültürel yapısı, tarihi ve kültürel değerleri birbirine uymaz. Ulusal iktisat politikaları bu koşullar içinde şekillenir. Bu anlamıyla evrensel bir teori olmaz.

Söz gelimi, Çin'de piyasa ekonomisi anlayışı ile ABD' de piyasa ekonomisi anlayışı birbirinin tersidir. Buna rağmen her iki ülke de ulusal politika uygulamaktadır. Çin Merkezi kararlar ve Kur politikası ile re-kabet gücünü artırıp, dış işlemlerde cari fazla vermektedir. ABD ise kapitalizmin temsilcisidir. Cari açık veriyor. Ancak doları dünya parası yaparak ulusal çıkarlarını koruyor ve ulusal politikalar uyguluyor.

Kişisel düşüncem, küresel süreçte iktisat teorilerine boğulmak yerine, ülke çıkarlarını maksimize etme-nin tek yolu ulusal politikalardır.

Eğer dış kaynaklı politikalar belirleyici olursa, yani iktisat politikalarını, IMF gibi, Dünya bankası gibi, uluslararası kurumlara bırakırsanız, bunların önereceği politikalar, ülke çıkarlarını değil, küresel piya-

sanın istikrarını ve diğer ülkelere zarar vermeyecek iktisat politikalarını önde tutar. Ayrıca da bunlar yalnızca ellerindeki ekonomik göstergelere göre politika alternatifleri seçerler, Toplumun alışkanlıkları, tasarruf ve yatırım potansiyeli, gelenekler gibi bu politikaları etkileyecek değişkenlere bakmazlar. Tür-kiye bunun iki örneğini yaşadı.

1999' un sonunda IMF Türkiye için sabit kur sistemi önerdi. 2000 yılında TÜFE oranı yüzde 39 oldu. MB Kur artışını yüzde 20'de tuttu. 2001 krizi oldu. Krizden sonra ise sabit kur rejimin tam tersi, dalgalı kur sistemi önerildi. Bir buçuk yıl içinde aynı ülkeye birbirinin tam zıttı, iki farklı kur sistemi önerildi. Türkiye IMF' den kaynak kullanmak için zorunlu olarak, IMF önerilerini kabul etti.

Bu güne kadar Kalkınma modelleri içinde, küresel dünya gerçeği yer almamıştır. Bugünkü dünyada, ekonomik ve sosyal şartlar değişmiştir. Piyasa genişlemiştir. İnsan faktörü daha belirgin olarak ön plana çıkmıştır. Irak örneğinde olduğu gibi, petrol kaynakları için verilen sıcak savaşların yanında, gizli bir sömürü aracı olarak kur savaşları da yapılmaktadır. Kur savaşlarında ülkeler dış rekabet güçlerini korumak veya artırmak istiyorlar. Ayrıca bütün dünyada kırsal kesimin payı azalmıştır.

Çin'de kırsal kesimden sanayi sektörüne ucuz işçi transferi olmaktadır. Gelişmiş ve bazı gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de tersine, az da olsa kırsal kesime dönüş vardır. Bu şartlarda kalkınmanın yeni bir anlayış içinde olması gerekir: Bu anlayış dışa kapanmadan, uluslararası piyasada daha aktif olmak ve ülkelerin rekabet gücünü artıracak politikalar uygulamaktır.

Gelişmiş ülkeler ulusal ekonomik çıkarlarını korumak ve dünya ekonominden daha çok pay almak peşindedir. Söz gelimi, ABD' de Başkanından işçisine, tüm ABD halkı, dünyada atılan her adımda ABD ulusal çıkarlarının koruması gerektiği konusunda hem fikirdir. Dünyada büyük ihalelerde ve özelleştir-melerde Başkanlar, Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar devreye giriyor. Gelişmekte olan ülkeler içinde Çin, dış ekonomik ilişkilerde rekabet gücünü korumak için sürekli olarak milli parasını düşük tutuyor. ABD ve Avrupa Yuan' ın değerini artırsın diye Çin'e baskı yapıyor. Bu nedenledir ki, Çin dış cari işlemler fazlası veriyor. Hindistan ve Brezilya da aynı şekilde cari fazla veriyor.

Küreselleşmeyi bir ekonomik sömürü aracı olarak planlayanlar, 2001 krizinden sonra son on yıldır en iyi sonucu Türkiye' den aldılar. Türkiye yüksek dış açıklar veriyor. Yabancılar yüksek kar ve faiz trans-feri yapıyor. Bankacılık sektörüne yabancı sermaye

hâkim oldu. Oysaki teoride, İktisatta Ricardo' nun çok bilinen mukayeseli (Karşılaştırmalı) üstünlükler teorisi, ticaret yapan iki ülkenin, ikisinin de kârlı çıkabileceği bir ilişkiyi açıklamaktadır.

Sonuç olarak, bugünkü şekliyle, küreselleşme rasyonel ve **"Ulusal İktisat Politikaları"** uygulamayan gelişmekte olan ülkelerin kaynak kaybına neden olmuştur.

Ulusal politikaların temel dinamiği, dış rekabet gücü kazanmak olmalıdır. Bir ekonomide kamu açıkları, enflasyon gibi istikrar sorunları GSYH içinde reel faizlere bağlı olarak, devletten özel sektöre veya tersi kaynak transferine neden olmaktadır. Gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda ekonomide kırılganlığını artırmaktadır. Yatırımları caydırmaktadır. Ancak bir ekonominin dış rekabet gücünü kaybetmesi doğrudan doğruya kaynak ve varlık kaybına neden olmakta ve potansiyel fakirleşme getirmektedir.

Bu bağlamda bir ülkenin önce dış rekabet gücünü artırması gerekir. Türkiye'nin Dış rekabet gücünü artırması için, daha gerçekçi bir kur rejimi uygulaması gerekir.
Gelişmekte olan ülkeler bir çözüm olarak kısa vadeli sermeye ve spekülatif sermaye girişlerini kontrol etmek zorundadır. Türkiye ise ilaveten Bankalarda ve medyada yabancı payını düşürmelidir. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye 'nin, uzun dönemli ve yeni yatırım yapacak, yeni teknoloji getirecek ve istihdam yaratacak yabancı sermayeli yatırımları desteklemesi gerekir.

1.3.4. KALKINMADA SEKTÖREL DENGENİN ÖNEMİ

Bir piyasa sisteminde, fiyatlar ve tüm malların üretimi, para ve faiz fiyatları da dâhil olmak üzere hepsi birbiri ile ilişkilidir. Üretim aynı kalıpta, toplam talepte bir artma olunca fiyatlar genel düzeyi artıyor. Yani fiyat istikrar bozuluyor. Yahut finans sektörü ile reel sektör arasında denge bozulunca, finans sektörü balon yapınca, yine denge bozuluyor, 2008 ve 2009 yıllarında olduğu gibi kriz geliyor.
Joseph E. Stiglitz' e göre, "diğer ülkelerde finans sektörüne ve onun gücüne gösterilen saygı çoğunlukla ABD' de olduğundan daha büyüktür. Finans sektörünün görüşleri ve politikaları yön-lendirebilir ve hatta seçim sonuçlarını etkileyebilir."(Stiglitz, 2003) Yine Stiglitz 2009 krizini değer-lendirirken spekülasyonun istikrarı nasıl bozduğunu ifade ediyor ve "Spekülasyon ve menkul kıy-metler borsası yoluyla kazanç sağlayanlar, ekmeğini alın teriyle kazananlara göre daha az vergi ödüyordu. Spekülasyona dayalı kazancın bu biçimde teşvik edilmesi sonucu para piyasalarına daha çok nakit akmaya ve

yanıltıcı görüntü daha güçlenmeye – balon giderek şişmeye başladı. “ diyor. (Stiglitz, 2003)

Spekülasyon doyumsuz iştah demektir. Spekülasyon yapanları suçlayamayız. Önemli olan bu ortamı yaratan siyasi iktidarlardır. Spekülasyon hem ekonomik istikrarı bozar, hemde ahlaki değerlerin erozyonuna neden olur. Zira ahlaki değerler spekü-lasyona engel değerlerdir. Bu nedenle Soros gibi spekülatörler, kurdukları fonlarla, tutukları adamlarla önce piyasa değerleri ve ahlaki değerleri kaldırmayı hedefler. Basın ve iktidarı etki altında tutarak toplumu hipnotizma ederler.

Küreselleşmenin temel sorunu, sistemin tamamıyla finans sektörüne çalışıyor olmasıdır. ABD’de AB’de 2008 ve sonrası batık bankalara hazine destek verdi. Bu maliyet vergi yoluyla topluma yayıldı. Banka-lar bu desteklerle bu günde spekülasyon yapmaya devam ediyor. Sektörel dengenin bozulması, önce krize yol açmış ve maalesef 2013 yılı dâhil, tüm dünya bugün dahil bu krizin büyüme üzerindeki olumsuz etkisinden kurtulmuş değildir.

Bir ülke, bu gibi küresel tuzaklardan ancak “Ulusal devlet” ve “milli iktisat politikası” anlayışı altında kurtulabilir.

1.3.5. PİYASA BAŞARISIZLIĞI VE DEVLETİN ÖNEMİ

Piyasa başarısızlığı, eksik rekabet, dışsallıklar, kamu malları ve asimetrik bilgi akışı yüzünden piyasa iş-leyişinin aksamasıdır. (İng. market failure) **Asimetrik bilgi akışı**, piyasada bir tarafın diğerine göre daha iyi veya daha fazla bilgi sahibi olmasıdır. Bilgi Asimetrisi, istediğinin **tersine bir seçim, ahlaki risk ve temsil sorunu** gibi sorunlar yaratabilir. Eksik bilgi sahibi olanlar yanlış kararlar verebilir. Haksız rekabet oluşur.

Refah ekonomisi yaklaşımına göre, piyasada rekabet şartlarının iyi işlemesi ve fiyat mekanizmasının iyi çalışması halinde piyasada bireyler kendi çıkarlarını maksimize edecektir. Bu durumda toplumsal refah ta maksimize edilmiş olacaktır.

Yine refah teorisine göre, piyasada aksama olursa, devlet müdahalesi ile bu aksaklık düzeltilebilir. Fer-di ve toplumsal refahı artırmak için devletin piyasaların işlemesini sağlayacak müdahaleleri yapmak, gerekirse piyasa dışı önlemler alması gerekir.

Piyasanın etkin çalışması için, marjinal sosyal faydanın marjinal sosyal maliyetin üstünde olması veya eşit olması gerekir. Negatif dışsallıkların olmaması gerekir. Uygulamada ise, oligopol piyasa yapıları, monopolleşme ve tekelleşme‘ nin olması ve kurumsal yapıların yetersiz olması nedeniyle piyasa et-kinliği gerçekleşmiyor. Devletin dışlandığı ve tamamıyla piyasa kurallarına bırakılmış ekonomilerde, söylediğimiz nedenlerden dolayı da Pareto etkinliği sağlanamıyor.

Piyasa başarısızlığını en aza indirmek için, devletin piyasaya rekabet altyapısı sağlaması ve kurumsal yapıyı geliştirmesi gerekiyor.

Bu gün anladığımız anlamda devlet düzeni, eski yunanda başlamıştır. “Platon devleti doğal bir düzen olarak; yani bir canlı organizma gibi düşünmektedir. Ona göre, devlet canlı bir organizmadır çünkü devletin her organı ancak bütün yapı içinde yaşamını sürdürebilir. Bütünden ayrı bir devlet veya sivil kurum yaşamım sürdüremez. Çünkü bir organ bedene bağlı olduğu sürece canlılığını korur. Bu neden-le Platon’a göre, birey toplum dışında var olamaz; toplum da bireylerle var olur.

Platon, Devlet (Politeia) adlı eserinde, devletin üretme, koruma yönetme işlevlerinin insan aklını üç yetisine paralel olduğunu açıklar. Üretim, işçi, köylü ve zanaatkârlar, koruma askerler ve Yönet-me ise yöneticiler ve bilge sınıf tarafından yapılmaktadır (Hirik, 2009) Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu’ “Kamu ekonomisine giriş” kitabının başında devletin nasıl oluştuğunu vurgulamak için, Japon-ya’nın bilinen 7 Samuray hikâyesini özetlemiştir. (Bulutoğlu, 1988) Bu hikâyeye göre, **16. yüzyıl** **Japonya**’sında düzenli bir şekilde silahlı haydutların saldırısına uğrayan ve ürünleri yağmalanan fakir bir köyün ahalisi şu kararı verir: Nasıl olsa ürünlerimizin tamamı yağmalanıyor. Ürünlerimi-zin bir kısmını vererek, köye koruma sağlayabiliriz. Bu karar üzerine köyü savunacak 7 samuray bulurlar ve köylerini haydutlara karşı korurlar. Devlet oluşumu, toplumda

devlete olan ihtiyaç ile devlete vergi verenler de zımni olarak aynı düşünce sistemi

içinde hareket etmektedir.

Klasik İktisatçılar, piyasa açısından devleti zorunlu kötülük olarak görmüş ve devlet harcamalarını iç ve dış güvenlik, adalet, genel idare hizmetleriyle sınırlı tutulmasını savunmuşlardır. Aslında altın standardı da bu anlayışı güçlendirmiş ve dünya krizine kadar iktisat politikalarına önem verilmemiştir.

Keynesgil politikalarda devletın iktisat ve Malı politikalar açısından önemine vurgu yapmıştır. iktisadi konjonktür dalgalanmalarına göre makro politikalar uygulamak temeline dayanır. Konjonktürel dalgalanmalar, durgunluk, işsizlik gibi istikrar sorunları yaratmaktadır. Bu dal-galanmaların nedeni toplam talepte meydana gelen dalgalanmalardır. Toplam talep, yatırım, tüketim ve stok harcamalarından oluşur. Devlet para ve maliye politikaları ile bu konjonktürel dalgalanmaları kontrol edebilir.

İkinci dünya savaşından sonra, dünyanın ve harptan zarar görmüş ülkelere desteklemesi ve harbin insan varlığına verdiği zararların telafisi için, devletler Keynes'çi politikalar yanında aynı zamanda sosyal politikalar da önem vermişlerdir. Bu yolla devlet ekonomik hayatta daha aktif hale gelmiştir. (Paya, 2013)

1970 yıllara kadar daha aktif olmak üzere, ondan sonra da her zaman ve her yerde devlet, tüketiciyi korumak ve piyasa düzeninin daha iyi çalışmasını sağlamak için piyasaya müdahale etmiştir. Söz ge-lim İktisatçı Galbraith' e göre, (Galbraith, 1990) "Özel kesimin üretip sattığı mallarla kamu hizmetleri gerçekte birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Daha çok sayıda otomobil üretimi daha fazla park yerine ihtiyaç göstermesi gibi. Bu iki kesimin arz ettiği mal ve hizmetler arasındaki dengesizlik bir toplumsal dengesizliğe yol açmaktadır."

Spekülatif sermaye, hedge fonlar Devlet düzeninden ve müdahaleden hoşlanmaz. Küresel süreçte ser-maye hareketlerinde aşırı liberalleşme, biz ve bizim gibi dalgalı kur sistemi uygulayan bazı gelişmekte olan ülkelerde kur baskısı yaratarak, GSYH'nın yüzde onuna ulaşan cari açıklara neden açmıştır.

1997 yılında Doğu Asya'da yaşanan ekonomik krizlerin nedeni, devlet müdahalelerinin çok yetersiz olmasıydı. 2001 krizinde Arjantin krizinde yabancı bankaların bir gecede 31 milyar dolar transferi, devlet kontrolünün yetersiz olması konvertibiliteyi kuralları dışına çıkarmış olmasıydı.

Küreselleşme sürecinde, devletin zayıflaması ve spekülasyonun hâkim olduğu başıboş piyasaya, dün-yada kriz ekonomik kriz aralığının sıklaşmasına, kriz maliyetlerini fakir halkın ve çalışanların yüklenmesine neden olmuştur. Bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde, kalkınmanın hızlanması için devletin doğrudan piyasada olması lazımdır.

Türkiye de Cumhuriyetten bu güne kadar gelen kalkınma sürecinde devletin yaptıkları yadsınamaz önemdedir. Söz gelimi, 1933 den sonraki, birinci ve ikinci sanayi planları kapsamında sanayileşme yatırımlarını bizzat devlet yapmıştır. 1963 ile 1975 arasında, karma ekonomi modeli ile Türkiye kendi imkânlarına dayanarak, dışa bağımlı olmadan büyüme yaşamıştır.

Bu gün dünya ekonomisi, patlamaya hazır bir spekülatif balona dönüşmüştür. Bundan

sonra ülkeler ister, istemez ulusal ekonomilerine dönmek zorunda kalacaklar. Bu açıdan bizim de yeni bir ulusal program ve yeni bir ekonomik anlayış geliştirmemiz gerekiyor.

Türkiye olarak her şeyden önce dış rekabet gücümüzü artırmak ve kur dalgalanmalarının getirdiği risklerden kurtulmak için daha gerçekçi bir kur rejimi uygulamak zorundayız.

Son çeyrek yüzyılda, Üniversiteler teorik temelden uygulama temeline kaymıştır. Bu anlamda Dünyada Üniversite – sanayi işbirliği gelişmiştir. Türkiye de mevcut mevzuat bu yolu tıkamaktadır. Üniversite – sanayi işbirliğini uygulama yapılacak şekilde yeniden organize etmeliyiz.

1.3.6. ÇEVRE'NİN KALKINMAYA ETKİSİ

Bir ekonomide büyümenin kalkınmaya dönüşmesi için, sosyal maliyetinin en az olması gerekir. Çevre kirliği üretimin sosyal maliyetini artırmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir Kalkınma için gelecek kuşaklara bir çevre sorunu yaratmamak gerekir. Sürdürülebilir kalkınma için, kalkınmanın ekonomik ve sosyal yanı ile birlikte çevresel yanı da dikkate alınmalıdır.

Ekonomik anlamda Çevre sorunundan anlaşılan, öncelikle üretimim dış maliyet yaratmasıdır. Ancak çevre, doğal, ekonomik, beşeri değerlerin bir bütünüdür.

Genel anlamda çevre sorunu "Teknolojik faaliyetlerin çevre üzerindeki etkileri herhangi bir süreç sonucunda oluşan çevre problemlerini kapsamaktadır. Bu etkilerin belirlenmesi ve azaltılması için Çevresel Etki Değerlendirmesi gibi temel değerlendirme mekanizmalarından yararlanılması gerekir. Temiz üretim teknolojilerinin kullanılması teknolojik faaliyetlerin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yöneliktir. Çevre teknolojileri ise oluşan atıkların giderilmesine yönelik olarak kullanılan arıtma alternatiflerini içermektedir. Bu noktadan hareketle yapılmış olan teknolojik öngörüler hem üretim teknolojilerini hem de arıtmaya yönelik çevre teknolojilerini kapsamaktadır." (TÜBİTAK, 2003)

Ayrıca, çevresel zarar tersine döndürülemez ve birçok çevre sorunu insan ve çevre

sağlığı ve refahı için yüksek derecede risk taşımaktadır (Connely & Smith, 2003)

1.4. KALKINMA TEORİLERİ

Gelişmekte olan ülkelerin ortak handikapları, tarım sektöründe işgücü fazlalığı ve gizli işsizlik, tarım sektöründe ve genel olarak ekonomide verimliliğin düşük olması, sermaye birikiminin yetersi olması, ar-ge ve teknolojide yetersizlik, hızlı nüfus artışı, ikili ekonomik yapı, piyasaların daha sığ olması, şek-linde özetlenebilir.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için, 1970 öncesinde planlı kalkınma modelleri ve devletin piya-sayı düzenleme işlevi, karma ekonomik modeller daha çok rağbetteydi. Daha sonra dengesiz kalkın-ma, neo liberal yaklaşım ve bağımlılık teorileri gibi teoriler ortaya çıktı.

Burada, Noel ödülü alan iki iktisatçı ile kalkınma çalışmaları ön plana çıkan birkaç iktisatçının gö-rüşlerine değineceğim. (Büyükakın, Bülbül, & Çakır, 2010)

1979 Nobel ödülü **“Dünyada yoksulluk ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınma”** konusundaki ça-lışmaları nedeniyle iki Bilim adamına verilmiştir. Princeton Üniversitesinden Prof.Dr. Artur Lewis ve Chicago Üniversitesinden Prof.Dr.Theodore W.Schultz.

1.4.1. ARTHUR LEWİS’ İN KALKINMA MODELİ

Arthur Lewis’ in gelişmekte olan ülkelerde kalkınmayı, 30-40 yıl önceki dünya ekonomik şartları ve yapısı içinde ele almıştır. Bu çerçevede Kalkınmayı iki model ile açıklamaktadır.

- Ulusal Ekonomi Modeli veya İkili Ekonomik Yapı Modeli
- Dış Ticaret Hadleri Modeli

1.4.1.1. ARTHUR LEVİS' İN İKİLİ EKONOMİK YAPI MODELİ (DUAL ECONOMY)

İkili ekonomik yapı modeli, Arthur Lewis' in ismiyle özdeşlemiştir. Modele göre gelişmekte olan ülkeler-de tarım ve sanayi sektörü farklı yapıdadır.

Nüfusun büyük kısmı geleneksel tarzda üretim yapılan kırsal kesimde ve Tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarım sektöründe gizli işsizlik oranı yüksektir. Çalışanlar kötü şartlar altında ve düşük bir yaşam düşüktür.

Sanayi sektörü ise, piyasa merkezli, kentlerde kurulu ve modern bir sektördür.

Tarım sektörü, sanayi sektörü için düşük bir reel ücretle ve sınırsız işgücü arzı sağlamaktadır. Sınırsız işgücü arzı, işgücünün marjinal verimliliğinin sıfır, hatta eksi olduğu zaman ortaya çıkar. Hindistan, Mısır, Jamaika ve Gana gibi ülkelerde, tarımda çalışanların bir kısmı çekildiği zaman, toplam hâsıla azalmaz. Parantez içinde söylemek gerekir ki bu gün bile Türkiye de tarım sektörü işsizliği absorbe eden bir sektördür. Tarım sektöründe işsizlik oranı daha düşüktür. Tarım sektöründe çalışanların azalması, bu sektörde hasılatı düşürmeyeceği gibi, artırabilir de. Bunun nedeni işin gereğinden fazla insanın çalışması halinde, marjinal verimliliğin eksi olması ile izah edilebilir.

Lewis, yalnızca tarım değil, küçük tüccarlar, eşler ve çocuklardan oluşan bir gurubunda hazır işgücü havuzu oluşturduğunu söylemektedir.

Lewis' e göre, modern sanayinin doğmasından sonra bu hazır işgücü, düşük ücretle modern sektörde çalışmaya razı olacaklardır. Bu geçiş sürecinden sonra, modern sektörde ortaya çıkan karlar, yeni sermaye oluşturacak… Bu sermaye de tekrar yatırıma dönüşecektir.

Lewis' in bu yaklaşımı, bu günün gelişmiş birçok ülkesinde sermaye birikimine yol açmıştır. Ancak aynı zamanda gelir dağılımının da aşırı bozulmasına neden olmuştur.

Örneğin, geçen asırda emeğin sömürülmesine karşı, uluslararası bağımlılık teorileri ve Marksist teori ortaya çıkmıştır.

Atatürk döneminde, Türkiye sermaye birikimini devlet eliyle gerçekleştirmiştir. 1930' sonrası, **"devlet-çilik"** uygulaması ile birinci ve ikinci sanayi planları yapılmış. Bu planlar çerçevesinde, kamu sanayi yatırımları yapılmıştır.

Bu günkü global dünyada, yalnızca Çin, ucuz emeğe dayanan üretim yapmakta ve fakat aynı zamanda devlet çalışanlara, eğitim, sağlık, ulaştırma gibi altyapı hizmetlerini bedava sunmaktadır.

Ayrıca, bu gün gelişmekte olan ülkelerde temel sorun sermaye birikiminden çok, tasarrufları yatırım-lara dönüştürmektir. Zira sermaye hareketlerine sınır tanımayan bir Dünya'da, ülke riski yüksek ise, iç tasarruflar daha çok dışarıya gitmektedir.

1.4.1.2. ARTHUR LEVİS' İN DIŞ TİCARET HADLERİ MODELİ

Dış Ticaret Hadleri, (Terms of trade) bir ülkenin ihracat fiyatları ile ithalat fiyatları arasındaki oranı gösterir. İhraç malları fiyat endeksinin ithal malları fiyat endeksine bölünmesi ile elde edilir.

Ticaret hadlerinin küçülmesi, ülkenin aleyhine, yükselmesi ise lehinedir. (Ergin, 1973)

İhraç mallarının fiyatlarının artması, ithal edilen malların fiyatlarının sabit kalması, düşmesi ya da ih-raç mallarından daha yavaş artması dış ticaret hadlerinin daha büyümesi, yani ülke lehine gelişmesi demektir.

Lewis, modelinde dış ticaret ile kalkınma arasında bir ilişkinin olduğunu açıklıyor. Model, uluslararası ticarette, gelişmekte olan ülkelerin ihracatında hammadde, gelişmiş ülkelerin ihracatına ise sanayi ürünleri hâkimdir.

Zengin kuzey ülkeleri, çelik ve gıda üretirken, yoksul güney ülkeleri gıda ve kahve üretmektedir. Gıda ise her iki grupta yer alan ülkelerin ortak üretimidir. Bu ürünler her iki ülkede de dış ticarete konu ol-maktadır. Dış ticaret hadlerini de aslında, gelişmekte olan ülkelerde tarım verimliliğinin düşük olması ve zengin ülkelerde ise yüksek olmasıdır.

Gelişmekte olan ülkelerin sanayi ürünleri ihracatı için çalışması, dış ticaret hadlerinin bozulmasına yol açmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler gıda üretiminde verimliliği artırırsa, tarımda yeni metotlar geliştirir-se daha hızlı gelir artışı yaratabilirler. (Özdemir, 2010)

1.4.2. THEODORE WILLIAM SCHULTZ'UN GÖRÜŞLERİ

Shultz gelişmekte olan ülkelerde, Keynesgil ve neo - klasik yaklaşımın kalkınma sorununa çözüm ge-tiremeyeceğini ileri sürmüş ve yeni önerilerde bulunmuştur

Temel olarak, standart bir iktisat teorisi ile gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunun

çözülemeyeceği, bu sorunlar için daha farklı politikalar ihtiyaç olduğunu savunmuştur.

Kalkınma politikasında, beşeri sermaye yatırımları ve Tarım ekonomisini ön planda tutmuştur. Çalış-malarında pragmatik boyut daha öndedir.

Eğitimin iktisadi gelişmeye etkisi, 1950'li yıllardan sonra tartışılmaya başlandı.

Shultz, da beşeri yatırım aracı olan eğitim, sağlık ve mesleki göçün (beyin göçü) iktisadi gelişmeye etkisi üstüne çalışmıştır. Bu yaklaşımının gelişen ülkeler içinde iktisadî politikaların geliştirilmesinde önemli etkileri olmuştur.

Beşeri sermaye ve beşeri sermayenin üretim üzerindeki etkileri konusunda çalışmıştır. Beşeri yatırım-ları, Kaynağı ne olursa olsun, bir toplumun sahip olduğu faydalı yetenekler şeklinde tarif etmiştir.

Eğitim giderlerinin yatırım ve tüketim yönünü açıklamıştır.

Beşeri sermayenin içsel etkileri, bu yatırımı alanlara yansıyan faydalarıdır. Gelir faydası bu faydalardan birisidir. Dışsal etkilerinde, iktisadi büyümeye olan etkisi ön plana çıkar.

Schultz, beşeri yatırım olarak eğitim konusunda, çeşitli makaleler yazmıştır. Görüşleri dağınık olmakla birlikte, beşeri sermaye konusuna öncülük etmiştir.

Tarım ekonomisinde de, öncülük etmiştir. Nobel Ekonomi Ödülü (1998) tarım ekonomisi ve tarım eko-nomisinin gelişme ekonomisi içindeki rolü üzerindeki çalışmaları dolayısıyla verilmiştir.

Tarım sektörünün önemini vurgulayan çalışmalar yapmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, tarım sektö-rünün, fakirliği azaltacağını, refah ve gelir artırıcı etkinsin olacağını ve büyümeye katkı yapacağını söylemiştir.

Schultz'a göre, düşük gelirli ülkelere yapılacak yiyecek yardımları, bu ülkelerde tarımsal gelişmeyi ge-ciktirecektir. Ayrıca, tarım sektörüne verilen teşvikler, siyasi amaçla amacından sapmakta ve tarımsal kapasitenin ekonomi içindeki etkisi azalmaktadır.

1.4.3. R. NURKSE'NİN VE H.CHENERY'NİN GÖRÜŞLERİ

R. Nurkse' ye göre **"bir ülke fakir olduğu için fakirdir"** ve "asıl neden, düşük reel gelir seviyelerinde talebin kaçınılmaz olarak inelastik olmasıyla ilgilidir. Satın alma gücü yetersizliği nedeniyle herhangi bir endüstriye yatırım yapma arzusu engellenir." Geri kalmış ekonomilerde gelir düşüktür. Düşük gelir ne-deniyle tasarruf ve dolayısıyla yatırımlar da düşüktür. Sonuçta gelir de düşük olur. Bu döngüye Nurkse
"Yoksulluk kısır döngüsü" diyor.

Buradan hareketle, bu kısır döngünün kırılması gereklidir ve bunu yapabilecek etki yabancı sermaye, borçlanma ve dış yardımlar olarak görülmektedir. Planlama yapmak ve Farklı endüstrilere aynı zaman-da yatırım yapılması gerekir.

H. Chenery,e göre gelişmemiş ekonomilerde piyasa kaynak dağılımını sağlamada

yetersiz kalıyor. Çünkü piyasa fiyatları sosyal maliyetleri kapsamıyor. Özel karlılık ile sosyal karlılık arasında fark orta-ya çıkıyor. Bu fark optimal kaynak dağılımını engelliyor ve fark arttıkça kaynak dağılımında etkisizlikte artıyor. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde ekonomide

Ayrıca, “tam istihdam seviyesinin altında, dış alım-satımın sınırlı olduğu bir ortamda, üretim faktörle-rindeki yapısal dengesizlikler karşılıklı olarak diğer üretici sektörleri de etkiliyor”. Bu nedenle planlama yoluyla piyasaya müdahale etmek gereklidir. (Chenery, 1955)

BÖLÜM II

İSTİKRARLI BÜYÜME VE KALKINMA

Kalkınmanın temel hedefi, toplumun ve fertlerin refah düzeyini artırmaktır. Bir ekonomide en iyi refah göstergesi fert başına gelirdeki büyüme ve bu gelirin toplumun kabul edebileceği bir adalet içinde dağıtılmış olmasıdır. Ampirik olarak, hangi sistem olursa olun hiçbir zaman gelir dağılımında eşitlik sağlanamamıştır.

Sosyal ve siyasi boyutları olan bir süreç içinde gerçekleşen kalkınmanın finansmanı istikrarlı büyüme ile sağlanan gelir artışıdır. Piyasa ekonomisinin doğası gereği, büyümede kesintiler olmakta veya bazı dönemlerde eksi büyüme yaşanmaktadır. Bu olay klasikler tarafından konjonktür dalgaları ile izah edilmiştir. Bu gün küresel süreçte konjonktürel dalgalar da düzensizleşmiştir. Kriz aralığı daralmıştır. Her şeyden önce zaman içinde toplam talebin yapısı değişmiştir. Toplam talebi tüketim harcamaları, yatırım harcamaları ve stok kullanımı oluşturur. 1930 sonrası talep yapısı ile bugünkü talep yapısı farklıdır. Keynesgil politikalar, toplam talebin eksikliği halinde devletin kamu harcamaları yoluyla ve alınacak önlemlerle toplam talebin artırılmasını öngörmekteydi. Keynesgil politikaların uygulandığı, ikinci dünya savaşı sonrasında talep artışı ile birlikte büyüme ve enflasyon da artmaktaydı. 1970 – 1974 petrol krizleri ile durgunluğa giderken aynı zamanda enflasyonda yaşandı. (Stagflasyon) Bu gün ise genişleyici ekonomi politikaları ve bütçe açıklarına rağmen, enflasyon artmıyor. Yâda artış sınırlı kalıyor. Bunun iki nedeni var:

- İkinci dünya savaşından sonra, uluslararası işbirliği arttı. Kalkınma programları yapıldı. Sanayileş-me ve gelir artışı hızlandı. Satın alma gücü düşük olan orta kesimin satın alma gücü arttı. Tüketim arttı. Küreselleşme ile bu artış hızlandı. Son yıllarda Tüketim doyum noktasına ulaştı.

- Küreselleşme sürecinde, ikinci dünya savaşından sonra hızlı büyüyen sanayileşme ve reel sektörün gelişmesi ile artan refah ve artan istihdam dengeleri bozuldu. Spekülatif piyasa oluştu. Tasarruf eğilimi düştü ve reel yatırımlar azaldı. Ülkeler arasında ve bir ülke içinde gelir dağılımı bozuldu. Fakirleşme arttı. Orta sınıfın nüfus

içindeki oranı düştü. Ekonomide düşük gelir guruplarına hitap eden ve yüksek gelir guruplarına hitap eden farklı piyasalar oluştu, yani ikili piyasa oluştu. Orta sınıfının talebi azalınca, talep artışı yavaşladı ve aynı zamanda talep artışının enflasyonist etkisi azaldı.

Bir anlamda, likidite artışı talep artışına yansımıyor. Çünkü likidite artışı gelir artışına yansımıyor. Adeta para ve sermaye piyasaları dışına çıkamıyor. Spekülatif piyasa içinde kalıyor. Talep artırıcı etkisi zayıflıyor. Bu şartlarda küreselleşmenin getirdiği bir sorun da reel piyasalar ile finansal piyasaların ayrı
– ayrı çalışmasıdır. Öte yandan Gelişmekte olan ülkelerde, enflasyonun getirdiği bütçe açıkları sorunu da azaldı. Yerini kur savaşları ve dış rekabete bıraktı. Dış rekabette zayıf olan ülkelerde temel sorun dış açıklar oldu.

Üretim, istihdam ve gelir dağılımı, iktisat politikalarının temel hedefleridir. Bu hedeflerden üretim ve istihdam “Büyüme ve istihdam” politikaları içinde tartışılacaktır.

2.1. BÜYÜME TEORİLERİ (ÖZET)

Ekonomik büyüme, iktisadi düşünce tarihi içinde farklı açılardan tartışılmıştır. Bunlar, Merkantilist dö-nem büyüme modelleri, Fizyokratık dönem büyüme modelleri, Klasik büyüme teorileri, Marksist bü-yüme teorisi, Harrod Domar (kararsız denge) modeli, Neo-klasik büyüme, İçsel büyüme modelleri şeklinde ve özet olarak aşağıda verilmiştir.

Merkantilist yaklaşım (1450-1750), dış ticareti ön planda tutmuştur. Merkantilist yaklaşımda, Küresel olarak dış ticaret hacminin değişmeyeceği kabul edilmiş ve dış ticaretin serbestliği ve Dış ticaretten daha avantajlı çıkılması ve dış fazla verilmesi gereği üstünde durulmuştur. Bunun için merkantilist anlayışa göre, devlet ekonomide korumacı bir rol oynamalı, dış satımı desteklemeli ve dış alımı sınırlandırmalıdır. Devlet güçlü ve aktif olmalıdır. Ekonomi kıymetli madenlere sahip olmalıdır.

Merkantilistler prensip olarak dış ticaretin serbestliğini savunmuştur. Servetin veya anaparanı devletin elinde tuttuğu, altın, gümüş miktarı veya ticari değer ile temsil edildiğini öne sürmüşlerdir.

Merkantilistlere göre, ticaretteki gelişme tarım sektörünün de piyasaya yönelik üretim yapmasına yol açtı. Sanayi ev-sanayi şeklinde başladı. Ev sanayiinde sermaye sahibi hammaddeyi evlerinde çalış-mak isteyenlere veriyordu.

İktisat politikaları açısından temel yaklaşım, Dış ticarete avantajlı olmak, Koloniler oluşturmak (sömür-gecilik), korumacılık, Milli devlet ve milli ekonomi anlayışıdır.

Fizyokrasi akımı 18.yüzyılda Fransa'da gelişen ve toplumların doğal yasalarla yönetilmesini öngören bir dünce sistemidir. Fizyokratlar (1750-1776), Merkantilistlerin aksine, devlet müdahalesine karşı çık-mış ve piyasada da doğal yasaların geçerli olmasını benimsemişlerdir.

Düşüncelerini bu günde her alanda kullanılan "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" (laissez faire, laissez passer), sloganı ile özetlemişlerdir. Bu düşüncenin temellerini John Locke atmıştır.

Fizyokratlar Sanayinin de gerekli ve yararlı olduğunu savunmakla birlikte Büyümenin yalnızca tarım sektörü ile sağlanacağına inanmışlardır. Tek verimli sektörün tarım olduğunu savunmuşlardır. Fizyok-ratlara göre Net hasılayı tarım yaratır. Net hâsıla tarımda tüketimden daha çok üretim yapılmasından sağlanan fazlalıktır. Sanayi ve ticaret sektörleri net hâsıla oluşturmayan kısır sektörlerdir. İhracatta tarımsal ürünlere dayanmalıdır.

François Quesnay 'ın ekonomik tablosunda, sınıflar arası gelir dağılımında, verimli sınıf çiftçilerdir. Di-ğer bir sınıf toprak sahipleridir. Sanayici ve tüccarlar ise kısır sınıflardır. Çiftçiler topraktan elde ettikleri net hasılayı, toprak sahiplerine kira olarak öderler. Kısır sınıf, topraktan sağlanan hammaddeyi işlen-miş maddeye dönüştürmek için işçi çalıştırmaya ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle kısır sınıfın elde ettiği net gelir, diğer iki sınıfa dönmek zorundadır. (Monroe, 1923)

Klasik büyüme teorileri fizyokratların hazırladığı liberal düşünce içinde doğmuştur. Ancak klasik ikti-satçılar fizyokratlardan farklı olarak, üretimde toprak değil işgücünün

üstünlüğüne inandılar. Üretimin artmasında işçi sınıfının etkili olacağını savundular.
İskoçyalı Adam Smith, Hollanda asıllı İngiliz David Ricardo ve İngiliz Thomas Robert Malthus'un çalışmaları, klasik iktisatta büyüme teorilerinin çıkış noktalarıdır. Adam Smith'in 1776 yılında yaz-dığı **'Ulusların Zenginliği'** iktisadın temeli olarak kabul edilir. Adam Smith 'in ulusların zenginliğinde savunduğu ana temalardan birisi de, "Serbest piyasa ne kadar karmaşık ve denetimsiz gözükse de görünmez bir el tarafından idare ediliyor" düşüncesiydi. Bu düşünceye göre "Her fert kendi çıkarı peşinde koşarken, çoğu zaman, topluma katkıda bulunma niyetinden daha fazla katkıda bulunur". Bunu kendiliğinden sağlayan el görünmez el piyasa ilişkileridir. Bu görünmez el ve pi-yasayı düzenleyen fiyatlar, ekonomide mevcut kaynakların da en verimli şekilde kullanılmasına imkân sağlar.

Robert Malthus ve David Ricardo **kötümser klasik iktisatçılar olarak** bilinmektedir. Malthus yoksulluğun nedeni olarak, gıda maddeleri üretiminin artan nüfusa yetersiz olmasını göstermiştir. Klasik büyüme teorisine başlangıçta en önemli katkıyı Kötümser yaklaşımı olan Ricardo yapmıştır. Ricardo bir meta-nın değerini o metanın üretiminde kullanılan emek miktarının belirlediğini savunmuş ve "**emek-değer teorisi**" ni geliştirmiştir. Dış ticarette de "**Mukayeseli Üstünlükler** Teorisini" geliştirmiştir. Klasiklerden Avusturya ekolundan Schumpeter, teknolojini ekonomik büyüme

üzerindeki olumlu etkileri olduğunu savunmuştur.

Marksist (Sosyalist) teori, üretim araçlarının mülkiyetinin kamuda olmasını, Üretim, bölüşüm ve tüketi-min kamu otoritesi tarafından belirlenmesini benimsemiştir. Marksist büyüme teorisine göre, kapitaliz-min kendi içinde yarattığı büyüme yine sonunda kapitalizmin çöküşünü getirecektir.

Kapitalist düzende artı değer elde etmek için kullanılan sermaye tekrar aynı doğrultuda kullanılır. "Kapitalizm geliştikçe, kapital stoku büyüdükçe, emek verimi arttıkça, belirli ürün miktarı için gerekli emek azalır. Yedek sanayi ordusu, kaynağı itibariyle, teknolojik işsizliktir. Kapitalizm geliştikçe, emekçi sınıfının daha da kötü şartlar altında kaldığını, yani, kapitalist üretimdeki temel çelişkiyi göstermektedir. Kapital birikip, servet artıp, daha az ellerde toplandıkça, aynı zamanda sefalet de birikmektedir. Emekçiler çalışmalarıyla bir yandan kapitali üretirken, bir yandan da, kendi sefaletlerini üretirler. Küçük firmaların ve orta sınıfın tasfiyesi, işsiz kitlesini daha da büyütür. İşsizliğin artması, ücret haddi üzerinde de olumsuz etki yapar." (Yener, 2012)

Harrod- Domar büyüme teorisi, temeli ekonomilerin nasıl büyüyeceği ve bu büyümenin nasıl istikrarlı bir şekilde devam edeceğine dayanır. Bu modele göre büyüme oranı, sermaye / hâsıla katsayısı ve tasarruf oranı ile ölçülür. Büyüme yatırımlara bağlıdır. Yatırımlar arttıkça büyüme de artar.

Neo-Klasik Büyüme Teorisi, 1956 yılında Swan ve Solow' un çalışmaları ile başlamıştır. Solow tasarruf, nüfus artışı ve teknolojik gelişmenin büyümeye olan etkilerini değerlendirmiştir. Oluşturduğu Model, bazı ülkelerin daha fakir, bazı ülkelerin çok zengin olmasının nedenlerini ortaya koymuş ve anlaşılma-sına yardımcı olmuştur.

Dışsal Büyüme Teorileri, olarak sınıflandırılan teoriler, büyümeyi ekonominin iç dinamiklerinden bağım-sız olan değişkenler aracılığıyla açıklamaya çalışmışlardır. Bu teoriler, gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanmanın ekonomik büyümeyi arttıracağını savunmaktadırlar.

İçsel Büyüme Modeli, büyümenin sistemin içinde aranmasını, sistem dışında büyümeyi etkileyen baş-ka faktörlerin önemsiz olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede eğitim, sağlık, kamu politikası, yatırım

oranı büyümeye olumlu etkiler. Devlet müdahalesi, optimal büyüme oranın sağlanmasında etkilidir.

2.2. BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİ FAKTÖRLERİ

GSYH' da büyümenin belirleyici faktörleri, sermeye birikimi, teknolojik gelişme, işgücü ve özellikle va-sıflı işgücüdür. Sermaye birikimi iktisadi büyümenin temel dinamiği, yatırımın da temel şartı olarak kabul edilmektedir. Yatırım artışı, tasarruf artışına bağlıdır.

Teknoloji, üretimde kullanılan bilgi, organizasyon ve tekniklerdir. İleri teknoloji sayesinde, aynı girdi ile daha fazla çıktı veya daha az girdi ile aynı çıktı elde edilmektedir. İşgücü artışı ise hem talep artışı yaratarak hem de vasıflı işgücü kaynağı olarak ve bu yolla daha fazla verimlilik yaratarak büyümeyi hızlandırmaktadır.

2.2.1. SERMAYE BİRİKİMİNİN BÜYÜMEYE ETKİSİ

Klasiklere göre sermaye birikiminin kaynağı tasarruftur. Neo Klasik ve Keynesyen modellerde, yatırımların seviyesini tasarruf seviyesi belirler. Sonuç olarak tasarruf = yatırım eşitliği esastır ve ekonomide büyüme olması için yatırım, yatırım yapılması için ise tasarruf gerekir.

Küreselleşme sürecinde, tasarrufun anlamı da küreselleşti. Tasarruf yetersizliğinin sermaye hareketleri ile çözülmesi sağlandı. Tasarruf fazlası olan ülkeler tasarruf eksiği olan ülkelere tasarruflarını aktardılar.

Tasarruf açığı olan ve bu açığı dış kaynaklarla kapatan ülkeler açısından üç önemli noktayı gözden uzak tutmamak gerekir:

Birincisi, iç açığın finansmanı için bu ülkelerin sağladıkları dış kredi faizleri uluslararası faiz oranlarını üstünde oldu. Yani bu ülkelerin faiz maliyetleri yüksek oldu. 2010'lu yıllara kadar Türkiye bu ülkelerden birisiydi.

İkincisi, tasarruf oranı düşük olan bizim gibi bazı gelişmekte olan ülkeler, bu açığın finansmanı için, özelleştirme sınırlarını aşarak, kamu altyapı yatırımlarının gelirini

iskonto ettirdiler. Ayrıca Bankacılık sektörü ile özel sektörde birçok karlı işletmenin

yönetimi yabancı sermayeye geçti. Türkiye de TÜİK' verilerine göre 2012 yılı itibariyle, imalat sanayiinde üretimin yüzde 56,4'ü yabancı kontrolündedir. Bankacılık sektöründe (katılım bankaları dâhil) yüzde 54,6 pay, sigortacılıkta ise yüzde 67,2 pay yabancı sermayeye aittir.

Üçüncüsü ise cari açık veren gelişmekte olan ülkelerde, sıfırdan yeni yatırım yapmayan buna karşılık karlı işletmeleri ve bankaları satın alan yabancı sermaye giderek daha fazla kar transfer ediyor. Kamu alt yapılarının özelleştirilmesi nedeniyle de, kar transferi artmıştır. Reel faizler düşük olmakla birlikte, Dış borcu olan ülkelerde faiz transferi de yapılmaktadır. Ayrıca yabancı sermayeli işletmeleri daha fazla ithal aramalı, yabancı uzman ve yabancı çalışan kullanıyor. Bu durum cari açığın artmasına ve bir kısır döngü oluşmasına neden oluyor.

İşletme açısından Sermaye birikimi veya sermaye stoku bir üretim biriminin belli bir dönemdeki mal ve hizmet üretme kapasitesidir. Bu kapasiteyi sermaye stoku bina, makina ve teçhizat gibi üretimde kullanılan aktifleri kapsamaktadır.

Ülke açısından ise İşletme kapasitelerinin toplamı, ülke kapasitesini verir. Ülke düzeyindeki sermaye stoku içerisinde, tüm işletmelere ait bu yatırımlar ile yollar, barajlar gibi altyapı yatırımları, konut yatı-rımları vardır. Bu reel yatırımlar yanında Eğitim ve sağlık gibi insana yapılan yatırımlar ile araştırma ve geliştirme harcamaları gibi fiziki olmayan yatırımlar da sermaye birikimi içinde yer almaktadır. (Saygılı, Cihan, & Yurtoğlu, 2002)

Sanayi sektörü, sermaye birikimine daha fazla ihtiyaç gösterir. Emeğin yoğun olarak kullanıldığı bazı sektörlerde ise, söz gelimi tarım sektöründe üretim kapasitesinin sermaye birikimine bağımlılığı daha zayıftır. Ancak yine de sermaye birikimi olmaksızın bir üretim faaliyeti yapılamaz.

2.2.2. TEKNOLOJİNİN BÜYÜME VE KALKINMAYA ETKİSİ

Teknolojik gelişmeler, iktisadi kalkınmada devrim niteliğinde olmuştur. Çağdaş dünyaya ilk adım sanayi devrimi ile atılmıştır. Bu gün teknolojik değişiklikler gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin önemli bir etkisi olmuştur.

20. yüzyıla kadar, ekonomik büyümenin belirleyici unsurunun, emek, sermaye ve toprak gibi üretim faktörleri olduğu şeklinde bir yaklaşım vardı. Geçen asrın yarısından sonra, üretim faktörleri girdisin-den daha fazla çıktı olduğu anlaşıldı ve bu çıktı fazlası eğitim ve teknoloji gibi diğer unsurlara bağlandı.

Küreselleşme ülkeler arası rekabeti artırmıştır. Rekabet yalnızca fiyatları belirleyen kurlarla sınırlı de-ğil dir. Aynı zamanda, üretkenlik artışı, kalite ve teknolojik yenilikte rekabette etkili olmaktadır. Bu ne-denle gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinde üretim teknolojisine ve innovasyona gereksinimi vardır. Başka bir ifade ile yeterli tasarruf ve sermaye birikimine sahip olmamakla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin çözmeleri gereken iki önemli sorun, Teknoloji ve inovasyondur.

Teknoloji, dar anlamda “teknik ve yönetsel bilgilerin sanayideki sanayi üretiminde sistematik olarak uygulamaya alınmasıdır”. Geniş anlamda ise “araştırma, geliştirme,

üretim, pazarlama, satış ve satış sonrası hizmeti kapsayan bir sanayi sürecinin, etkin ve

verimli bir biçimde gerçekleştirilmesi için kullanılabilecek bilgi ve becerilerin tümü" dür. (Zerenler, Türker, & Şahin, 2007)

İnnovation (Yenilik) OECD ile Avrupa Komisyonu'nun birlikte yayınladığı Oslo (2005) göre "yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş ürün (mal ya da hizmet) veya sürecin; yeni bir pazarlama yönteminin; ya da iş uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni bir organizasyonel yöntemin uygulanmasıdır." (OECD, 2005)

"Teknoloji ve inovasyon verimlilik artışı ve maliyetleri düşürmenin yanında; hammadde kullanımında etkinliğin sağlanması, yeni hammadde kaynaklarının ortaya çıkarılması, kalite artışı, müşteri tatmininin maksimize edilmesi, yaşam standartlarının artması, yeni pazarlar oluşturma, yeni pazarlara girişte kolaylık sağlama, ürün ve hizmetlerin üretim sürelerinin kısalması ve firelerin minimizasyonunun sağlanması, kaynakların etkin ve verimli kullanılması ve girişimciliğin arttırılması yoluyla da ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir." (Kılıç, Savrul, & Ustaoğlu, 2008)

2.2.3. BEŞERİ YATIRIMLARIN KALKINMAYA ETKİSİ

İnsan var olalı beri eğitimin önemi bilinmektedir. Ancak, üretim faktörleri yanında, eğitimin de ilave bir değer yarattığı yirminci asrın ikinci yarısında bilimsel olarak ta ispat edildi ve eğitim de bir yatırım olarak kabul edil-di. Hatta fiziki yatırımdan daha önemli bir yatırım olduğu anlaşıldı. Adına "**Beşeri yatırım** ", "**İnsana yatırım**" denildi. İnsani yatırım birikimine de "**beşeri sermaye**" deniliyor. Beşeri sermaye, ekonomik faaliyetlerle ilgili olarak insanlarda oluşacak tüm bilgi ve beceri ve bu alandaki nitelikleri ifade eder. (Özyakışır, 2011)

Beşeri yatırım, insanın hayat boyu gelir faydasını artırır. Daha kaliteli iş bulma imkânı sağlar. Bunlar be-şeri yatırımın özel faydasıdır. Bunun yanında, diğer üretim faktörlerinin de verimliliğini artırır. Toplumsal ilişkilerin daha sağlıklı olmasını sağlar. Bunlar da beşeri yatırımın toplumsal (sosyal) faydasıdır.

Eğitim ve sağlık gibi insana yapılan yatırımının etkisi kısa sürede ortaya çıkmaz. Ancak uzun dönemde iktisadi gelişmenin vazgeçilmez şartıdır.

Sovyetler bloku dağıldıktan sonra, birçok yatırım atıl durumda kaldı. Çünkü Sovyetler iktisadi etkinliği değil, siyasi bağlantıları ön planda tutmuşlardı. Entegre yatırımları farklı ülkelerde, farklı bölgelerde yapmışlardı. Yan sanayileri farklı ülkelere dağıtmışlardı. Ara malının bir ülkede yapılıp, başka bir ülke-de bulunan fabrikaya taşınması maliyetleri artırıyordu. Ancak ülkeleri de birbirine sıkı sıkıya bağlıyordu. Sovyetler blokuna dâhil ülkelerin ellerinde kalan tek yatırım insana yapılan yatırımdı. Herkes eğitim görmüştü. Uzman sayısı fazlaydı. Bu nedenle de piyasa ekonomisine intibak etmekte çok sıkıntı çekmediler. Yahut da beklenen kadar sıkıntı çekmediler.

Özellikle doğu Avrupa ülkelerinde intibak daha kolay oldu. O kadar ki, Macaristan, Polonya gibi ülkelere bizden daha çok doğrudan yabancı yatırım sermayesi giriyor. İkinci Dünya savaşından sonra yerle bir olmuş Almanya'nın kalkınma mucizesi de vasıflı işgücünün olmasıydı.

Eğitim ve sağlığı özel sektöre bırakmak, parası olanın okuması ve parası olanın sağlık

hizmeti alması demektir. Gelişmekte olan bir ülke için, bu yol yanlıştır. Çünkü

vatandaşın eğitimi ve sağlığı devletin asli görevlerinden birisidir.

Eğitimin iktisadi açıdan etkin olması için, eğitim göreceklerin daha geniş tabandan ve kabiliyetli olanlar arasından seçilmesi gerekir. Eğitimi paralı yaparsak, bu kabiliyetliler dışarıda kalacaktır. Ziyan olacak-tır. Bundan toplum kaybedecektir.

Özet olarak, eğitim ve sağlık devlet tarafından yapılırsa, doğacak fayda maliyetin üstünde olur. Eğitimin sosyal faydasının, özel faydasının üstünde olması nedeniyle Bu hizmeti piyasanın vermesi kaynak kaybına neden oluyor. Zira piyasa eğitimin sosyal faydasını dikkate almaz ve eğitimle kişiye sağlaya-cağı özel fayda kadar kaynak ayırır.

Öte yandan piyasa tarafından da verilse, eğitimi devletin planlaması gerekir. Devletin eğitim kurumla-rını insan gücü talebini tahmin ederek açması veya izin vermesi gerekiyor. Türkiye açısından Orta öğrenimde mesleğe yönelik ve ara eleman yetiştirecek eğitime ağırlık vermesi gerekiyor. Buna “ **insan gücü planlaması**” deniliyor.

Yine devletin vasıflı işgücüne istihdam yaratması ve bu tür istihdamı ayırıcı teşvikler vererek teşvik etme-

si gerekir. Aksi halde vasıflı insan gücü transferi olur. **Beyin göçü** denilen vasıflı iş gücü ve yüksek öğrenim görmüş uzmanların, başka ülkelere göç etmesi, göç veren ülkeler açısından kaynak kaybına neden olmaktadır. Zaman zaman, gelişmesini tamamlamış ülkelerde, özellikle ABD, Avrupa ve sanayileşmiş diğer ülkelerde, gelişmekte olan ülkelerden giden uzmanların dünya çapında isim yaptıklarını görüyoruz.

Gençlerde ve eğitimli olanlarda işsizlik oranının, genel işsizlik oranından daha yüksek olması işsizliğin getirdiği riskleri ve işsizliğin sosyal maliyetini artırmaktadır.

Yükseköğrenim görmüş Gençlerin işsiz kalmasının daha ağır maliyetleri vardır. Her şeyden önce bir genci okutup, üniversite mezunu yaptıktan sonra, onu işsiz bırakmak kaynak israfıdır. İnsana yapılan yatırımdan düşük verim alınması demektir. İkincisi, eğitim yapmış gençlerin işsiz kalması halinde, tep-kileri daha radikal oluyor. Sosyal rahatsızlık yaratıyor.

2.3. İSTİKRARLI KALKINMA VE TASARRUF

Sürdürülebilir bir büyüme için aynı zamanda toplam üretkenlik düzeyini artırmak gerekir. Üretkenliğin artması, yatırım düzeyi, teknoloji ve verimlilik artışlarıyla doğrudan ilişkilidir. Tasarruf – yatırım eksikliği, ödemeler bilançosuna cari işlemler açığı olarak yansır. Uzun dönemde, eğer doğrudan yabancı yatırımlarla finanse edilmiyorsa, cari açığı yönetmek imkânı yoktur. Bu nedenle yatırımların iç tasarruflarla yapılması, istikrarlı bir büyüme için önemli bir şarttır.

Bir ekonominin iç ayağı, Kamu kesimi, Şirketler ve Hane halkının yaptığı tasarruflar toplam tasarrufları oluşturur. Bu toplam tasarrufların GSYH' ya oranı ise tasarruf oranını gösterir. Gelişmekte olan ülkelerde, genel olarak, fert başına ortalama gelir düşük olduğu için, gelirin büyük bir kısmı tüketim harcamalarına gidiyor. Çin gibi bazı gelişmekte olan ülkelerde tasarruf eğilimi yüksektir. Bunu geleneksel yapılara ve Piyasa'nın devlet tarafından düzenlenmesi ve kontrolünde de bağlamak gerekir.

Gelişmekte olan ülkelerde, gönüllü tasarruflar olan **bireysel tasarruflar** ve **Kurumsal tasarrufları** (sosyal güvenlik sisteminde toplanan fonlar gibi) değerlendirecek finansal

sistemlerin yetersiz olması, mevcut tasarrufların daha etkin değerlendirilmesini önlüyor. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik ve kültürel nedenlerle tasarruflar

finansal sistem dışında, altın ve döviz şeklinde atıl finansal yatırım şeklinde tutulmaktadır.

Tasarruflar yerine, Kalkınmanın Enflasyonla finansmanı ise, ekonomide kırılganlığı artırmakta, gelir dağılımını bozmakta ve bu nedenlerle ekonomik ve sosyal maliyeti çok yüksek olmaktadır.

Yüksek vergi yükü şeklindeki **cebri tasarruflar** ise, vergi konusu ve vergi çeşidine bağlı olarak özel tasarrufları ve özel yatırımları engellemektedir.
Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelerde, tasarruf yaratmakta piyasa tek başına etkili değildir. Bu ne-denle kalkınmanın finansmanı için, planlama çerçevesinde devletin piyasasının önünü açması i ve yol gösterici olması gerekir.

Tasarruflar (S) gelirin (Y) tüketimden (C) arta kalan kısmıdır. S= Y - C ve Gelirin (Y) bir fonksiyonudur. S = f (Y) Gelirden daha fazla tüketim olursa, eksi (negatif) tasarruf var demektir. Belli bir dönem içinde

gelir arttıkça tasarruflar da düzgün bir hızla yükselir.

Gelir ile tasarruf arasındaki fonksiyonel ilişki, Aşağıdaki tablo vasıtasıyla daha net görülebilir. (Alkin, 1984)

Tablo 3: Tasarruf – Milli Gelir Fonksiyonu

Milli Gelir	Milli Gelir Artışlar	Harcamalar	Tasarruflar	Tasarruftaki Artışlar	Ortalama Tasarruf Eğilimi
100	-	90	10	-	10,00%
110	10	98	12	2	10,91%
120	10	106	14	2	11,67%
130	10	114	16	2	12,31%
140	10	122	18	2	12,86%

Tabloda, Milli Gelirdeki her yıl eşit olarak gösterilen 10 milyar liralık artış (AY) tasarruflarda her yıl 2 milyar liralık artış (AS) meydana getirmiştir. AS/AY (2/10=0.2) marjinal tasarruf eğilimini gösterir ve değişmez.

Her yıl sağlanan tasarrufların, Milli gelire oranı ise, ortalama tasarruf eğilimini göstermektedir. İkinci yıl bu oran 12 / 110 = yüzde 10,91 üçüncü yıl yüzde 11.67 gibi artan bir oranda devam etmektedir.

Tasarruf paradoksu, aynı gelir seviyesinde daha çok tasarruf etme isteğinin yarattığı sonuçtur. Milli ge-lir seviyesindeki değişmelerin yatırım kararlarını etkilediği bir ekonomide, bireylerin gelir seviyelerinde bir değişme olmadan daha fazla tasarrufta bulunmak istemeleri, geliri azaltacaktır. Çünkü tasarrufların artması tüketimin düşmesi demektir sonuçta toplam talepte bir düşme meydana gelecektir. Toplam talepteki düşüşte üretim ve gelir düzeyinde bir azalmayla sonuçlanacaktır

2.3.1. TASARRUF VE GELİR ARTIŞINDA ORTA GELİR TUZAĞI

Orta gelir tuzağına, ekonomilerde iç dinamiklerin dinamizmini kaybetmesi olarak bakabiliriz. Bu tabir ilk defa Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley Ekonomi Profesörü Barry Eichengreen tarafından bir araştı-mada kullanılmıştır. Eichengreen'e göre fert başına

ortalama gelir seviyesinin 16.000 dolara (2005 yılı dolar fiyatları ile) gelen

ekonomilerde, büyümeyi hızlandıran kaynaklar dinamizmini ve dolayısıyla itici gücünü kaybederek hantallaşıyorlar.

Orta gelir düzeyine gelinceye kadar, kırsal kesimden kente göç eden işgücü, sermaye yatırımlarından gelen yüksek karlar, yeni teknolojiler büyümeyi hızlandıran kaynaklardır. Bu kaynaklar giderek tıkanı-yor. Bu tıkanıklığı aşmak için, kurumsal reformlar yapmak, verimliliği artırmak, Ar-Ge' yi hızlandırarak eskiyen teknolojileri yenilemek, beşeri yatırımları artırmak gerekiyor.

İktisadi gelişme sürecinde, Japonya ve Güney Kore orta gelir tuzağına düşmeden, gelişmiş ekonomi statüsüne geçmişlerdir. Diğer gelişmekte olan ülkeler genellikle orta gelir tuzağına düşmüşlerdir. Söz gelimi Türkiye, Tayland, Filipinler, Malezya, Brezilya ve Arjantin orta gelir tuzağına düşen ülkelerdir.

Dünya Bankası'nın 2012 yılı Dünya Kalkınma Raporu'nda ekonomiler şu şekilde sınıflandırılmaktadır. (Dünya Bankası, 2012)

Tablo 4: Dünya Bankası Gelir Grup Sınıflandırması					
Gelir gurupları	Düşük gelirli ekonomiler	Orta gelirli ekonomiler	Alt orta gelirli ekonomiler	Üst orta gelirli ekonomiler	Yüksek gelirli Ekonomiler
Fert Başına Yıllık Ortalama Gelir	1,005 doların altı	1,006 - 12,275 dolar arası	1,006 - 3.975 dolar arası	3.976 - 12.275 dolar arası	12,276 dolar ve üzeri

Bazı ülkeler yüksek gelirli ekonomi gurubuna ya çok uzun yıllar sonra geçmiş veya o gurupta takılıp kalmıştır. Aşağıdaki tabloda bazı ülkelerin satın alma Gücü paritesine göre hesaplanan orta gelir guru-bunda geçirdikleri süreler yer almaktadır.

Ülke adı	2010 KBGSYH (SAGP ile)	Alt orta gelirli olarak geçen yıl sayısı	Üst orta gelirli olarak geçen yıl sayısı
Çin	8.019	17	2
Tayland	9.143	28	7
Bulgaristan	8.497	53	5
Macaristan	9.000	51	10
Polonya	10.731	50	11
Türkiye	8.123	51	6
Meksika	7.763	53	8

(Asia Development Bank, 2012)

Türkiye alt orta gelirli gurupta 53 yıl kalmıştır. Son on yıldır üst orta gelirli gurupta yer almaktadır.

Orta gelir tuzağına düşen, ekonomilerde genel olarak, tasarruflar oranı düşüktür. Türkiye'nin ortalama tasarruf oranı yüzde 13'tür. Yatırımların payı düşüktür. Türkiye de ithalat içinde yatırım mallarının payı yüzde 15' tir. Bununda on puanı önceki mevcut yatırımları yenilemek için yapılıyor. Yeni yatırım malı ve teknoloji ithalatının toplam ithalata oranı yüzde 5'te kalıyor. Emek piyasası ve sendikalar gelişmemiştir. Teknolojik gelişmeler ve Ar-ge, sınırlı kalmaktadır.

Orta gelir tuzağı kavram olarak son dönem iktisat yazınında bir dizi niceliksel

araştırmaya da yol açtı. Bunlar arasında Felipe, Abdon ve Kumar'ın (2012) tarihli

katkısıdır. Felipe ve arkadaşları ülkemizin içerisinde bulunduğu orta gelir grubunun sürelerini ve büyüme hızlarını saptamışlar. Bulguları özet olarak şöyledir. (Felipe, Abdon, & Kumar, 2012)

Düşük orta gelirli düzeyde kalma süresi Çin H. Cumhuriyeti'nde 17 yıl iken, Bulgaristan ve Türkiye'de 50 senenin üstünde görülmektedir. Türkiye düşük-orta gelir düzeyine 1955'te ulaşmış ve ancak 50 yıl sonra 2005'te yüksek-orta gelir düzeyini yakalayabilmiştir. Türkiye'nin orta gelir bandı içindeki serüveni göreceli olarak en uzun süre almış olan üç ülkeden (Bulgaristan ve Kosta Rika ile birlikte) birisidir ve dolayısıyla orta gelir tuzağına sıkışmış tipik bir geç-sanayileşen ülke görünümü sergilemektedir.

Burada çok acil bir soru gündeme gelmektedir: Hangi Türkiye? TÜRKONFED raporunda Türkiye gelir

gruplarına göre üç bölgede değerlendirilmektedir: İstanbul, Ankara ve İzmir'in başını çektiği yüksek gelirli Türkiye'nin bölgesel geliri 376 milyar dolara ulaşmakta ve Norveç, İsviçre gibi Avrupa ekonomi-lerinden daha büyük bir gelir ile orta gelir tuzağından çıkışlarının göreceli olarak kolay olacağı görül-mektedir. Bu bölge, Türkiye'nin idari, siyasi, ticari ve finansal güç merkezlerini barındırmakta ve geride kalan Türkiye ile olan bağlantıları da zayıflamaktadır.

Bunun dışında orta gelirde sıkışma tehlikesi yaşayan Türkiye ile aslında orta gelir düzeyini yakalama şansı dahi bulunmayan yoksul bir diğer Türkiye gözlenmektedir. Yoksulluk tuzağında kalmış bulunan yoksul Türkiye'nin yaşamakta olduğu bu bölgede ortalama eğitim süresi 5 yıldan dahi az olup (ilkokul mezunu değil); sabit sermaye yatırımlarından yoksun; mevsimlik ve düşük vasıflı işgücüyle merkez kapitalizminin ilkel sömürüsüne ve sosyal dışlanmışlığa uğramış 27 ilimiz bulunmaktadır. (Türkiye için daha detaylı bilgi için: Erinç Yeldan, Kamil taşçı, Ebru Voyvoda, Mehmet Emin Özsan, Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye, Cilt I, İstanbul, Aralık 2012)

2.3.2. TÜRKİYE'DE ÖZEL TASARRUFLAR VE YATIRIMLAR NASIL ARTAR?

Kamu tasarrufları ve kamu yatırımları, siyasi kararlar sonucu belirlenir. Siyasi iktidarların tercihlerine göre ortalama kamu tasarruf oranı ortaya çıkar. Aşağıdaki tablodan görüleceği gibi, Türkiye de kamu tasarruf-larının GSYH'ye oranı 2004 yılına kadar eksi iken, 2005 yılından sonra artı olmuştur. Bu durum aynı yıllar itibariyle bütçe açıklarının daha yüksek iken, 2005 yılından sonra daha düşük olduğunu da gösteriyor.

Kamu, vergilerle cebri tasarruf yaratıyor. Özelleştirme ve varlık satışları yoluyla kamunun varlığı azalıyor ve fakat geliri artıyor.

Özel tasarrufların GSYH 'ya oranı 2004 yılına kadar yüzde 20'nin üstünde iken, 2005 yılından sonra yüzde 20'nin altında kalmış ve 2011 yılında yüzde 11,80 seviyesine kadar gerilemiştir.

Tablo 6: Özel ve Kamu Tasarruflarının GSYH' ya Oranı			
Yıllar	Özel Tasarruf / GSMH	Kamu Tasarruf / GSMH	Toplam Tasarruf / GSMH
2000	23,4	-5,2	18,2
2001	27,3	-9,9	17,4
2002	25,3	-6,2	19,1
2003	24,6	-5,3	19,3
2004	21,6	-1,3	20,3
2005	14,2	4	18,2
2006	11,3	5,3	16,6
2007	13,1	2,4	15,5
2008	15,1	1,7	16,8
2009	14	-0,9	13,1
2010	11,8	0,8	12,6
2011	12,7	0,8	13,5

(DPT, 2012)

Aşağıdaki grafikte de, özel tasarruflar ile toplam tasarrufların gelişme seyri

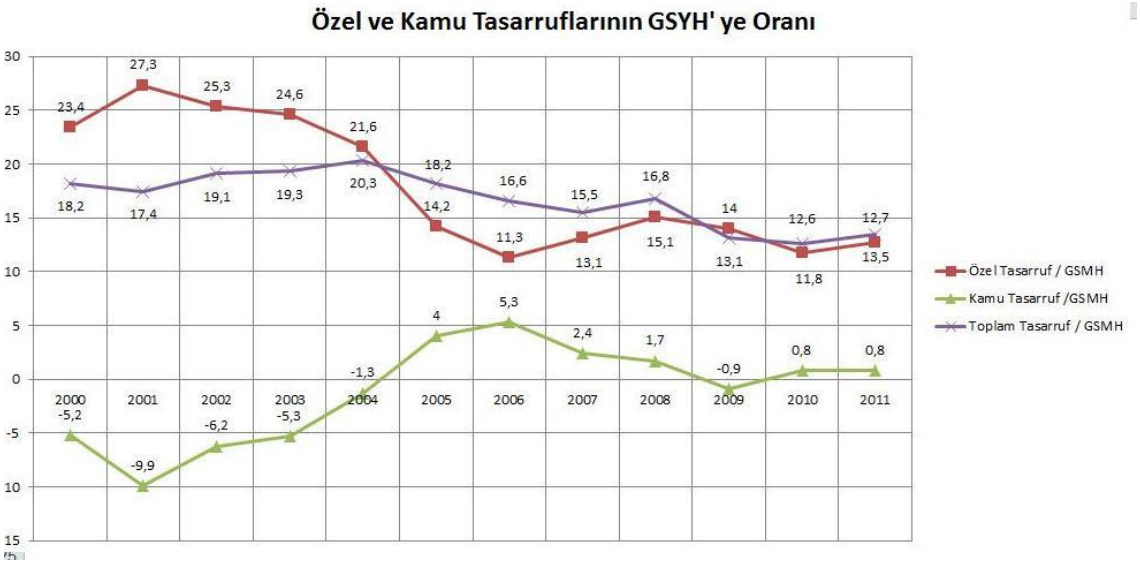

görülmektedir.

Türkiye'de tasarrufları artırmak ve yatırıma yönlendirmek için, her şeyden önce tasarruf faizleri ile kredi faizleri arasında, makul bir kar marjını içerecek denge kurulmalıdır. Mevduat faiz oranı gibi kre-di faiz oranları da yıllık tespit edilmelidir. Aylık faiz, istikrarsız ve değişebilirliği, oynaklığı yüksek ve spekülatif bir finans piyasası icadıdır. Bu icat tasarrufları ürkütmüştür. Özel yatırımların finansmanını zorlaştırmıştır.

Gelir dağılımında iyileştirme yapılması gerekir. Aslında gelir dağılımında bozukluk, sermaye birikimini artırır. Çünkü yüksek gelir guruplarının tasarruf eğilimi yük-sektir. Bu defa da, düşük gelir guruplarının tasarrufları eksi olur. Kaldı ki aynı zamanda yatırımları uyaran toplam talepte de bir azalma olur. Ayrıca gelir dağılımının aşırı bozuk olması nedeniyle ikili piyasa oluşur. Lüks malların üretildiği, ithal edildiği ve satıldığı bir piyasa, düşük kaliteli ve ucuz malların kitlesel olarak üretildiği ve satıldığı bir piyasa.

Lüks mal üretimi daha fazla kar sağladığı için, kaynaklar üretimin daha az, istihdamın daha düşük ve kar marjının daha yüksek olduğu bu piyasayı tercih eder. Ekonomide

potansiyel üretim gerçekleş-mez. Kaynaklar etkin kullanılmamış olur.

Gelir dağılımının düzeltilmesinde en etkili yol istihdam imkanları yaratmaktır. Bunun için devlet öncülük etmelidir. Bütçeden siyasi amaçlı yapılan doğrudan para yardımları ile işsizlik sigortası fonunda mevcut kaynaklar, bu yatırımlar için geçici olarak verilebilir. Çalışanların ücretlerinden kesinti yapılıp karşılığında hisse senedi dağıtılabilir. Zaman içinde bu işletmeler çalışanların mülkiyetine geçmiş ve işsizlik sigortası fonundan kullanılan kaynaklar da geri dönmüş olur.

Türkiye de halen kayıt dışı yoldan yurt dışına kaynak çıkışı oluyor. Bu da iç tasarruf oranını düşü-rüyor. Kayıt dışı kaynak çıkışını önlemek için, yer altı ekonomisini önlemek gerekir. Ayrıca iç siyasi güveni oluşturmak gerekir.

Yabancı sermaye politikasını değiştirmeliyiz. Sıcak para tuzağından kurtulmalıyız. Kısa vadeli ser-maye hareketlerini(sıcak para) kontrol etmek gerekir. Zira sıcak para kırılganlığı artırdığı için, girdiği ülkeye, sıfırdan yatırım yapan yabancı sermaye gelmiyor. Ya karlı iletmeleri satın alan sermaye giri-yor. Bu durumda da kar ve faiz gibi faktör gelirleri olarak dışarıya kaynak transferi artıyor. Ya da kısa vadeli sermaye giriyor. Uzun vadeli sıfırdan yatırım yapacak ilave istihdam yaratacak sermayenin girmesi için, sıcak paranın kontrol edilmesi yanında ayırıcı teşvikler de verilmelidir.

Sıcak paradan vergi alınması yoluyla kontrol edilmesi, istikrarı daha çok bozuyor. Bu nedenle sıcak paradan yüzde 1 gibi, munzam karşılık alınması daha etkili bir kontrol sistemi olur.

2.4. KALKINMADA İSTİHDAM SORUNU

İktisadi gelişme ve kalıcı istikrar için bir ekonomide üretim, istihdam ve bölüşüm birlikte planlanma-lıdır. Paralel olarak, üretim faktörleri arasında bir denge kurulmalıdır. Ne var ki, küreselleşme böyle bir denge kurmayı engelliyor. Zira sermayenin dolaşımı serbest, emeğin dolaşımı kısıtlı olunca, Çin gibi emeğin bol ve

ucuz olduğu ülkelere daha çok yatırım sermayesi gitti ve bu ülkeler üretim merkezi oldu. Bu nedenle birçok gelişmekte olan ülkede işsizlik oranı arttı.

Bu gelişmelere paralel olarak, üretim ve pazarlamada artan rekabet nedeniyle firmalar üretim maliyetlerini düşürmek için reel ücretleri düşürdüler. Küresel süreçte sendikalar zayıfladığı için bunu rahat yaptılar. Ayrıca kırsaldan kente göçün hızlanması nedeniyle artan işgücü arzı da yine reel ücretlerde düşme oldu.

Sonuçta, keynesgil politikaların hakim olduğu 1980 öncesi geleneksel istihdam politikasının yerini, esnekleşmeyi öngören, işten çıkarmaları kolaylaştıran alternatif istihdam politikaları aldı.

2.4.1. KÜRESELLEŞME VE İSTİHDAM

Küreselleşmenin istihdam üzerindeki etkileri;

- İmalat sanayiinde istihdamın daralması,
- Düşük nitelikli işgücüne olan talebin gerilemesi
- Ücret eşitsizliğindeki artışlar şeklinde oldu. (Aytuğ, 2011)

Küreselleşme sürecinde istihdamda kol gücüne dayanan klasik işçi azalmış, buna karşılık teknoloji ağırlıklı ve özellikle Bilgi teknolojilerine dayanan istihdam şekli daha yaygınlaşmıştır. Bu hızlı değiş-me, istihdamda intibaksızlık sorunları yaratmıştır.

Öte yandan, istihdam da küreselleşme ile birlikte üretim artışı, verimlilik artışı getireceği gerekçesi ile özellikle gelişmekte olan ülkelerde, esnek çalışma, yarı zamanlı istihdam, geçici istihdam gibi çalış-ma koşullarını değişmesi de gizli işsizliğin artmasına neden oldu. Dünyada, özellikle de Türkiye de gençler arasında işsizlik oranı artı. Bu durum sosyal olayların tırmanmasına neden oldu.

İLO 2012 istihdam raporun da, Küresel işsizlik oranının 2013 yılında yüzde 6,2 ‘ye yükseleceğini, Avrupa’da işsizliğin artacağını, ayrıca birçok ülkede uzun süre işsizliğin

iyileşmeyeceğini vurgulamıştır.

Yine raporda, “Küresel finansal krizin çıktığı 2008 yılından sonra istihdam piyasalarında iyileşme-nin tam olarak sağlanamadı. Kriz öncesi durumla karşılaştırıldığında hala 50 milyon kadar istihdam açığı var. Önümüzdeki yıllarda mevcut istihdam açığını kapatmak ve bu sürede istihdam piyasasına girmesi beklenen 80 milyondan fazla kişiye istihdam sağlamak için küresel ekonominin yeteri kadar hızlı büyümesi mümkün görünmüyor” denildi.

ILO; Küresel istihdam krizinin yeni ve daha yapısal bir döneme girmesini Küresel krizin ardından istihdam piyasası dengesizliklerinin daha yapısal hale gelmesine bağlıyor.

1988- 1989 Küresel krize karşı, ABD ve AB ‘de alınan parasal önlemler de istihdamın canlanmasına yetmedi. AB’ de yaşanan borç krizi ve bu krize karşı birçok üye ülkenin tasarruf önlemleri alması da, istihdamda daralmaya neden oldu.

ILO 2012 raporu da bu tespiti yapıyor ve “izlenen politikada değişiklik olmadığı sürece Avrupa’da istihdam piyasasının 2016 yılı sonuna kadar bastırılmış kalmaya devam edeceği ve ekonomik büyü-menin daha fazla yavaşlayabilecektir” deniliyor.

ILO raporunda çözüm olarak, Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azaltmak için sosyal koruma programları yapılması **kamu yatırımlarına önem verilmesi**, gelişmiş ülkelerde ise özellikle gençler olmak üzere işsiz kişilerin yeni iş bulmada eşit destek almasının sağlanılmasına odaklanılması gerektiği ifade ediliyor.

2.4.2.TÜRKİYE’DE İSTİHDAM YARATAN KALKINMA MODELİ

İktisat politikalarında, 2001 yılından itibaren, dalgalı kur sistemi, kısa vadeli yabancı sermaye po-litikası, özelleştirme ve bankaların yabancıya satışı gibi uygulamalar, ekonomide, üretim, istihdam ve bölüşümün koordineli olarak planlamasını önledi. Kaldı ki planlama karşıtı bir politika hâkim oldu ve bu nedenle Türkiye de 1963’ten 2000’li yıllara kadar ciddi planlama yapmış olan DPT’ kaldırıldı. Ekonomi istihdam yaratmayan ve ithalata dayalı bir büyüme kulvarına sokuldu. Paralel olarak işsizlik oranları arttı. Beşer yıllık ortalama olarak ortalama işsizlik oranlarında bir yükselme ortaya çıktı. İşsizlik oranları, 1988- 1992 ortalaması yüzde 8,3, 1993-1997 ortalaması yüzde 7,7, 1998 – 2002 ortalaması yüzde 7,9, 2003 - 2007 ortalaması 10,5 ve 2008-2012 yılları

ortalaması olarak ta yüzde 11,2 oldu.

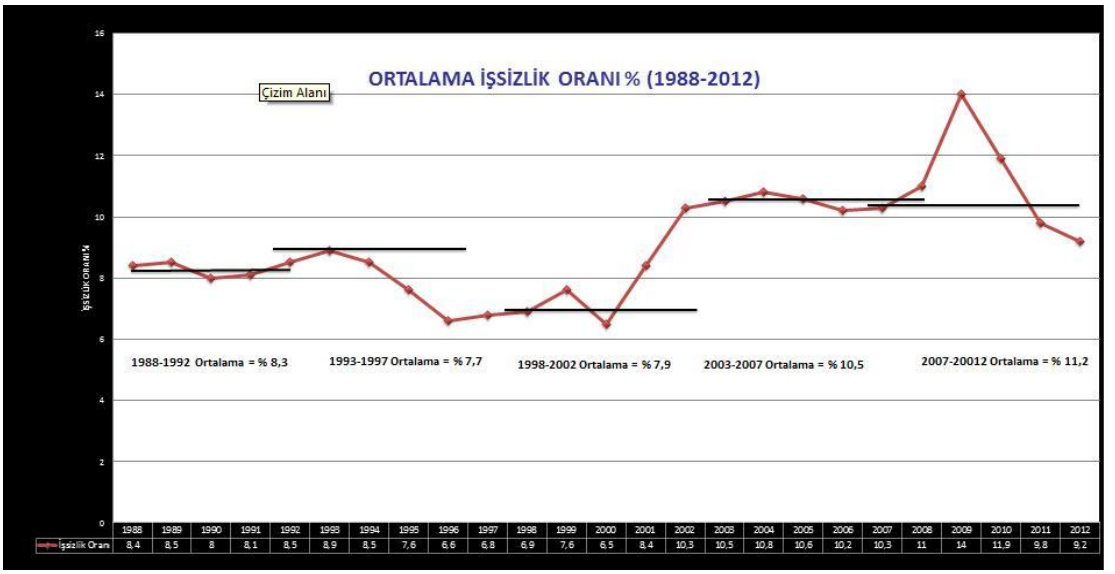

İşsizliğin artması karşısında doğal olarak herkes istihdam yaratmayan bu ekonominin kırılmasını istiyor. Ancak çözümler tartışılmıyor. Çözüm önerileri "İstihdam dostu büyüme" gibi, içeriği açıklan-mayan sloganlarla sınırlı kalıyor. Tartışılması gereken, "İstihdam yaratacak yeni bir ekonomik model" olmalıdır.

Bu çerçevede, yatırımların ve istihdamın artması için çok önemli olan rekabet şartlarında iyileşme, dış rekabet şartlarının sağlanması, tasarrufların ve yatırımların artırılması için uygulanması gereken politikalar üzerinde durulmalıdır.

2.4.2.1. İSTİHDAM VERİLERİ DOĞRU HESAPLANMALIDIR

İşsizliğin çözümünde, işsizlerin vasıfları ve kaç kişiye ve hangi sektörlerde iş sağlanacağı önemlidir. TÜİK' in açıkladığı işsizlik oranları fiilen işsiz olanları göstermiyor. Bunun nedeni TÜİK, işsiz olduğu halde iş aramayanları dikkate almıyor. Gerçekte ise iş aramayan işsizlerin bir gerekçesi, uzun süre iş aradıktan sonra umutsuzluğa düşmüş olmalarıdır. TÜİK bunları "**İş umudu olmayanlar**" olarak sınıflandırıyor. Bir kısmı ise eş ve dost vasıtasıyla iş arıyor. Sonuçta TÜİK' in "**İş aramayıp çalışmaya hazır olanlar**"

dediği işsizlerin sayısı kabul ettiği işsizlere yaklaşıyor.

TÜİK bu uygulamayı Uluslar arası standartlara uygun yapıyor. AB' ile aynı programı kullanıyor. Ancak Avrupa'da işsiz kalanlar veya iş arayanlar bunu resmi kurumlara başvurarak yapıyor. Bu noktada Türkiye ayrışıyor. Ayrıca AB' de özel iş bulma kurumları da gelişmiştir. İşverenlerinde resmi ve özel kurumlardan işçi bulmayı tercih ediyor. Zira kayıt dışı istihdam oranı düşüktür. Türkiye için yeni bir model geliştirmek gerekir.

Aşağıdaki tablodan izleneceği gibi, İş aramayıp çalışmaya hazır olanları, TÜİK' in kabul ettiği işsizlere ve işgücüne ekleyerek oranlarsak, Türkiye de fiili işsizlik oranı yüzde 15'in altına düşmüyor.

Tablo 7: Türkiyede Fiili İşsizlik Oranları					
Yıllar	Tüik İşsizlik Sayısı	İş Arayıp Çalışmaya Hazır Olanlar	Fiili İşsiz Sayısı	Düzeltilmiş İş Gücü (Bin)	Fiili İşsizlik Oranı
2009	3.471	2.061	5.532	26.809	20,6
2010	3.046	2.013	5.059	27.654	19,9
2011	2.615	1.945	4.560	28.670	15,9
2012	2.518	1.994	4.512	29.336	15,4

2.4.2.2. REKABET ŞARTLARINDA İYİLEŞME SAĞLANMALIDIR

Bir ekonomide haksız rekabetin önlenmesi, Oligopol yapıların kırılması ve tekelciliğin önlenmesi, devletin görevidir. Tam rekabet şartları yalnızca bir idealdir. Önemli olan, bu şartlara ne kadar yaklaşıldığıdır. Rekabet şartlarının iyileşmesi, spekülatif piyasaların ve spekülatif faaliyetlerin önlenmesi, ülke riskinin azalması ve sonuçta yatırım eğilimin artması için öncelikli bir hedef olmalıdır.

Bunun için: **Devlet - Piyasa arasında optimal bir denge kurulmalıdır**. Bu dengenin kurulmasında, özel fayda – sosyal fayda yararlanılması gereken en iyi kriterdir.

Altyapı yatırımlarının bütçe içindeki payının artırmak gerekir. Sıfırdan yap- işlet devret şeklinde altyapı yatırımları özel sektöre verilebilir. Ancak tamamlanmış paralı yol ve köprülerde, özelleştirme düşünmek yanlıştır. Söz gelimi çalışan ve gelir sağlayan köprülerin özelleştirilmesi, belirli bir süre için gelirlerinin iskonto edilmesi demektir. Bu satışta diyelim ki 20 yıllık köprü gelirini satın alan, bu gelirin bu günkü değerini bulmak için uygulayacağı iskonto oranında, kullanacağı banka kredi faizi ve öngördüğü kar oranını yüzde paylar olarak toplayacaktır. Gelirin iskonto edilmesi yerine Devlet İç borçlanma senetleri çıkarılırsa, bütçenin yükü yalnızca faize eşit olacaktır. Bu oran iskonto oranından düşüktür.

Devletin geri kalmış bölgelerde, o bölgenin özelliğine göre, istihdam yaratacak yatırımları bizzat yap-ması gerekir. Bu yörelerde oturanlar bu işletmelerde çalışmalı ve aynı zamanda ücretlerinden kesinti yapılarak bu işletmelere ortak olmaları ve sonunda bunlara devredilmesi planlanmalıdır. Bu takdirde gelir artışı ve istihdam artışı, o bölgenin kalkınmasına da imkân sağlayacaktır.

Oligopol yapıların ve kartelleşmenin olduğu sektörlerde, devlet ayırıcı ve öncelikli teşvik vererek, bu sektörlere yeni yatırımlar ve yeni girişler sağlamalıdır. Aslında anayasamızın ilgili maddesi “Piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesi” başlığı altında, “Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiilli veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler”. Şeklinde düzenlenmiştir.

Yatırım teşviklerinde, emek yoğun ve ithal ikamesi yatırımlarına daha fazla teşvik verilmelidir. Bu gibi yatırımlarda, yatırımın tamamlanma aşamasına göre en az yatırımın yüzde 20’sini karşılayacak nakdi teşvikler verilmelidir.

İnşaat sektörü istihdam yaratıcı ve sürükleyici sektördür. Devlet arsa üretmeli, sosyal konut yapmalı ve fakat bu gün uygulanmakta olan lüks konut yapımından vazgeçmelidir. Devletin, arsa, imar ve vergi avantajlarını kullanarak inşaat sektöründe lüks konut yapması özel sektöre karşı haksız rekabet yaratması demektir.

2.4.2.3. TÜRKİYE'NİN DIŞ REKABET GÜCÜ ARTIRILMALIDIR.

Dalgalı kur politikası, hem içeride rekabeti bozuyor, sektörler arasında, işletmeler arasında haksız rekabet yaratıyor, hem de dışarıya karşı Türkiye'nin rekabet gücünü düşürüyor.

Dalgalı kur sisteminin temel gerekçesi, kur dengesini sağlamaktır. Başka bir ifade ile teoride ve geliş-miş bir piyasada uygulamada, dalgalı kur sistemi, otomatik olarak kur dengesini sağlar. Cari açık veren bir ekonomide döviz talebi artar.. Talep arttığı için de kurlar artar. Kur artışı ihracatın artmasını sağlar. Dış cari açık dengeye gelir.

Türkiye'de cari açık var ve fakat döviz kuru artmıyor. 2010'lu yıllarda Merkez Bankası,2013 temel yılına göre ve TÜFE bazlı reel kur endeksi ortalama 1.20 altına inmedi. Yani TL her zaman yüzde 20 daha değerli oldu. Çünkü cari açıktan daha fazla, sıcak para, dış borç, özelleştirme geliri gibi kalem-lerden döviz girişi oluyor. Ayrıca halkın döviz tevdiat hesabı var. Kur artmaya başlayınca herkes döviz bozduruyor. Bu nedenlerle "dalgalı kur sistemi" Türkiye'de otomatik kur dengesini sağlayamıyor.

2.4.2.4. YENİ YATIRIMLAR YAPILMALIDIR

Yatırım, sermaye mallarına ve teçhizat stokuna yapılan ilavedir. Küreselleşme yatırım anlayışını de-ğiştirmiştir. Plasmanlar yatırım olarak tarif edilmeye başlanmıştır. Oysa ki örneğin, Türkiye de Borsaya plasman yapmak, yatırıma dönüşmüyor. Zira borsada yabancı sermaye oranı yüzde 70 olduğu için karlar dışarıya gidiyor.

Türkiye'de toplam talep, piyasa yapısı, kambiyo sistemi, yeni yatırımlar için caziptir.
Buna karşılık,

- Özel Tasarruf oranı,
- Yabancı Sermaye ve kur politikası,
- Kamu altyapı yatırımları,
- Rekabetçi vergi sistemi,

- Teşvik Politikası ve

Bürokrasi açısından yeterli değildir.
Bunlardan, ortalama tasarruf oranının düşük olması ve tasarrufların yatırıma dönüşmüyor olması, en önemli sorundur.

2.5. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME

Genel olarak özelleştirme yaklaşımı, "kamusal yararı olmayan ve devletin yapması halinde ekonomi-de kaynak dağılımını olumsuz etkileyecek, haksız rekabet yaratacak mal ve hizmet üretiminin özel sektöre bırakılmasıdır".

Literatürde özelleştirme gerekçeleri özetle şöyledir:

Piyasaların yetersiz olduğu durumların benzerleri devlet faaliyetleri içerisinde de ortaya çıkabilir. Devlet piyasanın daha pratik çözümlerle ve daha etkin ürettiği özel mal ve hizmetleri yaparsa asli görevleri olan parlamento, diplomasi, adalet, iç ve dış güvenlik türünden tam kamusal hizmetler ile eğitim, sağlık gibi yarı kamusal hizmetleri aksatabilir. (Vickers & Yarrow, 1988)

Devlet özel mal üretiminde, tüketici tercihlerini özel sektör kadar iyi belirleyemez.
(Martin & Parker, 1997)

Bürokratların devletin amaçlarıyla çelişen şahsi çıkarları, devlet tarafından yönetilen işletmelerde za-rarların ortaya çıkması halinde iflas kurumunun olmaması nedeniyle vergilerin kullanılarak zararların giderilmesinin yarattığı sorumsuz yöneticilik anlayışı, tüketici taleplerinin dikkate alınmayarak bürokrat kararlarına göre ürün çeşitlemesi yapılması nedeniyle tüketicinin tatmin edilememesi, ihtiyaçların giderilmesinde uzun bir bürokrasi süreci ile birlikte gelen yoğun devlet memuru baskısı türünden ortaya çıkan durumlar da "devlet yetersiz" kalabilir.

Piyasa ekonomisinde özel malların devlet tarafından yapılması, piyasada rekabetin bozulmasına, or-taya haksız rekabet çıkmasına neden olabilir.

Ne var ki bu özelleştirme anlayışı ve öne sürülen gerekçeler, küresel sürecin getirdiği devleti dışlama anlayışının gölgesinde istismar edilerek uygulamada devletin ekonomideki payını azaltan bir uygulama şekline dönüşmüştür. Bu yeni uygulama ile devletin ekonomideki görevleri, adalet ve güvenlik gibi kla-sik devlet hizmetleri ve özel sektör tarafından yüklenilmeyecek altyapı hizmetlerini yapmasıyla sınırlı görülmüştür. Bu anlayış çerçevesinde devletin ekonomiye müdahalesinin en az seviyede olması ve

Ekonominin pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesi ön plana çıkmıştır..

1980'li yıllarda bu anlayış içinde ön plana çıkan özelleştirme uygulamaları bu gün için gelişmekte olan ülkelerde piyasa düzeninin bozulmasına spekülatif faaliyetlerin artmasına neden olmuştur. Zira devletin tamamıyla dışlanması sonucu ortaya çıkan piyasa yetersizlikleri ve dışsallıklar, eko-nomide önemli denge sorunları yaratmıştır.

"Ekonomiyi tamamıyla piyasanın yönlendirmesine bırakmak" şeklindeki felsefe ayrıca gelişmekte olan ekonomilerde piyasanın oligopol yapı kazanmasına neden olmuştur. Piyasada tam rekabet koşulları-nın çalışmıyor olması ve neticede kartelleşme, oligopol yapıların oluşması tüketicinin zararlı çıkması-na yol açmıştır. Ayrıca klasiklere yakın bir anlayışla, devleti zorunlu kötülük olarak gören bu felsefe, devletin toplumun refahı için kullanabileceği iktisat politikası araçlarını sınırlamıştır. Küresel ekonomi-de Devletin elinde yalnızca para ve maliye politikasının araçları kalmıştır. Ancak spekülatif sermaye hareketleri bu politikaları da çoğu zaman pasifize etmiştir. Kısa vadeli sermaye hareketleri ile finansal balonlar Merkez bankalarını zor duruma bırakmış ve bu bankaların daha fazla müdahale etmelerine neden olmuştur.

Gerçekte, ekonomide toplumsal faydayı en çoklaştırmak için devletin kaynak dağılımına müdahale ederek, mevcut kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını sağlaması gerekir. Gelir ve istihdamı teşvik ederek toplumsal refahı en yüksek düzeye çıkarması gerekir. Topluma dış maliyet getiren mal-ların üretimini vergi ve cezalarla sınırlaması, buna karşılık dış fayda sağlayan malların üretimini teşvik ederek artmasını sağlaması gerekir.

Kaldı ki piyasa yetersizlikleri üretkenliği ve verimliği de düşürmektedir. Söz gelimi, eğitim, sağlık gibi dış fayda sağlayan hizmetlere piyasalar, yalnızca bunların yarattığı özel fayda kadar kaynak ayırdıkları için, üretimleri piyasaya bırakılırsa piyasa bunları yeterli miktarda üretemez.

Dahası, devletin dışlanması gelir dağılımının daha çok bozulmasına neden olur. Zira piyasalar gelir dağılımını da düzeltemez ve suçları engelleyemez. Bunun içindir ki, küreselleşmenin getirdiği olumsuz sonuçlardan birisi de ülkeler arası ve bir ülkede yaşayanlar içinde gelir dağılımı giderek bozulmasıdır.

Yine insanlar üzerinde olumsuz ve tehlikeli etkileri olan çevre kirliliği de aynı şekilde piyasalar tarafın-dan önlenemez.

Özelleştirmeye mevcut yaklaşım ise, bu konularda devletin elini ayağını bağlamıştır. Bunun için ve manzaranın ortaya çıkmasından sonra artık iktisadi ve sosyal açıdan özelleştirmeye bakış açısı değiş-melidir. Özelleştirme dış fayda yaratmayan, devletin yönetiminde olması halinde etkin çalışmayan, özel sektör tarafından daha pratik olarak yönetilmesi mümkün olan işletmelerle sınırlı olmalıdır.

2.5.1. UYGULAMADA ÖZELLEŞTİRME SONUÇLARI

Özelleştirmenin gerekçelerinden biriside, sermayenin tabana yayılması ve sermaye piyasasının gelişme-sini sağlamak olarak lanse edilmiştir. Bunun içinde bütün ülkelerde, özelleştirmenin daha çok halka arz yoluyla yapılması hedef alınmıştır.

Uygulamada bu hedefe uyan ülke sayısı ise çok az olmuştur. Özelleştirme birçok ülkede ve Türkiye de kamu finansmanı için bir araç olarak kullanılmıştır. En kolay gelir sağlama yolu olarak ta blok, özelleştirme blok satışlar şeklinde yapılmıştır.

Özelleştirmenin gelir getirici yönü ön plana çıkınca, doğal olarak Özelleştirmenin sosyal boyutu ve sermayenin halka yayılması da ihmal edilmiştir. İstisnalardan birisi İngiltere'dir. İngiltere İşçi Partisi özelleştirmeyi sosyal boyutunu öne çıkararak değerlendirmiş ve "paydaş toplum" kavramını geliştirmiş-tir. Paydaş toplum yaklaşımı, özelleştirme yapılırken geniş halk kitlelerini hissedar olarak özelleştirme katılmasını öngören bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, eğer halk üretimde ve da toplumsal refah içerisinde payı olduğuna inanırsa, daha üretken ve daha verimli olur.

Paydaş toplum anlayışı ile yapılan özelleştirme, İngiltere'de hisse senedi sahibi sayısını 3 milyondan 14 milyona çıkarmıştır. Ayrıca Yeni Zelanda İşçi Partisi'nin 1980' li yıllarda özelleştirme yoluyla elde ettiği ekonomik başarı da özelleştirmenin amaçları doğrultusundan kullanıldığında kalkınmaya destek olduğunu gösteren bir diğer örnektir.

Türkiye de ise, önceleri özelleştirme gelirlerinin yeni yatırımlara tahsis edilmesi ve özelleştirmenin sermaye piyasası yoluyla yapılması öngörülmüş ve fakat kısa sürede bu hedeflerden vazgeçilerek özelleştirme bütçe açığını kapatmanın bir aracı haline gelmiştir.

2.5.2. ÖZELLEŞTİRME, TÜKETİCİ TATMİNİ VE TOPLUMSAL FAYDA

Özelleştirmede hedef tüketici tatminini en çoğa çıkarmaktır. Bu anlamda yapılan özelleştirmelerin aşağıdaki soruları olumlu cevaplaması gerekir.

- Özel girişimci, ürünü daha düşük fiyata üretecek mi? Bu ürün tüketiciye daha ucuza satılacak mı?
- Daha yüksek üretim elde edilecek mi?
- Daha iyi kalite ve ürün çeşidine ulaşılacak mı?
- Daha çok yenilik yapılabilecek mi?

- Özelleştirme önceki duruma göre, çalışanlara, üreticilere, ihracata ve vergi mükelleflerine ilave yarar sağlayacak mı?

Makro açıdan ise, sosyal refahın gerçekleşmesi için aşağıdaki sorulara cevap olarak olumlu sonuçlar elde edilmiş olmalıdır.

- Özelleştirme ekonomide kaynakların daha etkin kullanılmasına yardımcı oldu mu?

- İstihdam artışı oldu mu?

- Altyapı hizmet girdilerinde fayda maksimizasyonu ortaya çıktı mı?

- Sermayen Tabana yayıldı mı?

Bu sorulardan istihdam artışı dışındaki soruları, özel mal ve hizmet üreten kamu işletmelerinin özelleştirilmesi için ‘’ evet’’ şeklinde cevaplandırabiliriz. Türkiye’yi örnek verirsek, devletin kundura üretmesinin, bu gün için hiçbir gerekçesi kalmamıştı. İçki ve sigara üretiminin de devlet tekelinde olmasında iktisadi etkinlik yoktu.

Bunların yanında, Et- Balık kurumu da özel mal üretiyordu ve fakat aynı zamanda piyasayı düzenliyordu ve üretici ve tüketicinin aracılar tarafından istismarını önlüyordu. Mamafih et- balık kurumunun özelleştirilmesinden geri adım atıldı.

Kamu altyapı yatırımlarının özelleştirilmesi ile kamuya ait köprü ve paralı yolların özelleştirilmesi veya gelirlerinin belirli süreler için iskonto edilmesi için bu soruların tamamına ‘’ hayır’’ cevabı verebiliriz.

2.5.3. TÜRKİYE’DE ÖZELLEŞTİRME İÇİN ÖNERİLER

Türkiye, bazı yapısal sorunları olmakla birlikte genç ve eğitimli bir girişimci grubuna sahiptir. Bu ne-den le Devlet, elinde bulunan ve sosyal faydası olmayan atıl ekonomik kaynakları bu genç girişimcilere açarak ekonomik kalkınma hızlanabilir. Hatta Anadolu’da yeni girişimciler yaratmak için potansiyel ekonomik kaynaklar harekete geçirebilir.

Özelleştirme sadece mevcut şirketlerin ve varlıkların özel sektöre devri değildir. Devletin, sosyal fayda ve dış fayda yaratmayan mallarda imtiyaz vererek,

serbestleştirerek yeni ekonomik faaliyet alanları açması, hem kamu hizmet talebinin hızla karşılanmasını sağlayacak hem de atıl kaynakların harekete geçirilmesiyle

istihdamı, gelir dağılımını, vergi gelirlerini olumlu etkileyecektir.

Türkiye özelleştirmede paydaş toplum hedefini benimsemelidir. Özelleştirmede Halka arz uygulama-
larına öncelik vermelidir. Diğer taraftan döviz kazancı elde etmeyen kuruluşların özelleştirilmesinde, yabancı yatırımcıya satışlarda ileride yapılacak kar transferlerinin ödemeler dengesi üzerinde yapa-cağı olumsuz etkiler şirket değerlendirmelerinde dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde, büyük miktarlı kar transferleri ödemeler dengesini olumsuz etkileyecektir.

Enerji üretim ve enerji dağıtım şirketlerini özelleştirmek, fiyat stratejisi açısından yanlıştır. Bu mal ve hizmet-ler, üretim ve dağıtımın tüm safhalarında girdi olduğu için, ekonomik açıdan ve özellikle planlama açısından stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle bu tür mal ve hizmet üretimini prensip olarak devlet yapmalıdır. Mutlaka özelleştirmek gerekirse halka arz yöntemi kullanılmalı, hisselerin yüzde 49'u halka arz edilmelidir.

Kamu-Özel Ortaklığı yöntemi sağlık ve eğitimde, yeni tesislerin yapımında sıkça kullanılmalıdır.

Kamu-Özel Ortaklığı yöntemine göre, özel girişimci tesisi yapacak ve devlete kiralayacaktır. Böylece ihtiyaç bulunan bölgelerde modern okul ve hastaneler kamu kesiminin uzun süren inşaat ve bürokrasi kıskacından kurtularak kısa sürede tamamlanacak ve halkın hizmetine sunulacaktır. Bu yolla Kamu tesislerinin finansmanı, inşaatı ve diğer sabit kıymetleri özel sektör tarafından karşılanacak ve kamu tarafından uzun vadeli kira bedelleri ile geriye ödeneceği için kamunun finansman sıkıntısını da hafifletecektir.

Kamu-Özel Ortaklığı yanında yap-işlet, yap-işlet devret, gelir ortaklığı senedi türünden finansman modelleri de özellikle kamu alt yapısının hızla yapılmasında etkin olarak kullanılmalıdır.

Gıda piyasasını düzenleyici ve bu piyasalarda spekülasyonu önleyici, tüketici ve üretici arasına gire-rek, fahiş aracı karlarını önleyici nitelikte işletmelerin özelleştirilmesinden

vaz geçilmeli ve Et ve Balık kurumu, Tarım üretim çiftlikleri gibi işletmelerin devlet elinde daha etkin çalışması sağlanmalıdır.

Öte yandan özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin kullanımı büyük önem taşımaktadır. Özelleştirme gelirleri kesinlikle genel bütçeye aktarılmamalıdır. Özelleştirme fonunda biriken paralar kalkınmada öncelikli yörelerdeki eksik altyapıya, eğitim ve sağlık hizmetlerine ve özelleştirildikten sonra kapatılan 49 şirketin tekrar açılması amacına yöneltilmelidir. Eğer özelleştirme gelirleri istih-dama katkı yapacak kamu alt yapısına, eğitim ve sağlık yatırımlarına yöneltilerek bu alanda kulla-nılmadığı takdirde kamu net varlığı azalacağı için özelleştirme uygulamalarının ülke kalkınmasına olumsuz etkisi olacaktır.

Özelleştirme nedeniyle işsiz alanların sorunu özelleştirme gelirleriyle yeni istihdam alanları yaratıla-rak çözülmesi ekonomik aklın bir gereğidir.

Özelleştirme uygulamalarının başarısı için özelleştirme yöntemleriyle birlikte piyasa ekonomisinin müesseseleri de önem taşımaktadır. Piyasa ekonomisinin müesseselerinden olan ve kaynak dağılımını yeniden sağlamaya aracılık eden sermaye piyasaları, iflas müessesesi olmadan ve bölgesel gelişmiş-lik farkları dikkate alınmadan, özelleştirmeden beklenen faydalar olan rekabet, kaynak dağılımında etkinlik ve firma yönetiminde verimlilik hedeflerine ulaşılması mümkün değildir.

Bu nedenle sermaye piyasası mevzuatı, iflas işlemlerine ilişkin mevzuat sistemin hızlı işlemesini sağ-layacak şekilde yeniden düzenlenmeli ve özelleştirme kararları bölgesel gelişmişlik düzeyleri dikkate alınarak verilmelidir.

BÖLÜM III

DIŞ TİCARETİN KALKINMAYA ETKİSİ

Ekonomik kalkınma, uzun dönemde ve düzenli olarak fert başına gelir artışını gerekli kılar. Bir ekono-mide GSYH artışı dış ticaretle de bağlantılıdır.

Keynes'in dışa açık bir ekonomi modelinde Milli gelir formülü GSMH (Y) = C+I+G+(X-M) dir. Bu for-mülden görüleceği gibi, İthalat (M) yurt dışına yönelik harcama akımına yol açmaktadır. GSYH' net GSMH'yi azaltıcı etki yapmakta, yani büyümeyi eksi etkilemektedir. İhracat ise(Y) yurt içine kaynak girişi sağlayarak, GSMH'yi artırmaktadır. İhracat artış hızı (büyüme) de, GSYH' da artırıcı yani büyümeye pozitif etki yapmaktadır.

Türkiye de TÜİK' in yaptığı Harcama yöntemiyle hesaplanan gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) da büyüme oranı tahminleri,

Hane halklarının Nihai Tüketim Harcamaları,

Devletin Nihai Tüketim Harcamaları,

Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu,

Stok Değişimi,

Mal ve Hizmet İhracatı,

(Eksi) Mal ve Hizmet İthalatı

şeklinde hesaplanmaktadır. İhracat artı, İthalat eksi değerlidir.

Küreselleşmenin getirdiği dışa açık ekonomik yapı, dış ticarette rekabeti artırmıştır. Dış ticaret, kur politikasını, büyüme politikalarını başarıyla yürüten ülkeler, bu sürecin imkânlarını daha iyi kullanan ülkeler olmuştur.

Küreselleşme ile birlikte, iletişim, taşımacılık, sermaye hareketliliğinin artması dünya dış ticarette hacmini artırdı. Emeğin dolaşımı yerine, sermaye ucuz emek bölgelerine

gitti. Uluslararası sermaye, bazı gelişmekte olan ülkelere giderek, daha ucuz işgücü kullanarak üretim yaptı. Söz gelimi birçok marka Çin'de üretim yaparak, kendi ülkesine Çin'den ithalat yaptı. Piyasanın aşırı kırılgan olduğu, ülke riskinin yüksek oldu-ğu gelişmekte olan ülkelerde ise daha ziyade kıs vadeli sermaye gitti.

Uluslararası İktisatta Dış ticaret politikalarına alt yapı oluşturan dış ticaret teorileri, öteden beri her konjonktürde önemini korumuştur. Ancak klasik dış ticaret teorilerinin gelişmekte olan ülkelerin kalkın-masında ne kadar etkili olduğu her zaman tartışma konusu olmaktadır.

Yeni dış ticaret teorileri, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına da daha iyi referans olmaktadır.

3.1. DIŞ TİCARET TEORİLERİ

'' Dış ticaret teorileri '' veya '' Uluslar arası ticaret teorileri '' belirli koşullar altında bu ticarete taraf olan ülklerde refah artışı sağlayacak çözümler üstünde ortaya konulmuş ve gelişmiştir.
Aslında, dünya ölçeğinde dış ticarete konu olan çok fazla mal ve bu ticareti yapan fazla ülke olduğundan, dış ticaretin açıklandığı bir o kadar da teori oluşmuştur. Bu teorilerin belli başlılarını detaya girmeden kankınma açısından açıklamaya çalışacağız.

3.1.1. KLASİK DIŞ TİCARET TEORİLERİ

A. Smith'in "**Mutlak Üstünlükler Teorisi**", D.Ricardo'nun "**Karşılaştırmalı üstünlükler Teorisi**" ve J.S. Mill'in "**Klasik dış ticaret teorisi**" gibi klasik dış ticaret teorilerinin temel ve ortak yanları, uluslararası ticarette her türlü müdahaleyi reddetmeleridir.

Adam Smith'in dış ticarette Mutlak Üstünlük Teorisi'ne göre bir ülke diğer ülkeye göre hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Daha Düşük maliyetle ürettiği ve uzmanlaştığı bu malları ihraç ederek daha pahalıya ürettiği malları diğer ülkeden ithal etmelidir. Mutlak üstünlük teorisinde maliyeti emeğin belirlediği varsayılmıştır. Teoriye göre bu prensipler altında dış ticaret yapan iki ülkenin de refah düzeyi artar.

David Ricardo, Adam Smith'in mutlak üstünlük teorisine karşılık, karşılaştırmalı üstünlük teorisi'ni ge-liştirmiştir. Bu teoriye göre, bir ülkenin dış ticarette bazı malları daha ucuza üretmiş olması (mutlak üstünlüğü olması) değil, bir malın üretiminde ki

üstünlük daha önemlidir. Başka bir değişle uluslararası ticaretin temelini mutlak değil, karşılaştırmalı üstünlük oluşturur.

Ülkeler, üstün olduğu malları üretip ihraç ederek ve üstün olmadıkları malları ithal ederek, kıt kaynaklarını en ekonomik şekilde kullanmış olacak ve ekonomik refah düzeylerini en yükseğe çıkaracaklardır.

Mutlak üstünlük ve Karşılaştırmalı üstünlük teorilerinin, eksik tarafı üretim maliyetlerini

yalnızca eme-ğin oluşturduğunu varsaymış ve diğer faktörleri dikkate almamış olmalarıdır. Ayrıca Ricardo teorisini, emeğin ülke içinde tam haraketli, ülkeler arasında ise hareketsiz olduğu varsayımına göre yapmıştır. Yine teoride, arz koşullarına dayalıdır. Talep koşulları dikkate alınmamıştır.

John Stuart Mill, bu eksiği tamamlayarak analize talep yönünü de katmıştır. Dış ticarette fiyatı karşılıklı talebin belirlediğini söylemiştir.

3.1.1.1. TEKLİF EĞRİLERİ (OFFER CURVES)

John Stuart Mill' in teorisi, F.Y.Edgeworth ve daha sonra A. Marshall tarafından teklif eğrileri yoluyla açıklanmıştır. Alfred Marshall teklif eğrilerini daha ayrıntılı ele alıp açıklamıştır.

Teklif eğrisi, bir ülkenin kendi malından vereceği bir miktar karşılığında, diğer ülkenin malından ne miktarda talep edeceğini gösterir.Bir ülkenin muayyen bir miktar veya hacimdeki ithal malı için önerdiği ihraç malı tutarına teklif (offer) denir. Söz konusu teklif, İhraç Miktarı, İthal Miktarı ve Uluslararası Fiyat Oranı'nı içerir.

Dış ticaret hacmine göre bir ülkenin teklifleri değişme gösterir. Bir birim ithal ürün için ihraç ürünü teklifi bir öncekine göre azalış gösterir ve sıfır noktasına ulaşır. Bu nokta, mümkün olan en yüksek ihracat hacmini ifade eder.

Teklif Eğrilerine dayalı bir model birçok temel bilgiyi içermektedir. Bunlar, ü**lkelerin arz ve talep koşulları, karşılaştırmalı üstünlük yapıları, ticaret dengesi sağlayan uluslararası fiyat oranı, malların uluslararası denge ihracat ve ithalat oranları, her ülkenin dış ticaretten sağladığı kazanç miktarıdır.**

Teklif eğrileri yukarda bahsettiğimiz gibi arz ve talebe bağlı bir özellik göstermektedir, Bu iki öğede olu-şan herhangi bir değişiklik ülkenin teklif eğrisinde ticaret hadlerine etkisi, ticaret hacmine etkisi şeklinde iki durum yaratarak bir kayma meydana getirir.

Dış ticaretteki bu değişmeler ülke açısından iki ters etki ortaya çıkarır. Bunlardan birincisi dış ticaret hacmindeki genişlemenin getirdiği refah arttırıcı etki, ikincisi ise dış ticaret hadlerindeki istikrarın bo-zulması neticesinde refah azaltıcı olumsuz etkisidir. Bu yüzden bu değişmenin ülke açısından refah arttırıcı mı azaltıcı mı olduğu bu iki etkinin büyüklükleri karşılaştırmasıyla belirlenir.

Gerçek dünyada belirli malların fiyatlarını o ürünlerin başlıca üreticileri ve tüketicilerinin karşılıklı talebine bağlı olduğu bilinmektedir. Bu nedenle küçük ülkeler fiyata etki etmeden ithalat ve ihracat yapabilir, bu demek oluyor ki küçük ülkenin kendi içindeki arz ve talepten gelen kazancı büyük ülkelerden daha fazla olmaktadır.

Klasik dış ticaret teorisinin ana fikri, “her ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzman-laşırsa ve dış ticaret yoluyla dünya üretimi artar ve her ülke bu büyümeden payını alır” şeklindedir. Bu şartlarda gelişmekte olan ülkelerin tarımsal üretimde, gıda ve hammadde uzmanlaşmaları ve bu malları ihraç ederek sanayi ürünlerini gelişmiş ülkelerden ithal etmeleri gerekir. Ne var ki bu yaklaşım içinde uzun dönemde gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesi ve kalkınması imkânıda yoktur.

3.1.2. NEOKLASİK DIŞ TİCARET TEORİSİ

Neo - klasik dış ticaret teorisinde, Karşılaştırmalı üstünlük teorisinin temel yaklaşımı olan emek mali-yeti yerine, emekle birlikte diğer faktörleri de kapsayan fırsat maliyetinin ve verimlilik farklılıklarının dış ticareti harekete geçirmek için yeterli olduğunu önermektedir. Karşılaştırmalı Üstünlük teorisinin ihmal ettiği talep unsurunu analizlerine katmıştır.

3.1.2.1. HECKSCHER-OHLİN TEORİSİ

Heckscher - Ohlin teorisi verimlilik farkını faktör donanımına bağlamıştır. Bu yaklaşımın temel iddiası ticaretin ülkeler arasındaki faktör gelirlerinin eşitlenmesi yönünde bir eğilime ve iç tekellerin kalkmasına neden olduğudur.

Üretim faktörlerinin (toprak, emek ve sermaye) göreceli yoğunlukları bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğünü belirler. Ülkeler, göreceli olarak bol bulunan üretim faktörlerini kullandıkları malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptirler. Bunun nedeni malların fiyatlarının sonuçta kullanılan girdilerin fiyatları tarafından belirlenmesidir. Yerel olarak bol bulunan üretim faktörlerinin kullanımını gerektiren malların üretimi, yerel olarak kıt olan üretim faktörlerini gerektiren malların üretimine göre daha ucuzdur.

Örneğin, sermaye ve toprağın bol olduğu fakat işgücünün kıt olduğu bir ülke, sermaye ve toprağa çok işgücüne ise az gereksinim duyan malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacaktır

(örneğin hububat). Eğer sermaye ve toprak bol ise fiyatları düşük olacaktır. Sermaye ve toprak üretimde kullanılan ana faktörler olduğundan, hububat fiyatları da düşük olacaktır böylece hububat hem yerel tüketim, hem de ihracat için çekici hale gelecektir. Diğer taraftan, işgücü kıt ve fiyatı yüksek olduğundan emek yoğun üretim tekniği ile üretilen mallar pahalı olacaktır. Bu yüzden ülkenin bu malları ithal etmesi kendi yararına olacaktır. Bu durum uzun zamanda o ülkenin karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre üstün olduğu mallarda uzmanlaşması anlamına gelecektir.

3.1.2.2. LEONTİEF PARADOKSU

ABD'nin ithal ikame sanayilerinin sermaye yoğun, ihracatının ise emek yoğun olduğunu gösteren, iktisatçı Wassily Leontief' in tezidir.

W. Leontief 1954' te yazdığı makalede faktör donanımı teorisini test etmek için 1947 yılı ABD dış ticaret verilerini kullanmış, ABD'nin dış ticaretinde sermaye yoğun mallar ithal edip, emek yoğun mallar ihraç ettiği sonuca ulaşmıştı. İsveçli Eli Hecksher (1879-1952) ile Bertil Ohlin (1899-1979) farklı ülkelerin göreli faktör donanmalarıyla uluslararası ticaretin yapısını açıklayan Hecksher - Ohlin teorisini geliştirmişlerdi. Bu teoriye göre emek faktörü bol olan ülke emek yoğun ürün ihraç edecek, sermayesi kıt olduğundan sermaye yoğun mal ithal edecektir; sermayesi bol olan ülkeler için de tersi durum söz konusudur. ABD dünyanın en gelişmiş teknolojisine sahip en ileri sanayiye ve en büyük şirketlere kısaca en zengin sermaye donanımına sahip ülkesi olduğundan, sermaye yoğun mallar ihraç edip, emek yoğun mallar ithal etmesi bu teoriye ve genel kanıya uygunken, Leontief' in durumun tersine olduğunu göstermesi paradoks olarak ortaya çıkmıştır.

Leontief Paradoksuna açıklama getirmek için birçok ekonomist kalem oynatmış, tatmin edici bir so-nuca ulaşılamamıştır. Leontief' in mutlak ithalat değil ithal ikamesi üretimini ele alınmış olması önemli eleştiri noktalarından biridir. ABD' de işgücünün etkinliği bir başka eleştiri noktasıdır. ABD ithalatında tabii kaynak kullanımının yoğun olduğunun hesaplamaya dâhil edilmesi durumunda paradoksun or-tadan kalkacağı ileri sürülmüştür. Leontief ABD işçisinin beslenme, eğitim ve verimliliğinin yüksekliği nedeniyle bu sonucun çıktığını, bir ABD işçisinin üç yabancı işçiye eşit olduğunu ileri sürmüştür.

3.2. DIŞ TİCARET HADLERİ VE KALKINMA

Karşılaştırmalı üstünlüğe dayanan dış ticaret teorileri gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecini açıklamakta yetersiz kalıyor. Zira kalkınma, gelişmekte olan ülkelerin tarıma dayalı yapıdan sanayileşme sürecine geçilmesini hedef alır. Bu nedenle de bu ülkelerin, kalkınmayı sağlamak için dış ticaret hadlerini ülke lehine çevirmeleri gerekir.

Gelişmekte olan ülkeler gelir gurubu olarak iki guruba ayrılmaktadır. Düşük gelir gurubunda olan ülke-lerde sanayileşme yetersizdir. Buna karşılık tarımda da verimlilik düşüktür. Kaldı ki, Gelişmekte olan ülkelerin çoğunun ekonomileri, gelişmiş olanlara kıyasla tekstil gibi klasik sanayilere dayanmakta, nü-fusun gelişmiş ülkelere göre daha büyük bir bölümü de tarımla uğraşmaktadır.

Çağımızda, organik tarım ürünlerine olan talep artmıştır. Gelişmekte olan birçok ülke bu talebi değer-lendirebilir. Bu yolla, tarımda düşük verimliliğin getirdiği rekabet sorunu aşılabilir.

Küreselleşme ile birlikte, dünya dış ticaretindeki artış, ülkelerde ihracatın GSYH içindeki payının artması, doğal olarak rekabet edebilirlik ve fiyatlar yoluyla ülkenin dış ticaretten doğan kayıp veya kazançlarını da artmıştır. Bu nedenle dış ticaret gelişmekte olan ülkelerin kalkınma politikası içinde dış ticaret hadlerinin seyrini de iyi takip etmek gerekmektedir.

Maalesef küreselleşme ile gelişmekte olan ülkelerin, Çin gibi bazı ülkeler dışında büyük çoğunluğu dış cari işlemler açığı vermektedir. Bu yolla gelişmiş ülkelere kaynak aktarılmaktadır. Sonuçta fakir-zengin ülke farkı artmaktadır.

3.2.1. DIŞ TİCARET HADLERİ

Dış ticaret haddi (oranı), bir ülkenin ihracat fiyatları ile ithalat fiyatları arasındaki oranı gösterir.

$N= P_x/P_m$

N= Dış Ticaret Hadleri
P_x = İhracat Fiat Endeksi
P_m= İthalat Fiyat Endeksi

Dış ticaret hadlerinin hesaplanmasında, baz yılı olarak alınan yıl, ihracat fiyatları endeksi ile ithalat fi-yatları endeksinin oranı 100 /100 = 1.00 kabul edilir. Örneğin, On yıl sonra ihracat fiyat endeksi 100'den 95'e geriledi. İthalat fiyat endeksi ise 100'den 105'e yükseldi. Demek ki 10 yıl sonra dış ticaret haddi, 95/105 = 90.5 'tir. İhracat fiyat endeksi düştüğü, ithalat fiyat endeksi arttığı ve sonuçta dış ticaret haddi küçüldüğü için, dış ticaret söz konusu bu ülkenin aleyhine seyretmiştir.

Dış ticaret hadlerinin aleyhte seyretmesi, kalkınmayı zorlar, dış kaynak ihtiyacını artırır. Gelişmekte olan ülkelerde dış kaynak ihtiyacı, dış borç, varlık satışı ve yabancı sermaye girişi ile karşılanır. Dışa-rıya kaynak transferi olur. Ülke riski artar.

Kalkınma sürecinde Dış ticaret hadlerini lehe çevirmek, kalkınmayı hızlandırır. Reel gelir artışı, yurt içi hasıladan daha yüksek olur. Kalkınma için gerekli olan teknoloji ve yatırım mallarını ithalatı için ek kaynak sağlanmış olur.

3.2.2. GELİR AÇISINDAN DIŞ TİCARET HADLERİ

İthalat ve İhracat fiyatlarındaki değişme, dış ticaretin lehte mi veya aleyhte mi geliştiğini gösterir. Ancak o ülkenin dış ticaretten ne kadar kaybı veya kazancı olduğunu rakamsal olarak göstermez. (Aslan & Yörük, 2008)

Gelir ticaret hadleri ilk defa 1949 yılında Birleşmiş milletler iktisat komisyonu tarafından Latin Ameri-ka'nın ithalat kapasitesinin incelenmesi sırasında, Dorrance tarafından geliştirilmiştir. (Dorrance, 1948)

$I=D_x / P_m = (P_x/P_m). Q_x$
I = Gelir Ticaret hadleri,
D_x= İhracat değer endeksi,
Q_x= ihracat hacim endeksi,
P_x= İhracat fiyat endeksi,
P_m= İthalat fiyatı.

Burada İhracat yoluyla bir ülkenin ithalat kapasitesi hesaplanmaktadır.

3.2.3. DIŞ TİCARET VE SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

Sanayileşme kalkınmışlığın en önemli göstergesidir. Hatta gelişmiş veya sanayileşmiş ülke aynı anlamda kullanılıyor. Bu başlıkta üç farklı stratejiyi ele almak istiyoruz.

Keynesgil politikaların hakim olduğu 1980 öncesi, Gelişmekte olan Ülkelerin bir çoğunda ve Türkiye' de'' İthal ikamasine dayalı sanayileşme stratejisi'' uygulandı.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisi, bu günde küreselleşme sürecine paralel bir önemde devam etmektedir.
Bütünleştirilmiş sanayileşme stratejisi ile ihracata yönelik sanayileşme stratejisi birbirini tamamlayan politikalardır. Ayrıca bütünleştirilmış sanayileşme stratejisi temelde yapısal dönüşümü hedefleyen politikalardır.

3.2.3.1. İTHAL İKAMESİNE DAYALI SANAYİLEŞME STRATEJİSİ

Genellikle düşük gelir, geri teknoloji ve küçük piyasa çerçevesi içinde çalışan gelişmekte olan eko-nomiler, sosyo-ekonomik yapılarını değiştirerek sanayileşmeyi amaçlamaktadırlar. Hızlı bir ekonomik kalkınmayı hedef alan bu ülkelerin, amaçlarını

gerçekleştirebilmek için uyguladıkları stratejilerden birisi de ithal ikamesine dayalı sanayileşmedir.

İthal ikamesi birçok ülkede, ekonomik yapıyı modernleştirmenin ve gelişmiş ülkelerdekine benzer bir sanayi yapısı oluşturmanın etkili bir aracı olarak görülmüştür. Uluslararası piyasalarda rekabet edebilir düzeye gelinceye kadar yurtiçi üretimin dış ticaret politikaları ve çeşitli parasal ve mali araç-larla korunmasını amaçlayan bu strateji, ayni zamanda içe dönük bir sanayileşme politikası olarak da kabul edilmektedir. Daha önce yurt dışından ithal edilen bir malın yurt içinde üretilmesini öngören bir sanayileşme stratejisi olarak tanımlanan (Korum, 1977) ithal ikamesinde, kurulan sanayiler dış ticaret ve döviz kuru politikalarıyla dış piyasanın rekabetinden korunmaya çalışılır. Bu amaçla alınan önlemlerin başlıcaları ithalata konan gümrük vergileri, ithalatı kısıtlayıcı kotalar ve bazı mallara ko-nan ithal yasaklarıdır.

Konu ile ilgilenen bazı iktisatçılar dışa açık büyüme stratejisi ile ihracata yönelik sanayileşme stratejisi arasında temelde bazı farklılıklar olduğunu ileri sürmektedirler. Dışa açık büyüme stratejisinde ticaretin büyümenin kaynaklarından yalnızca birisi olduğu, ihracata yönelik stratejide ise ihracatı arttırmanın, sa-nayileşmenin temel kaynağı olduğu belirtilmektedir. Bazı yazarlar da her iki kavramı birlikte kullanarak dışa açık ihracat önderliğinde strateji şeklinde değerlendirmektedirler (Kazgan, 1985) (Adelman, 1984).

İthal ikamesi stratejisi genellikle iki aşamada gerçekleştirilmektedir. Birinci aşamada tüketim malları-nın, ikinci aşamada ise ara ve yatırım mallarının yurtiçi üretimine geçilmektedir. Getirilen kısıtlamalar ile genellikle imalat sanayiinde yeni yatırım alanlarının doğacağı kaynakların bu yeni sanayi dallarına kayarak zamanla ekonomide yapısal bir değişimin gerçekleşebileceği ileri sürülmektedir. Çeşitli politi-kalar ile kurulan yeni sanayilerin kısa sürede sermaye birikimine gidebileceğine ve bu fonların tekrar yatırıma dönüştürüleceğine, böylece de yatırım hacminin artacağına inanılmaktadır.

İthal ikamesi, ekonomik gelişme ve yapı değişikliğinin bir sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkabile-ceği gibi, büyümeyi ve ekonomik yapı değişikliğini hızlandırmak amacı ile uygulanan ekonomi politika-sının bir aracı ve sonucu da olabilir. Birinci durumda, kendiliğinden oluşan ithal ikamesi, ikinci durumda ise, planlı ithal ikamesi söz konusudur. (Clark, 1970)

İthal İkamesinin Amaçları kısaca şöyle sıralanabilir:

- Gelişmekte olan ekonomiler genellikle tarımın hâkim olduğu bir yapıya sahiptir. Bu ülkeler sa-nayilerini geliştirerek kalkınmak istemekte, bunun için de bir kısım sanayi ürünlerinin ithalatından vazgeçip, bunları iç piyasada üreterek sanayileşmeyi arzulamaktadır.

- İthal ikameci politikalar, ekonominin dışa bağımlılığını azaltacak ve dış ticaret hadlerinin aleyhte gelişmesinin zararlarını kısmen de olsa ortadan kaldıracaktır.

- Ödemeler dengesi güçlükleri önemli ölçüde aşılacak ve döviz tasarrufu sağlanacaktır. İthal lis telerinde yer alan malların ülke içinde üretime geçilmesiyle giderlerinden tasarruf sağlanacağı ve böylece dış açık sorununun çözümleneceği beklenmektedir.

- İthal ikamesine dayalı bir sanayileşmede, daha önce ithal edilen, bir başka deyişle, belli bir iç talebi bulunan malın üretimine başlanacağından yeni pazarlar yaratılması söz konusu olmayacaktır. (Alpar, 1982)

- Tarımsal ürünler ve tarım dışı hammaddelerde dünya talebinin fiyat ve gelir elastikiyetinin düşük olduğu kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak bu ülkelerin ihracatları da hızlı bir artış gösterememektedir. Bu nedenle ihracatın yapısının değiştirilmesi gerektiği inancı ile ithal ikamesi politikası uygulanmaktadır.

- İthal ikamesi ile sanayi üretiminin artması, sermaye birikiminin hızlanmasını, yurtiçi talebin ge-nişlemesini ve tarımsal kesimdeki mevcut gizli işsizler için de yeni iş imkânlarının yaratılmasını sağlayabilecektir.

İthal ikamesinin birinci aşaması yurtiçi piyasa kapasitelerinin sınırlarına ulaşılması ile sona ermektedir. Daha sonra sanayileşme politikası iki yönde gelişebilir. Bunlardan birincisi dış piyasalara açılmaktır. Nitekim G. Kore ve Tayvan gibi ülkeler, ithal ikamesinden başlayıp sonra ihracatın özendirilmesine yönelmişlerdir. İkinci yol ise ithal ikamesine yönelik sanayileşmenin kapsamının ara ve yatırım mallarına doğru genişletilmesidir. Türkiye dâhil birçok gelişmekte olan ülke ise bu yolu izlemiştir. Bu ikinci uygu-lama bazı çelişkilerin ortaya çıkma ihtimalini de arttırır. Yerli üretime geçildikten sonra eskiden gümrüksüz olarak ithal edilen ara ve yatırım mallarının ithali,

çeşitli koruyucu politikalarla kısıtlanacaktır. Bu durum ise sanayii, yüksek maliyetli girdi kullanmak zorunda bırakarak onların ihracata açılmalarını da güçleştirebilecektir.

İthal ikamesi stratejisine karşı yöneltilen eleştiriler özetle şu şekilde sıralanabilir:

- Ekonomik gelişmenin başlangıç dönemlerinde ve ithal ikamesi uygulamasının birinci aşamasında, ülkeler belli bir süre yüksek sayılabilecek gelişme hızlarına erişebilmişlerdir. Ancak sanayileşme-nin ilerlemesi ile bu hız giderek azalmaya başlamıştır. Özellikle tüketim malları üretiminde görülen ikameden sonra ara ve yatırım mallarında başlayan ithal ikamesinde bu malların üretimini tüketim mallarındaki hızla arttırmak güç olmaktadır. Tüketim malları için çoğu zaman yurtiçi talep var olup, bu malların üretiminde kullanılan teknoloji de nispeten daha basit ve ucuzdur. Oysa sanayileşme ilerledikçe, ara ve yatırım malları üretimine doğru yöneldikçe ayni avantajları bulmak güçleşir (Pre-bish, 1973). Çünkü ara ve yatırım malları sanayileri için kullanılacak teknolojiler hem daha karmaşıktır hem de daha çok sermayeye ihtiyaç göstermektedir. Böylece ithal ikamesinin uygulama imkânları giderek azalmaktadır.

- İthal ikamesi, beklentilerin aksine ulusal ekonominin dışa bağımlılığının artmasına neden olmak-tadır. Bu politikalar ithalatı azaltmaktan çok, ithalatın kompozisyonunu değiştirici etkiler ortaya koy-maktadır (Krueger, 1983). Toplam ithalatın içinde ara ve yatırım malları ithalatının oranı ne kadar yüksek olursa, ithalatçı ülkenin ithalatını kısması da o oranda zor olacaktır. Bu durum ise dışarıya olan bağımlılığı arttırıcı etkiler ortaya çıkarabilecektir.

- İthal ikamesi sonucu devletin vergi gelirlerinde de bir kayıp söz konusu olmaktadır. Devlet bir yan-

dan daha önce ithal edilen bir malın yurtiçinde üretimine başlanmasıyla gümrük vergisi gelirlerini, diğer yandan da yeni kurulan sanayi üretim sürecinin ilk dönemlerinde teşvik için kurumlar vergisini ve diğer vergileri almayarak, yurtiçi vergi gelirlerini kaybedecektir (Alpar, 1982).

● İthal ikamesi ile varılmak istenen önemli amaçlardan birisi, ödemeler dengesi güçlüklerini gider-mek ve döviz darboğazını aşmaktır. Oysa ithal ikamesi ile kurulan sanayilerin girdi ihtiyacı ile ara ve yatırım mallarında görünen talep artışı beklenen ithalat azalmasını engellemektedir. Tüketim malları ithalatı azalırken, hammadde ve ara malı ile makine ve yedek parçaları ithalatı artabilir (Little, Sci-tovsky, & Scott, 1972).
● Bu durum ise dış ödeme güçlüklerinin yeniden ortaya çıkmasına yol açabilir. Üretim için zorunlu girdiler ithal edilemediği takdirde gerek üretim ve gerekse ona bağlı olarak büyüme, millî gelir ve istihdam azalacaktır. Bu durum aynı zamanda atıl kapasite de ortaya çıkaracaktır.

● İç pazarın dar olması ve bu pazar için üretim yapan sanayilerin ihracata yönelmeleri durumunda maliyet düşürücü, verimi artırıcı yatırımların yapılması ve optimal büyüklükte firmaların kurulması güçleşir. Bu nedenle maliyetler yüksek düzeylerde seyretmektedir. Bu sanayi kollarında iç girdi maliyetinin yüksek olması dış dünya ile rekabet gücünü olumsuz etkilemekte ve aşırı ölçülerde korumayı sürdürmeyi zorunlu kılmaktadır. Ara ve yatırım malları sanayiinde aşırı korumacılık ise, iç girdi maliyeti yüksekliğinden dolayı tarım, tarıma dayalı sanayii ve imalat sanayiinin gelişmesinde ve dışa açılmasında büyük bir engel oluşturmaktadır.

● İthal ikamesi stratejisi içe yönelik sanayileşme stratejisi olarak kabul edildiğinden ihracatın yeteri kadar gelişemeyeceği ileri sürülmektedir. Dış ticarette ithalat kısıtlamaları, aşırı koruma ve aşırı değerlendirilmiş kurların uzun süre devam ettirilmesi, bu sanayilerin dışa açılmalarını zorlaştırmak-tadır. Bu durum ekonomide etkinliğin ve verimliliğin düşmesine, maliyetlerin ve fiyatların yüksek kalmasına, dış piyasalarla rekabetin yapılamamasına ve buna bağlı olarak da ihracata yönelmenin engellenmesine yol açmaktadır (Little, Scitovsky, & Scott, 1972).

● İthal ikamesi yaklaşımı, ortaya çıkardığı sorunların yanında ihracat için özendirici bir ortam oluş-turmaması açısından da eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, birçok ülkenin ithal ikamesi ile sanayileşme politikasından uzaklaşarak ihracata yönelik bir strateji izlemeye yönelmelerinde etkili olmuştur.

3.2.3.2. İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME STRATEJİSİ

1964 krizi ve 1970'li yıllarda kapitalist ekonomide ortaya çıkan krizlere karşı , neo-liberal politikalar öne sürülmüştür. Bu politikalar 1980 sonrası Friedman tarafından düşünülen ve Chicago Üniversitesinde gelişen Monetarizm de teorik olarak yeşerecek daha iyi bir ekonomik altyapı ve daha sonra uygulama alanı bulmuştur.

Bu çerçevede 1980 yılı ve sonrasında Dünyada ve Türkiye de ekonomide yapısal dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Türkiye de 1980 sonrasındaki dışa dönük sanayileşme ve liberalleşme politikalarına geçmiştir.

Öte yandan ithal ikamesi yoluyla sanayileşme politikalarının birçok gelişmekte olan ülkede başarısız olması neo klasik iktisatçıları ve IMF, GATT , Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşları harekete geçirdi ve bunlar gelişmekte olan ülkelere '' **İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi** '' nı önermeye başladılar.

Türkiye'de 24 Ocak programı ile ihracata dayalı Sanayileşme Stratejisi uygulamaya konulmuştur. Bu program ile özel sektörün öncülük ettiği, uluslararası rekabet ortamına uygun, dinamik bir ekonomik yapı yaratmak için kambiyo rejimi önemli ölçüde serbestleştiren, ithalatta liberasyonu arttıran, ihracatı desteklemeye öncelik veren ve yabancı sermayeye kolaylıklar sağlayan politikalar uygulamaya çalışılmıştır.

1980 İstikrar önlemleri sonucunda negatif değerli büyüme hızı artarak %4,1' eyükselmş ve sürekli büyüme, ancak 1988 yılına kadar devam etmiştir. Bu gelişmenin temel nedenlerinde belki de en önemlisi ekonomide var olan atıl kapasitenin harekete geçirilmesidir. 1980-88 döneminde ortalama %8,8 olan büyüme hızı, 1989 yılında %1,6 a gerilemiştir. Bunun nedeni, 1988 sonrasında var olan kapasite sınırına ulaşılması sonucu ihracatta yaşanan gerilemeler ve kamu finansman gereklerinin artmasından kaynaklanan enflasyonist baskıdır. Büyüme hızı 1990 yılından sonra- yine 1980 öncesinde olduğu gibi iç talep genişlemesi nedeniyle artmaya başlamıştır. İmalat sanayi genelinde 1982 yılından sonra yaşanan pozitif büyümeye karşın, büyüme hızının yıldan yıla değişmesi, büyümenin istikrarsızlığını ortaya koymuştur. Yurtiçi talep artışının büyümenin temel kaynağı olması 1980 öncesinde aşırı ikamesi ne yol açan 1980 sonrasında da ihracatçı kesimlerin kaynak ve üretimlerini rantların yüksek olduğu iç piyasa yönlendirmelerine, dolayısıyla ihracatın ihracatın engellenmesine yol açmıştır.

İhracata dönük sanayileşme politikası için öne sürülen gerekçelerin hareket noktası , bu politikaların gelişmekte olan ülkelerde ekonomide kaynak kullanımında etkinlik sağlayacağı tezidir. Bu yaklaşımının başarısı için, ihracata yönelik sanayi sektörüne

gerekli olan teşvikin yapılması ve döviz kurunun da istikrarlı ve ihracatı özendirecek, rekabet gücü sağlayacak bir kur olması gerekir.

Bu noktada söylemek gerekir ki, milli paranın aşırı değerli olması bir ülkenin rekabet gücünün düşmesine neden olur. Buna karşılık kurların aşırı değerli olması da ithalatın pahalı olmasına neden olur. İthal yatırım malı, aramalı, hammadde ve tüketim malı fiyatlar genel seviyesinin ve maliyetlerin artmasına neden olur.

Bu günkü dünyada kur savaşları olarak tanımlanan ve özellikle ABD ile Çin arasında öne çıkan kur rekabeti, ihracatta rekabet gücünü artırmaya yöneliktir. ABD ve AB' nin israrlı baskılarına rağmen Çin Milli parası Yuan'ın değerini artırmıyor. Aksi halde cari fazla yerine cari açık verebileceğini öne sürüyor.

Ekonomik istikrar için gelişmekte olan ülkelere en uygun kur sistemi , kontrollü kur sistemidir. Ayrıca , gelişmekte olan ülkeler uygulamada ihracat için ucuz ihracat kredisi , dövizlerin bir kısmı üstünden serbest harcama yetkisi verilerek fiilen ihracat teşvik edildi. Yine ülke içinde serbest ticaret bölgeleri kurularak , ihracat teşvik edildi.

Küreselleşme sürecinde çok uluslu şirketler, ucuz emeğin olduğu gelişmekte olan ülkelere doğrudan yatırım yaparak, gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülke pazarlarına ihracat yaptılar.

Gelişmekte olan ülkelerde ihracat yoluyla sanayileşmenin etkinliği için, yabancı yatırımların iç katma değerin yüksek olması gerekir. İhracata dönük yapılan üretim yalnızca ucuz işgücü kullanır ve montaj sanayiine dönüşürse, beklenen fayda sağlanamaz.

Ekonomideki var olan atıl kapasitenin harekete geçirilmesidir. 1980-88 döneminde ortalama %8,8 olan büyüme hızı 1989 yılında %1,6 'a gerilemiştir. Bunun nedeni, 1988 sonrasında var olan kapasite sınırına ulaşılması sonucu ihracatta yaşanan gerilemeler ve kamu finansman gereklerinin artmasından kaynaklanan enflasyonıst baskıdır. Büyüme hızı 1990 yılından sonra- yine 1980 öncesinde olduğu gibi iç talep genişlemesi nedeniyle artmaya başlamıştır. İmalat sanayi genelinde 1982 yılından sonra yaşanan pozitif büyümeye karşın, büyüme hızının yıldan yıla değişmesi istikrarsızlığını ortaya koymaktır. (Demir1992) Yurtiçi talep artışının büyümenin temel kaynağı olması, 1980 öncesinde aşırı ithal ikamesine yol açarken, 1980 sonrasında ihracatçı kesimlerin kaynak ve üretimlerini rantların yüksek olduğu iç piyasa yönlendirmelerine, dolayısıyla engellemesine yol açmıştır.

1980 sonrasında özel sektörün öncü sektör kabul edilmesi sonucu,1980 öncesi durumun tersine imalat sanayine yönelik yatırımlarda kamu kesiminin payı giderek

azalmıştır. Ancak özel yatırımların uzun dönemli yatırımlar yerine, kısa dönemli spekülatif kar arayışlarına yönelmesi sonucu özel sermaye, sanayi dışına kaymış, başka deyişle özel kesim özellikle ihracata yönelik sektörlerde beklenen gelişmeyi göstermemiştir.

İhracata dönük sanayileşme stratejilerinin başarısında en önemli kriter, yüksek ve kalıcı ihracat artışı ve beraberinde getirmesi gereken ihracattaki yapı değişikliğinin sağlanmış olmasıdır.

3.2.4. BÜTÜNLEŞTİRİLMİŞ SANAYİLEŞME STRATEJİSİ

Bütünleştirilmiş sanayi stratejisi ikamesi ve ihracata dayalı strateji arasında, birbirinin karşıtı değil birbirini tamamlar yönde, iç konjonktür değişmelerine karşı esnek bir özellik gösteren yapıda olmasını sağlayacak stratejidir. Bu çerçevede ithal ikamesi aşırı ithal ikamesi süresince ortaya çıkan büyüme engellerini önleyici niteliktedir. Kalkınmaya yeni başlayan bir ülkenin ilk aşamalarda, ihracat olanağı yaratan özel kaynaklı yoksa ithal ikame sanayini geliştirmesi ve bu yeni sanayileri gümrük yasakları, miktar kısıtlamaları veya yüksek gümrük vergileri yoluyla koruması, bu ilk aşamalarda kaçınılmaz kabul edilebilir. Ancak ithal ikamesine dayalı bir sanayinin ihracatçı bir ekonomik yapıya dönüştürülmesi için uzun dönemli bir perspektifle yeni bir dış ticaret politikası belirlemesi gereklidir.
Dışa dönük büyüme hedefleyen bütünleştirilmiş sanayi stratejisinde ithal ikamesinin sanayiyi ihracata yönlendirmesi için bir hazırlık olarak alınır İthal ikamesi bir cari açık sorunu olarak değil, bilinçli tercihler içeren bir sanayileşme yöntemi olarak ele alınmalıdır.

Dünya ekonomisinde kısa süren bir ithal ikamesi ile birlikte dinamik ve rekabet yeteneği olan ihracat sanayilerinin başarıyla korunduğuna ilişkin örnekler yaşanmıştır. (Japonya, Güney Kore)

Fiyat rekabeti yanında, kalite ve teknoloji rekabetinin de önemli olduğu küreselleşme süreci Türkiye'nin dış rekabet gücü düşüktür. Uluslararası rekabet gücünü hedefleyen Bütünleştirilmiş Strateji çerçevesinde öncelikle temel makroekonomik sorunların giderilip, istikrarlı ve etkin bir piyasa ekonomisinin yaratılması gereklidir.

Bütünleştirilmiş stratejide, seçilmiş sektörler üzerinde uygulanan ve uzun dönemde zamanla azaltılan korumalarla, korumacı olmayan dış ticaret politikasının, ulusal teknoloji kapasitesini geliştirme, verim-liliği ve sanayinin rekabet gücü arttırma açısından olumlu katkıları olacaktır (Celasun & Rodrik, 1989)

---

(1) *1987 yılı yabancı sermaye yatırımlarının yalnızca yüzde 51.2'lik kısmı turizm ve ticarete yönelmiştir. 1996 yılı yabancı sermaye yatırım-ları içinde en yüksek payı yüzde 81.7'ile hizmet sektörü almıştır. Bkz. DPT, 1998 Programı, S. 168.*

(2) Ayrıca Bkz. Bedriye Saraçoğlu '' İhracat Önderliğinde Büyüme Politikası ve Türkiye İhracatında Beklenen / Yapısal Değişiklikler'' İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 12, Sayı :137

(Ağustos) 1997, S.34

BÖLÜM IV

DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ İKTİSADİ KALKINMADA ÖNEMİ

Döviz kuru, bir birim ülke parasının diğer bir ülke parası cinsinden fiyatına , değerine denir. Bu kavram iki taraflı bir ilişkiyi içerir, bu yüzden iki taraflı (nominal) döviz kuru olarak da adlandırılır. (MB) Efektif kur piyasada nakit döviz kurunu ifade eder. Öte yandan, reel kur ise enflasyondan dolayı, aşırı veya düşük değerlenmiş olan Milli Paranın enflasyon oranına göre düzeltilmesiyle belirlenen kurdur.

4.1. DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

Döviz kurlarının belirlenmesine yönelik olarak kullanılan sistemlere döviz kuru sistemleri denilmektedir. Döviz kuru sistemleri, döviz kurlarını nasıl ve hangi güçler tarafından belirleneceği, kurlarda serbestçe ya da resmi kararla değişme olup olmayacağı veya hangi ölçülerde olabileceği gibi konularla ilgili ku-rallar bütünü olarak tanımlanabilir (Güran, 1987). Döviz kurunda meydana gelen değişmeler, ülkenin ulusal parasının göreli değerini değiştirerek, yurtiçi / yurtdışı göreli fiyat yapısının da değişmesine yol açmaktadır. Döviz kurunda meydana gelen değişmelerin, cari işlemler dengesini de büyük ölçüde etki-lemesi kur politikasının veya kur rejiminin seçimini çok önemli hale getirmektedir.

Döviz kuru sistemlerinin farklılaşmasına yol açan temel faktör, döviz kurallarının belirlenmesinde ve döviz piyasasının işleyişinde, piyasa mekanizması ile resmi otoritelerin nasıl ve ne ölçüde rol oynadık-larıdır. Ne ölçüde söz sahibi olduklarıdır (Oksay, 2001).

Söz gelimi, dalgalı kur sisteminde piyasa, sabit kur sisteminde ise resmi otoriteler söz sahibidir.

Genel bir yaklaşım olarak, dalgalı kur sisteminde olduğu gibi serbest ve müdahale görmeyen kur uy-gulamaları için “kur politikası”, sabit kur sisteminde olduğu gibi bir otorite tarafından belirlenen kur uygulamaları için “kur rejimi” tabirini kullanmak realiteye daha uygundur.

Günümüze kadar uygulanmış olan ve halen de uygulanan çeşitli döviz kuru sistemleri bulunmaktadır. Ancak temelde kur sistemleri “sabit döviz kuru sistemi” (fixed) ve “esnek döviz kuru sistemi” (flexible) olmak üzere ikiye ayrılır.

Esnek döviz kuru sistemlerinde, döviz kurları esas olarak piyasa mekanizması tarafından belirlen-mekte ve resmi otoriteler ancak dolaylı olarak döviz arz ve talebine müdahalede bulunmaktadır. Buna karşılık sabit döviz kuru sistemlerinde, döviz kurları resmi otoriteler tarafından belirlenmektedir. Bu sistemlerde, resmi otoriteler, kuru ilan etmekte ve aynı zamanda piyasa mekanizmasının işleyişine çeşitli şekillerde ve dozlarda müdahale ederek döviz kurlarının sabitliğini korumaya çalışmaktadırlar. Uygulamada, hem sabit döviz kuru sistemlerinin, hem de esnek döviz kuru sistemlerinin karşılıklı üs-tünlükleri ve zaafiyetleri vardır.

Sabit ve esnek döviz kuru sistemleri dışında, her iki sistemin karışımından oluşan karma (ya da alter-

natif) döviz kuru sistemleri de bulunmaktadır. Aslında, geçmişteki ülke deneyimleri, uygulamada sabit döviz kuru sistemi ile esnek döviz kuru sistemi arasında belirleyici bir ayırım yapmamızın oldukça güç olduğunu göstermektedir (Quirk, 1996). Bir başka ifadeyle, günümüzde uygulamada karşılaşılan döviz kuru sistemleri, çoğunlukla esnek ve sabit döviz kuru sistemlerinin karışımından oluşan karma döviz kuru sistemleridir. IMF de döviz kuru sistemlerini "esnek dalgalanan kur" (floating), "katı sabit kur" (soft peg) olarak sınıflandırmıştır.

4.1.1. SABİT DÖVİZ KURU SİSTEMİ

Sabit döviz kuru sisteminde, ulusal para biriminin yabancı para birimleri cinsinden değeri, yani ulu-sal paranın yabancı paralarla değişim oranı, resmi otoritelerce belirlenmektedir. Bu sistemde, ulusal paranın yabancı paralar cinsinden fiyatının resmi otoriteler tarafından belirlendiğinden, döviz arz ve talebindeki bir değişme döviz kurları üzerinde herhangi bir etki yaratmaz. Uluslararası ödemelerde de, resmi otoritelerce belirlenen bu fiyatlar esas alınmaktadır (Oksay, 2001).

Döviz kurlarının sabit tutulması kararlarla belirlenmekte ve ayrıca resmi olmayan kur oluşması da Merkez Bankası'nın piyasa işlemleriyle gerçekleştirilmektedir. Bir başka ifadeyle, herhangi bir sabit dö-viz kuru sisteminde, döviz kurunun sabitliğini piyasa mekanizmasını tamamen devre dışı bırakmadan sağlamanın yolu, resmi otoritelerin, özellikle Merkez Bankası'nın, gerektiğinde piyasaya alıcı ve satıcı olarak girmek suretiyle döviz arz ve talebi arasındaki dengesizliği gidermesidir. Kuşkusuz ki, Merkez Bankası'nın bunu yapabilmesi için, her şeyden önce yeteri kadar döviz rezervine ve özellikle döviz pozisyon fazlasına sahip olması gerekmektedir.

Sabit döviz kuru sistemlerinde zaman zaman kur ayarlaması yapılmaktadır veya kurlar dar da olsa bir aralık içinde hareket edebilmektedir.

Bu anlamda sabit kur sistemi, kurların, alt ve üst sınırları belirlenen bir aralık dışına çıkmasının engel-lenmesi anlamına gelmektedir.

Bu sistemde, bir paranın piyasada alabileceği en yüksek değere "üst destekleme noktası", en düşük değere de "alt destekleme noktası" denilmektedir. Bu iki nokta

arasında döviz kurları, piyasada arz ve talebe bağlı olarak herhangi bir değer alabilir. Resmi otoritelerce yapılacak desteklemeler, döviz kuru-nun bu sınırı aşma eğilimi göstermesi halinde söz konusu olacaktır.

Sabit kur sisteminde, döviz kurları, sadece gerek görüldüğü takdirde, para otoriteleri tarafından yüksel-tilir ya da düşürülür. Bir başka ifadeyle para otoriteleri, zaman zaman kurları (pariteyi) değiştirmek ve ulusal paranın değerini yeniden belirlemek yoluna giderler.

Ülkelerin sabit döviz kuru sistemi uygulamalarının birçok değişik nedeni vardır:

- Öncelikle, bir sabit döviz kuru sisteminde, geçici ve önemsiz nedenlerden kaynaklanan dış dengesiz-likler, döviz kuru değişmesi gibi temel bir düzeltme aracı yerine mevcut rezervler kullanılarak giderilmek-tedir. Bu durum, arızi işsizliği ve kaynakların yanlış tahsisi gibi sosyal maliyetleri ortadan kaldırmaktadır.

- Esnek döviz kuru sistemlerinin dış ticaret ve sermaye akımları (özellikle doğrudan yabancı ser-

maye akımları) üzerinde yaratabileceği riskler vardır. Buna karşılık sabit döviz kuru sistemleri, bir istikrar ortamını beraberinde getirmektedir. Sabit kur rejimi, aynı zamanda hükümetlerin kurları sabit tutma taahhütleri olduğu için, istikrar imajı vermekte ve kredibiliteyi artırmaktadır.

- Sabit döviz kuru politikasında ekonomi yönetimi, ulusal paranın değerini iyi belirler ve bu oranın uzun bir süre sürdürülebilir olduğuna piyasaları ikna edebilirse, bu sistem oldukça yararlı olabilir. Örneğin, sabit döviz kuru sistemi, döviz kurundaki dalgalanma riskini ortadan kaldırdığı için ülkeye yönelik yabancı sermaye akımlarını artırır (Feldstein, 2002).

- Sabit kur sistemi, uluslararası ticaret ve yatırımların işlem maliyetlerini de düşürmektedir.

- Yine sabit döviz kuru, ülkenin fiyat istikrarını sağlamasında bir nominal çıpa (anchor) olarak da kullanılabilir. Böylece, sabit kurlar, enflasyonla mücadele çıpa görevi görerek ülke ekonomisinin dünya ekonomisiyle bağlantısının kurulması yönünde önemli bir katkı sağlar.

Bu yararlarına karşılık, sabit döviz kuru sisteminin zafiyetleri, zararlı yanları da vardır.

- Sabit kur rejimi, Milli paranın aşırı değerli hale gelmesine yol açabilir. Özellikle enflasyon var-sa, kur artışı olmayacağı için, Milli para aşırı değer kazanır… Ülkenin rekabet gücü kaybolur… İhracatta daralma olur. İthal mallarının fiyatları nispi anlamda daha ucuza geleceği için ithalatta artış olur.

- Ulusal paranın değerinin sürdürülemeyecek bir seviyede belirlemesi durumunda, ülkeden ser-maye çıkışları yaşanabilir ve böylece ülke ekonomisine önemli bir yük getirecek olan devalüasyon yönünde beklentiler ve baskılar oluşur.

- Muhtemel spekülasyonlara karşı sabit kur sisteminin korunabilmesi amacıyla, hükümetler faizleri artırmak ve ekonomiyi yavaşlatmak zorunda kalabilirler (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2001).

1997 yılında yaşanan Asya Krizi'nden sonra, özellikle yükselen Pazar ekonomilerinin sabit kur uygulamalarından uzaklaşmaya başladıkları görülmektedir. Krizde, değişik

şekillerde esnek döviz kuru uygulayan ülkelerin, sabit döviz kuru uygulamasını benimseyen ülkelere göre krizden daha az etkilendikleri anlaşılmaktadır

Türkiye'de 1999 yılında IMF ile yapılan Stand-by düzenlemesi çerçevesinde, enflasyona çıpa olması gerekçesi ile 2000 yılı ve 2001 yılı şubat ayına kadar sabit kur sistemi uygulanmıştır. Kurlardaki artış 2000 yılı için yüzde 20 ile sınırlı tutulmuştur. Aynı yıl TÜFE oranı yüzde 39' olunca, devalüasyon bek-lentileri oluşmuş ve 21 şubat 'ta 2001 krizi ortaya çıkmıştır.

Sabit döviz kuru sistemi, en iyi şekliyle altın para standardının geçerli olduğu 1870 ile 1930 arasındaki dönemde uygulanmıştır. Sabit döviz kuru sisteminin uygulandığı bir diğer dönem ise, Bretton Woods sisteminin (IMF sistemi) uygulandığı ve 1970 yılına kadar olan dönemdir. Bu dönemde, "ayarlanabilir sabit kur sistemi" uygulanmıştır (Oksay, 2001). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde geçerli olacak yeni bir uluslararası para sisteminin oluşturulması için ülkeler, daha savaş bitmeden 1944'te Amerika'nın Bretton Woods (New Hampshire) adlı kasabasında toplandılar. Bretton Woods'ta alınan karara göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası para sistemini düzenleme görevi IMF'ye ve- rildi. Bu nedenle, bu sisteme IMF sistemi de denilmektedir.

Bretton Woods veya IMF sistemi, “ayarlanabilir sabit kur sistemi” ne dayanmaktadır. Bu sistemde, ABD dışındaki tüm IMF üyeleri, ulusal paralarını ABD dolarına bağlamışlardı. ABD ise doları, başka bir ülkenin parasına değil, altına bağlamıştı (1 ons altın = 35 dolar). Bretton Woods sisteminde, ulu-sal paraların dolar paritesi etrafında dalgalanma sınırı alt ve üst yönde yüzde 1 olarak belirlenmişti. Üye ülkelerin Merkez Bankaları, ulusal paralarının değerinin bu sınırlar dışına çıkmasına engel olmak için döviz piyasasına müdahale edeceklerdi ve müdahale amacıyla da yine Amerikan doları kullanacaklardı.

Bretton Woods sistemi, dış ödeme dengesizliklerini gidermek için üye ülkelere paritelerde değişiklik yapma olanağı da tanıyordu. Ancak, sistem temelde bir sabit kur sistemi olduğu için, dış açıkla karşı-laşan ülkeler, önce döviz rezervlerini kullanacaklardı ve para-maliye politikaları gibi yurtiçi önlemlerle toplam harcamalarını kısmaya çalışacaklardı. Bir başka ifadeyle, bu sistemde revalüasyon ve deva-lüasyon gibi kur değişiklikleri, en son başvurulacak çareler olarak görülmekteydi. (Oksay, 2001)

4.1.2. ESNEK DÖVİZ KURU SİSTEMİ

Döviz kurlarının piyasa mekanizması tarafından belirlendiği ve serbestçe değişebildiği bir sistem olan esnek döviz kuru sistemine, “serbest dalgalanan” (freely fluctuating), “yüzen” (floating) veya “serbest değişken” kur sistemi de denilmektedir.

Bir resmi döviz kurunun veya paritenin bulunmadığı bu sistemde, ülke parasının değeri piyasa güçleri tarafından belirlenmektedir. Piyasa üzerinde herhangi bir hükümet müdahalesinin söz konusu olma-dığı bu sistem, kurların döviz arz ve talebini birbirine eşitleyecek biçimde sürekli değişmesi temeline dayanmaktadır.

Bu sistemin uygulandığı bir ülkede serbest bir döviz piyasası mevcuttur ve döviz fiyatı bu piyasada oluşan toplam döviz arz ve talebi tarafından belirlenmektedir. Buna karşın, uygulamada, hükümetlerin Merkez Bankaları aracılığıyla döviz piyasasına döviz arz ederek veya piyasadan döviz alımı yaparak piyasanın arz ve talep dengesini değiştirmek yoluyla, döviz kurları üzerinde etkili olabilmektedirler. Ancak, bu sistemde döviz piyasasına yapılan müdahaleler, kurların istenilen düzeyde oluşmasını sağ-lamak yerine, piyasadaki gereksiz dalgalanmaları önlemek ve değişimleri daha ılımlı hale

getirmek amacına yöneliktir (Özdemir & Şahinbeyoğlu, 2000).

- Esnek döviz kuru sisteminde, döviz arz ve talebi, dolayısıyla otonom dış ödeme ve gelirler, sürekli otomatik olarak eşitlendiğinden, sabit döviz kuru sisteminin aksine, bu sistemde fiili bir ödemeler bilançosu dengesizliğinin söz konusu olmayacağı belirtilmektedir (Güran, 1987) (Feldstein, 2002). Bir başka ifadeyle, esnek döviz kuru sisteminde ekonomik yapı ve rekabet şartları yeterli olduğu durumda ödemeler dengesi açıkları, otomatik olarak giderilir. Esnek kur, dengesizlikleri giderici bir otomatik stabilizatör işlevi görmektedir.

- Bu sistemde, eğer ülke rekabet şartları varsa, teorik olarak döviz kurları aşırı değerlendiğinde, ithalat azalmakta, ihracat artmakta ve dış işlemler cari fazlası oluşmaktadır. Bu durumda döviz arzı artmakta ve kurlar düşerek dengeye gelmektedir. Tersine milli paranın aşırı değerlendiği durumda,

ihracat daralmakta, ithalat artmakta, cari açık oluşmakta ve döviz arzı azalıp, döviz talebi artmakta-dır. Döviz talebi arttığı için de kurlar artmaktadır.

- Esnek döviz kuru sistemi, hükümetlere para politikaları üzerinde daha fazla söz sahibi olma imkâ-nı tanımaktadır. Bir başka ifadeyle, bu sistemde para politikası daha etkin hale gelmekte ve ülkenin tutması gereken uluslararası rezerv miktarı azalmaktadır. Zira kurlar otomatik dengeye geldiği için spekülasyonlar sonucu oluşması muhtemel dövize hücumların, ülkenin elindeki rezervleri eritmesi endişesi olmayacaktır (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2001).

- Bu sistemin sağladığı diğer bir avantaj da, dışsal şokların ilk etapta nominal kurlar tarafından emilmesi sonucu ülke içindeki istikrara olumlu katkıda bulunmasıdır.

- Öte yandan, esnek döviz kuru sisteminin uygulanması halinde döviz kurlarında meydana gelebi-lecek büyük değişkenliklerin, sabit döviz kuru lehine sürekli dile getirilen bir argüman olduğu görül-mektedir. Ancak, bu durum sabit döviz kuru sisteminin esnek döviz kuru sistemine göre üstünlüğünü gösteremeyeceğini ve değişkenliğin her zaman kötü olmadığı, çoğu zaman, istenilen ayarlamaları ifade ettiği savunulmaktadır (Quirk, 1996).

Bu üstün yönlerine karşılık, bu sistemin bazı olumsuz yanları da vardır:

- Her şeyden önce, serbest piyasa koşulları hiçbir zaman ve hiçbir ülkede gerçekleşmemiştir. Oli-gopol ve tekelci yapılar, spekülatif sermaye piyasası, kısa vadeli sermaye hareketleri, serbest pi-yasanın oluşmasını engellemektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, vadeli döviz işlemleri de gelişmemiştir. Bu nedenle merkez Bankaları sık-sık müdahale etmektedir.

- Para politikası için nominal çıpa özelliğini taşıyabilen döviz kuru dalgalı kur sisteminde bu özelli-ğini kaybettiğinden, bu sistem enflasyona elverişli bir sistem haline gelebilmektedir. Piyasa koşulları ülke parasının değerinin olması gerekenden daha düşük bir noktaya inmesine, enflasyona ve ülke-nin borç yükünün artmasına yol açabilir.

- Piyasa koşullarına göre, söz gelimi faizler yüksekse tersi de olabilmekte ve ulusal para aşırı değer kazanmaktadır. Bu durum ülkenin rekabet gücünü ve dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkile-mektedir. Ayrıca kısa vadeli sermaye girişi, cari dış

işlemler açığından daha fazla ise, yine ulusal para değerlenmekte, ithalat ucuzlamakta ve enflasyonu olumlu etkilemektedir.

Teorik olarak iç ve dış ekonomik dengenin birlikte sağlanmasını kolaylaştıran esnek döviz kuru sis-teminin, hiçbir ülkede tam olarak uygulanmadığı görülmektedir. Geçmiş uygulamalar da göz önünde bulundurulduğu zaman ABD, Almanya ve İsviçre'nin bu sisteme en yakın örnekler olduğu görülmek-tedir.

4.1.3. ALTERNATİF DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

Uç sistemler olarak sabit ve esnek döviz kuru sistemlerinin dezavantajları ve uygulamalarında karşı-laşılan güçlükler, birçok ülkeyi, çözümü karma sistemlerde aramaya yöneltmiştir. Bu sistemlerle, uç sistemlerin dezavantajlarından kurtulma ve her iki uç sistemin avantajlarından birlikte yararlanma he-deflenmektedir. Bir başka ifadeyle karma sistemler, uç sistemlere uygulanabilir bir nitelik kazandıra-

bilmek için geliştirilen çeşitli alternatif düzenlemelerdir. Bu düzenlemelerin bir kısmı, esnek döviz kuru sistemine değişik ölçülerde müdahale niteliği taşırken, diğer bir kısmı ise sabit döviz kuru sistemini yumuşatarak ona daha esnek bir görünüm vermeye yöneliktir.

Alternatif döviz kuru düzenlemeleri, değişik ölçülerde esneklik kazandırılmış sabit döviz kuru sistemleri ile yine değişik ölçülerde müdahaleye konu olan esnek döviz kuru sistemlerinden oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle, bu düzenlemeler kapsamında, bir yandan alt ve üst destekleme noktaları arasındaki bandın genişletilmesi suretiyle sabit döviz kuru sistemlerine esneklik kazandırılması, diğer yandan da esnek döviz kuru sistemlerinde esas olarak piyasa mekanizması tarafından belirlenen döviz kuruna resmi otoritelerin zaman zaman müdahale etmesi söz konusu olmaktadır (Güran, 1987).

Sabit döviz kuru sistemine esneklik kazandırmakla, döviz kurunun parite etrafında daha büyük dal-galanmalar gösterebilmesi ve böylece desteklemelere daha geç ihtiyaç duyması sağlanmaktadır. Öte yandan, esnek döviz kuru sisteminde resmi otoritelerin piyasaya müdahalelerinin türü ve dozu çok farklı olabilmektedir. 1970'lerden beri, hükümetlerin değişik ölçülerde döviz piyasalarına müdahalede bulundukları görülmektedir.

4.1.3.1. YÖNETİMLİ DALGALANMA (MANAGED FLOAT)

Özel bir döviz kuru hedefinin olmadığı bu sistemde, resmi otoriteler piyasaya kurlardaki dalgalanmala-rın büyüklüğünü azaltıcı çeşitli müdahalelerde bulunmaktadırlar.

Bu sistemde, döviz kurları prensip olarak piyasa mekanizması tarafından belirlemekle, yani arz ve talep şartlarına bırakılmakta, ancak resmi otoriteler döviz kurlarında aşırı kabul edilen dalgalan-maları önlemek için zaman zaman döviz piyasasına girmektedirler. Kurlar sürekli resmi otoritelerin denetimi/gözetimi altında bulunmaktadır. Bu nedenle de, bu sisteme "yönetimli dalgalanma" denil-mektedir.

Yönetimli dalgalanma sisteminde yapılan müdahaleler, önceden belirlenmiş kurallara göre yapılmakta-dır. Ayrıca bu müdahaleler, ülke ekonomisinin hareket alanını genişletmektedir.

Merkez Bankası'nın müdahalesine karşın, kurların piyasa güçlerini yansıtması sistemin

temel ilkesidir. Döviz piyasasına yapılan müdahaleler sonucu elde edilmeye çalışılan ekonomik yararlar, başka ülkelerin bundan olumsuz etkilenmesi sonucu oluşuyorsa, bu sistem "kirli dalgalanma" (dirty float) olarak adlandırılır (Özdemir & Şahinbeyoğlu, 2000). Günümüzde, birçok sanayileşmiş ülkedeki uygulamalar, yönetimli dalgalanma sistemine uymaktadır.

4.1.3.2. ARALIK İÇİNDE DALGALANMA (FLOATING WITHIN A BAND)

Bu tür bir sistemde, kurların belirlenen bir aralık içinde serbestçe dalgalanmasına izin verilmektedir. Bir başka ifadeyle bu sistem de, döviz kurunun serbestçe dalgalanabileceği bir alt ve üst sınır belir-lenmektedir. Bu sınırlar içinde kalmak kaydıyla, döviz piyasasında döviz kurunun piyasa arz ve talebi tarafından belirlenmesine izin verilmektedir. Döviz kurunun belirlenen sınırlar dışına çıkması halinde ise, resmi otoritelerin müdahalesi söz konusu olmaktadır (Oksay, 2001).

Esnek ve sabit döviz kuru sistemlerinin bir karışımı niteliğinde olan bu döviz kuru sistemi, esnekliği ve istikrarı da beraberinde getirmektedir. Merkez parite olarak belirlenen aralığın ortalama değeri kurlara bir istikrar kazandırırken, kurların bu aralık içinde dalgalanabilmesi dışsal şokların etkilerini azaltmaktadır. Buna karşılık, aralığın belirlenmesi önemli bir sorundur. Aralığın çok dar belirlenmesi, istikrarsızlığı ve spekülasyonu da beraberinde getirebilir. Öte yandan, aralığın sürdürülebilir olması, sisteme güven için temel koşuldur. Bu döviz kuru sistemine en iyi örnek olarak 1992'ye kadar Avrupa Para Sistemi çerçe-vesinde uygulanan döviz kuru mekanizması (ERM) gösterilmektedir (Özdemir & Şahinbeyoğlu, 2000).

4.1.3.3. KAYGAN ARALIK (SLIDING BAND)

Genellikle yüksek enflasyon gözlenen ekonomilerde uygulama alanı bulan bu sistemin aralık içinde dalgalanma sisteminden farklı, aralığın ortalama değerinin (merkez kur) sabitlenmemiş olmasıdır. Bu değer, belli olmayan sürelerle ayarlanmaktadır. Bu döviz kuru sisteminde ayarlama süresinin ve sık-lığının bilinmemesinin piyasalarda belirsizlik yaratabilmesine karşın, merkez kurun ayarlanabilmesi olması sayesinde bu sistemde kurun olası aşırı değerlenmesi engellenmektedir. Kaygan aralık siste-mine benzer bir döviz kuru sistemi, 1989 ile 1991 yılları arasında İsrail'de uygulanmıştır (Özdemir & Şahinbeyoğlu, 2000).

4.1.3.4. YÖNLENDİRİLMİŞ SABİT ARALIK (CRAWLING BAND)

Bu sistemde, ulusal paranın değerinin önceden açıklanmış sabit bir değer etrafında belirli sınırlar içinde dalgalanmasına izin verilmektedir. Uygulamada yönlendirilmiş sabit parite sistemine (crawling peg) göre daha esnek bir yapıya sahip olan bu sistemde, esas alınan sabit değer seçilmiş ekonomik göstergeler ve özellikle ödemeler dengesindeki gelişmelere bağlı olarak sık sık ayarlanabilmektedir. Bir başka ifa-deyle, bu sistemin alışılmış kur sistemlerinden farkı, sabit kur üzerinde bir baskı oluştuğunda, gerekli ayarlamanın bir anda değil belirli aralıklarla ve sıklıkla yapılıyor olmasıdır. Kaldı ki, yapılan bu ayarlamalar sayesinde, diğer sabit kur sistemlerinde gözlenen ve beklentiden kaynaklı spekülatif hareketler engelle-nebilmektedir. Ayarlamalar arasında belirlenen sınırlar içinde kurun dalgalanmasına da izin verilmektedir.

Bu sistemin en olumsuz yanı ise, faiz politikasının kurları destekleme zorunluluğunun bulunmasıdır (Özdemir & Şahinbeyoğlu, 2000). Bu durum, faizlerin para politikasının bir aracı olarak kullanılmasını engellemektedir. İsrail, Şili ve İtalya'nın belirli dönemlerde bu sistemi uyguladıkları görülmektedir.

4.1.3.5. YÖNLENDİRİLMİŞ SABİT PARİTE (CRAWLING PEG)

Bu sistem, parite veya merkezi kurun otomatik biçimde, ufak ölçülerde ve sürekli olarak değiştirilmesi-ne dayanmaktadır. Bir başka ifadeyle, bu kur sisteminde ulusal paranın değeri sabitlenmiştir. Ancak bu sabit değer, yönlendirilmiş sabit aralık sisteminde olduğu gibi, o ülkenin seçilmiş ekonomik göstergele-rine ve özellikle ödemeler dengesindeki gelişmelere bağlı olarak sık sık ayarlanabilmektedir (Özdemir & Şahinbeyoğlu, 2000). Ancak aralığın olmadığı bu sistemde, döviz kurlarının parite etrafında yine be-lirli sınırlar içinde dalgalanmasına izin verilmektedir. Bu sistem, 1960 ve 1970'lerde Şili, Kolombiya ve Brezilya'da uygulanmıştır. En uzun süre olarak Kolombiya'da uygulandığı ve büyük ölçüde enflasyonist baskı oluşturduğu görülmektedir.

4.1.3.6. AYARLANABİLİR SABİT KUR SİSTEMİ (FIX-BUT-ADJUSTABLE EXCHANGE RATE)

Bretton Woods sistemi olarak da bilinen bu sistem, ödemeler dengesi açık yada fazlalığının büyük olması durumunda, devalüasyon ya da revalüasyona direnme konusunda herhangi bir taahhütte bu-lunmaksızın döviz kurunun sabitlenmesine dayanmaktadır. Dış ticaret üzerindeki kur belirsizliğini azal-tarak ekonomik istikrara katkıda bulunan bu sistemde, kur sabit olmakla birlikte resmi otoriteler bu kuru süresiz bir şekilde sürdürmek zorunda değildir. Belirlenen kur, uygulanan ekonomik politikalarla tutarsızsa, istenilen yönde değiştirilebilir. Ancak, kurlardaki olası ayarlama beklentisi, yoğun spekülas-yonlara yol açabildiğinden, bu sistem ekonomik kriz yaratmaya elverişli bir sistemdir. Bretton Woods sisteminin 1973 yılında çökmesinden sonra da, birçok gelişmiş ülkenin benzer uygulamaları izlemeye devam ettiği görülmektedir (Özdemir & Şahinbeyoğlu, 2000).

4.1.3.7. PARA KURULU (CURRENCY BOARD)

Hem kur uygulamasından, hem de sermaye kuru uygulamasından kaynaklanan olumsuzluklardan kur-tulmanın yollarından biri olan para kurulu, ulusal paranın seçilecek olan bir yabancı para ile sabit kurdan değişimini öngören ve belirli yasal düzenlemeleri gerektiren bir sistemdir (Özdemir & Şahinbeyoğlu, 2000).

Bu uygulamada yeni para basımı, sadece sabit kur üzerinden aynı miktarda bir döviz girişi olması durumunda mümkün olmaktadır. Sistem, kredibilite sağlamakla beraber, Merkez Bankası'nın parasal düzenlemeler ve son kredi merci gibi geleneksel fonksiyonlarına son verdiğinden, vuku bulacak her-hangi bir mali krizde ekonomiyi son borç veren rolünü üstlenecek bir kurumdan mahrum bırakmaktadır. Ekonomiyi son borç veren rolünü üstlenecek bir kurumdan yoksun bırakması, bu sistemin en büyük dezavantajı olarak kabul edilmektedir.

Bu sistemin uygulanması, bir yandan para ve maliye politikalarının güvenilirliğini artırmakta, döviz kuruna istikrar kazandırmakta, faiz oranlarını birleştirmekte ve finansal derinliği artırmaktadır. Diğer taraftan, Mer-kez Bankası'nın fonksiyonlarını kaybetmesine ve bankaların daha duyarlı hale gelmesine yol açmaktadır.

Para kurulu sisteminin başarıyla uygulanabilmesi için, uygulanacağı ülkenin yeterli döviz rezervlerine, sağlıklı bir finans yapıya ve güçlü bir kamu finansmanına sahip olması gerekmektedir.

Bu sistem, tarihsel olarak pek çok küçük ülkede uygulanmıştır. Günümüzde Hong Kong ve Estonya bu sistemi uygulamaktadır. Arjantin ve Bulgaristan'da benzer uygulamalarda bulunmuştur.

4.1.3.8. TAM DOLARİZASYON (FULL DOLLARIZATION)

Bu sistemi uygulayan ülke, parasal bağımsızlığına son vermekte ve başka bir ülkenin para birimini kullanmaya başlamaktadır. Uygun şartlara sahip ekonomilerde uygulanabilen bu sistemde, ulusal para birimi yerine doların kullanılması şart değildir. Başka para birimleri kullanılsa da, sistemin adı "dolari-zasyon" olarak geçmektedir.

İstikrarsız bir döviz kurunun yol açtığı olumsuzlukları ortadan kaldıran bu sistemin parasal disiplini artırması nedeniyle, güvenilirliği fazladır.

Merkez Bankası'nın son borç veren merci rolünü sınırlayan bu sistemin en önemli maliyetleri ise, devleti senyoraj gelirlerinden mahrum etmesi ve ekonomiyi döviz krizine karşı duyarlı hale getirmesidir (Özdemir & Şahinbeyoğlu, 2000).

Bu sisteme en yakın uygulamalar, Panama ve San Marino'da görülmektedir. Ekvator ve El Salvador da, 1999 yılında bu sisteme geçmişlerdir.

4.2. DEVALÜASYON VE TÜRKİYE DE DEVALÜASYONLAR

Devalüsyon , sabit veya ayarlanabilir kur rejimlerinin olduğu ekonomilerde ,milli paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşürülmesidir. Tersi döviz kurlarının ekonomi yönetimi kararı ile artırılmasıdır.

Dalgalı kur sitemine geçmeden önce , sabit ve ayarlanabilir kur sisteminde ,Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de , sık sık devalüasyon yapılmıştır. Dalgalı kur sisteminde günlük kur ayarı piyasa tarafından yapılmaktadır. Piyasa tarafından yapılan bu ayarlamalar, bazen sabit ve ayarlanabilir kur rejiminde yapılmış olan devalüasyonlardan daha yüksek oranlı olmuştur. Ekonomi yönetimi kararı ile alınan ve ilan edilen devalüasyonlardan daha yüksek oranda olmuştur. Söz gelimi Türkiye 'de 2013 Ağustos ortasında 1.92 lira olan dolar kuru Ağustos sonunda 2.03 liraya çıkmıştır.

Vadeli döviz işlemlerinin sınırlı olduğu ,dövizin finansal bir yatırım aracı olarak kullanıldığı bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde , sermaye hareketlerinin serbest olması ve dalgalı kur sistemi kontrolsüz sıcak para hareketlerine yol açmış ve dövizde reel kur dengesini önlemiştir. Sonuçta başta Türkiye olmak üzere , birçok gelişmekte olan ülkede ödemeler dengesi sorunu yaşanmıştır. Zira devasa cari açıklar oluşmuştur.

Sabit ve ayarlanabilir kur sisteminin olduğu ekonomilerde , dolar enflasyonu ve iç enflasyon arasında aşırı fark oluşması , sonuçta TL'nin aşırı değer kazanması , her zaman devalüasyon baskısı yaratmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda ,devalüasyon para olarak kullanılan sikkelerin içindeki madenlerin oranında azaltma şeklinde yapılmıştır. Eski Yunan ve Roma'da aynı şekilde devalüasyon, paranın temsil ettiği maden miktarının azaltılması yoluyla gerçekleştirilmiştir.

4.2.1. DEVALÜASYONUN ETKİLERİ

Devalüsyon sonucu , milli paranın değerindeki düşme ve karşılığı olan döviz kurlarındaki artış , her şeyden önce bir ülkenin ithalat ettiği mal ve hizmet fiyatlarının milli para cinsinden düşmesi ve buna karşılık ihraç ettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarının da milli para cinsinde artması demektir. Yani ülkenin dış rekabet gücünün artması anlamına gelir.

Birim İşgücü maliyetleri , piyasaya hakimiyeti , dışa açıklık gibi makro faktörler , kalite ve dış ticarette kolaylık gibi uygulamalar da Bir ülkenin dış rekabet gücünü etkileyen faktörlerdir. Ancak bir ülkede milli paranın değerli olması halinde , bu ülke baştan fiyat rekabetinde dejavantajlı konuma düşmüş demektir.

Devalüasyon , ithalat ve ihracat mal ve hizmetlerinin fiyatlarını değiştirir. Diyelim ki bir dolar 2.00 lira iken devalüasyon sonucu bir dolar 2.20 lira olduğunda , Türkiye'nin ithal ettiği ve değeri , diğer unsurları veri alırsak , bir dolar olan bir malın daha önce 2.00 lira olan fiyatı da 2.20 liraya yükselecektir. Bu durumda ithalatta bir azalma beklenebilir. Zira pahalı olan ithal malının yerine yerli malına olan talep artar. Ancak bu artış üç koşul altında geçerlidir.

- İthal malına olan iç talebin elastik (esnek) olması gerekir. Bu elastikiyet oranında ithalat malına olan iç talep azalır.
- İkincisi , ithal malı yerine ikame edilecek yerli üretim kapasitesinin uygun olması gerekir. Aksi takdirde etki daha uzun dönemde ortaya çıkar. Zira mevcut potansiyel üretim kapasitesinin kullanılması veya yeni kapasite yaratılması zamana ihtiyaç gösterir.
- İthal malının kalitesi ile yerli malının kalitesi arasında , fiyat düşüşünü önemsiz kılacak kadar fark olmaması gerekir. Lüks ithal malı kullanma alışkanlığını da aynı çizgide sayabiliriz. Gelişmekte olan ülkelerde , gelir dağılımın aşırı bozuk olması gösteriş için lüks ithal malı tüketimini artırmaktadır.

İhracat açısından ise , bir doların 2.00 liradan 2.20 liraya çıkması , ihracatçının eline geçen TL'nin yüzde on oranında artması demektir. İhracatçı bu durumda ihraç malını , bir dolardan 91 cent'e indirebilir. Bu da rekabet gücünü artırır. Ancak bu artışta üç koşula bağlıdır.

- Birisi , ihraç malına olan dış talebin elastik olmasıdır.
- Diğeri de ihracat artışı için üretim artışının sağlanmasıdır.
- Üçüncüsü ise ,devalüasyon yapan ülkenin ihracat malları ile ilgili dışarıda yerleşik bir kalite güven sorunun olmaması gerekir. Çin mallarının fiyatı ucuz olduğu için talep var , ancak bu talebi daha da artırmak imkanı sınırlıdır. Çünkü yine dünyada Çin malları ile ilgili kalite güven sorunu var.

Marshall – Lerner koşuluna göre , devalüasyonun ödemeler dengesi üzerinde etkili olması için , ihraç mallarına olan dış talep elastikiyeti ile ,ithal mallarının iç talep elastikiyetinin toplamının birden büyük gerekir.

4.2.2 TÜRKİYE DE DEVALÜASYONLAR

TÜRKİYE'DE YAPILAN DEVALÜASYONLAR (DOLAR KURU)

Devalüasyon tarihi	Karardan önce	Karardan sonra	Devalüasyon Oranı (%)	Devalüasyon kararının alınış nedeni
7 Eylül 1946	1.30	2.80	115.4	IMF'e girişten önce avantaj sağlamak
4 Ağustos 1958	2.80	9	221.4	Ekonomik kriz
10 Ağustos 1970	9	15	66.7	Dış ödeme sorunu
1 Mart 1978	19.25	25	29.9	Cari işlemler açığı
10 Haziran 1979	26.50	47.10	77.7	Cari işlemler açığı
24 Ocak 1980	47.10	70	48.6	Kriz ve dış açık
5 Nisan 1994	23,031	31,988	38.9	Ekonomik kriz
23 Şubat 2001	685,391	957.879	39.8	Ekonomik kriz

4.2.2. 1. 1931 DEVALÜSYONU

Türkiye'de ilk devalüasyon 1931 yılında ve 1930 dünya buhranının getirdiği yeni şartlara uyum sağlamak için iktisat politikasında yapılan değişiklik içinde bir tercih olarak yapılmıştır. Dolar kuru 211 kuruş olarak ayarlanmıştır. Bu devalüasyon için Milli paranın değerinin düzeltilmesi diyenler de vardır. Ancak nasıl olursa olsun karar , Milli paranın değer kaybetmesi şeklinde olmuştur.

1923 ile 1929 arasındaki dönemde Türkiye de , Dünya da olduğu gibi liberal politikalar uygulanmıştır. 1926 ve 1927 yıllarında cari açık artmıştır. 1930 da dünya buhranı nedeniyle ithalat , 1929 dan 1930 a yüzde 73 oranında, ihracat ise yüzde 54 oranında düşmüştür.(Aşağıdaki tablodan bu durum daha açık görülebilir.)

1926- 1932 TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ (Milyon Dolar**)**

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE	USD-TL
1926	234,7	186,4	-48,3	1,29
1929	256,3	155,2	101.1	1.29
1930	69,5	71,4	1,9	1,29
1931	59,9	60,2	0,3	1,29
1932	40,7	48,0	7,3	1,29

(Kaynak : DİE İstatistik Bülteni 1961 – Serdar Altınok – Murat Çetinkaya , Devalüasyon ve Türkiye de Devalüasyon uygulamaları ve sonuçları, S: 55)

1931 devalüasyonu bazıları tarafından devalüasyon , bazılrı tarafından kur ayarlaması olarak tarif edilmektedir.

4.2.2.2 1946 DEVALÜASYONU

7 Eylül 1946 devalüasyonu ikinci dünya harbinden sonraki ekonomik tablo içinde yapıldı. Sabit kur rejimi uygulanıyordu. Devalüasyon sonucu Türk lirası yüzde 54.3 oranında devalüe edildi .

Devalüasyon öncesi cari açık sorunu yoktu . Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi tersine dış ticaret fazlası vardı. Devalüasyon kararı , ikinci dünya savaşından ortaya çıkan yeni şartlara ve dünya politikalarına parelel olarak yapılmıştır. Türkiye 1944 yılında Amerika'da Bretton Wood's da oluşan dünya para sistemi ve IMF' ye Türkiye gitmemişti. Dış ticeretin liberalleşmesi , dış rekabet gücünü artırmak ve IMF' ye üye olmak'ta bu devalüasyonun amaçları arasında yer almıştır. Türkiye 1947 yılında IMF' ye üye olmuş ve fakat bu devalüasyonla öngörülen ekonomik hedefleri gerçekleştirememiştir. Başarısızlığın nedeni , devalüasyonu destekleyecek , kalite , verimlilik gibi gelişmelerin ihmal edilmesi ve aynı zamanda ekonomik altyapının yetersiz olmasıydı.

DIŞ TİCARET 1943- 1946 (Milyon USD)

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE	USD/TL
1943	155,3	196,7	41,4	1,29
1944	126,2	177,9	51,7	1,29
1945	97,0	168,3	71,3	1,29
1946	48,9	144,6	95,7	1,29

(Kaynak: DİE İstatistik Bülteni 1961- Serdar Altınok – Murat Çetinkaya , Devalüasyon ve Türkiye de Devalüasyon uygulamaları ve sonuçları, S: 57)

4.2.2.3 : 1958 DEVALÜSAYONU

1950 -1960 arasında iktidar olan Demokrat parti , 1950 den itibaren ithalatta liberalleşmeye gitti. 1954 yılına kadar , ithalat yapmak isteyenler Merkez Bankasına Türk Lirası yatırıyor, buna karşılık Merkez bankası da döviz transfer ediyordu. Bu şekilde İthalat için verilen bu garantinin de etkisiyle, ithalat arttı. Aşağıdaki tablodan anlaşılacağı gibi , Dış ticaret açıkları arttı. Altın ve döviz rezervlerin kullanan Türkiye, bu borçları yurtdışına aktarmakta zorlanmaya başladı. Bu durumda ithalatın kısıtlanacağını düşünen ithalatçılar, ithalatlarını hızlandırarak ,dış ticaret açığının daha çok artmasına neden oldular. Türkiye 1952 yılında döviz taahhütlerini yerine getiremeye başladı. 22 Eylül 1952'de liberasyon sisteminden vazgeçildi.

4 Ağustos 1958 tarihinde ''iktisadi istikrar tedbirleri'' adı altında IMF'nin de baskısı ile istikrar programı yapıldı. Bu program çerçevesinde devalüasyon yapıldı. Bu dönemden

kalan ithalat borçları , 1959 yılındaki istikrar programı ile taahhüt edildi ve buna ilişkin olarak ta aynı yıl Paris'te bir anlaşma imzalandı. ''1950-1960 döneminde 3,389 milyar dolar ödemesi yapılmış olan bu borçların 1960 yılı bakiyesi 376,6 milyon dolardır. Vadesi geldiği halde ödenmemiş bu borçlara ''Ariyere Borçlar '' denilmiştir.

1950-1960 DÖNEMİ DIŞ TİCARET VERİLERİ

(Cari Fiyatlarla-Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama oranı
1950	263	286	-23	549	92.2
1951	314	402	-88	716	78.1
1952	363	556	-193	919	65.3
1953	396	533	-137	929	74.4
1954	335	478	-143	813	70.0
1955	313	498	-185	811	63.0
1956	305	407	-102	712	74.9
1957	345	397	-52	742	86.9
1958	247	315	-68	562	78.5
1959	354	470	-116	824	75.3
1960	321	468	-147	789	68.5

Kaynak: Türkiye' de İhracatın Gelişimi , www.dtm.gov.tr. 12.03 2011- Esat Çelebi Türkiye' devalüasyon uygulamaları 1923- 2000- s:60)

1958 Yılı devalüasyonu İhracattaki tıkanıklığa kısmen faydalı oldu. Ancak TL'nin değer kaybı nedeniyle ithal mallarının fiyatı arttı. İthal mallarında darlıklar ve fiyat yükselmeleri oldu. Bu nedenler iç fiyatlar arttı.

4.2.2.4 : 10 AĞUSTOS 1970 DEVALÜASYONU

1970 ve 1974 petrol krizlerinden önce gelişmekte olan bir kısım ülkeler , dış ödeme sorunu yaşıyordu. 1970 petrol krizi bu ülkeleri daha çok zora soktu. IMF dış açık veren ve dış ödeme sorunu yaşayan ülkelere o yıllarda para ayarlaması önerdi. 10 Ağustos 1969 günü , Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo Halk Cumhuriyeti, Dahomey, Fransa, Gabon, Fildişi Sahili, Madagaskar. Mali, Moretanya, Nijerya. Senegal, Togo, Yukarı Volta.
Khmer Cumhuriyeti, 17 Ağustos 1969 da Ekvador , bir yıl sonra 10 ağustos 1970 te de ürkiye devalüasyon yaptı. Türk Lirası yüzde 66 oranında devalüe edilerek bir dolar 15 lira 15 kuruş oldu.

Devalüasyon ve on Ağustos Kararlan, Türkiye'nin kronik döviz sıkıntısını gidermiştir. Sanayi nin rekabet gücü artmıştır. İşçi dövizleri girişi hızlanmıştır. Buna karşılık 1970 devalüasyonunun görünen ilk etkisi , enflasyonu hızlandırmasıdır.

DIŞ TİCARET 1968-1971 (Milyon USD)

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE
1968	764	496	-268
1969	801	537	-264
1970	948	588	-360
1971	1,171	677	-494

Kaynak: www.foreigntrade.gov.tr

4.2.2.5 :1978-1979 DEVALÜASYONLARI

Türkiye'de , 1974-1979 yılları arasındaki dönem, yüksek enflasyon ve cari açıkların olduğu ekonomik anlamda zor yıllardır. Aslında 1980 öncesi siyasi konjonktürün de aynı şekilde istikrarsız olduğu yıllardır. Bu nedenle döviz kurlarında da sık sık değişiklik yapılmıştır. Uygulamada olan kur rejimi , ''**Sabit ayarlanabilir** '' bir rejimdir. Devalüasyonun temel neden , yüksek enflasyondan dolayı TL' nin çok kısa sürede aşırı değer kazanmasıdır. Söz gelimi Ocak 1974 'te 14.00 lira olan dolar kuru , Haziran 1979 tarihinde 47.10 lira olmuştur.

Bu dönemde küçük ayarlamalar yanında,daha yüksek oranlı devalüasyonlarda yapılmıştır. Bunlardan birisi IMF ile Niyet Mektubu'nun imzalanmasından önce,1 Mart 1978 de yapılmıştır. Dolar kuru 19.25 TL'den, yüzde 30 devalüe edilerek , 25.00 TL'ye çıkarılmıştır.

Diğeri ise 11 Haziran 1979 tarihinde yüzde 43.6 oranında yapılmıştır. Dolar kuru i 35 TL' ye çıkarılmıştır.

4.2.2.6 . 1980 DEVALÜASYONU

24 Ocak 1980 tarihinde yapısal dönüşüm sağlama hedefli , 24 ocak istikrar kararları alındı. Bu kararlar çerçevesinde , yüzde 32.7 oranında bir devalüasyon yapıldı. Döviz kurları günlük kur olarak ilan edilmeye başlandı.

İthalat kademeli olarak libere edildi. İhracatta da sektörlere göre değişen teşvikler getirildi. İhracata getirilen vergi iadesi , yıllarca Türkiye'nin yolsuzluk gündemini işgal etti. Teşvikler kapsamında , ihracata dönük üretim için , ucuz kredi ve gümrük muafiyeti sağlandı.

4.2.2.7 . 5 NİSAN 1994 DEVALÜASYONU

1990' lı yıllarda artan kamu açıklarına bağlı olarak yükselen iç faiz oranları, Türk Lirasının reel olarak aşırı değer kazanmasına neden olan kısa vadeli sermaye girişlerini hızlandırmıştır. TL'nin aşırı değer kazanması yanında yüksek kamu açıklarından kaynaklanan ekonominin iç dengesizlikleri dış dengede hızlı bir bozulmaya neden olmuş, ithalat hızla artmış, ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açıkları önemli boyutlara ulaşmıştır. Türkiye' de bütçe açığı ilk defa 1992 yılında kısmen dış borçla kapatılmıştır.

Cari işlemler dengesinin gelişimini gösteren aşağıdaki grafik 3'de görülüğü gibi,1993 yılında cari işlemler açığı rekor düzeylere çıkmış ve grafik 4'de görüldüğü gibi cari açığın GSYH' ya oranı da yüzde 4,80'e yükselmiştir. Bu durum, yabancı finans çevrelerinde açığın daha fazla sürdürülemeyeceği izlenimini doğur-muştur. Aralık 1993'te Türkiye'nin rezervlerinde 1 milyar dolara yaklaşan bir erimenin meydana gelmesi,

finansal krizin hem nedeni, hem de belirtisi olmuştur. Bu süreçte, yabancı yatırımcıların bir bölümünün TL plasmanlarını tasfiye etmeleri rezervlerde azalmaya yol açmış, bu durum, rezerv hareketlerini izleyen diğer yatırımcıların aynı davranışa yönelmelerine ve yabancı bankaların Türk bankalarının vadesi gelen kredilerini uzatmaktan kaçınmalarına neden olmuştur. Kurlarda hızlı bir tırmanmaya yol açan bu olgular, iki uluslararası reyting kurulunun (Moody's ve Standart and Poor's) Ocak 1994'te Türkiye'yi "yatırım yapılabilir ülke" derecesinden "spekülatif ülke" derecesine düşürerek Türkiye'nin kredi itibarı notunu düşürmeleriyle noktalanmış, finansal kriz 1994 yılının ocak ayında patlak vermiştir.

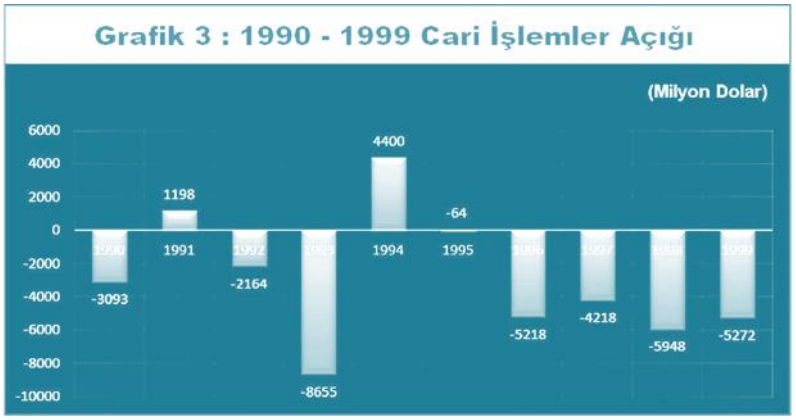

Kriz patlak vermesiyle birlikte, Ocak ayı sonunda TL dolar karşısında yüzde 13,5 kadar devalüe edildi. Bundan sonra, döviz ve faiz arasında kovalamaca başladı ve bu süreçte bir yandan TL devalüe olmayı, diğer yandan da faizler tırmanmayı sürdürdü. Açık pozisyonla çalışan kurumlar borçlarını ödemek, riski artan yabancı sermaye bir an önce kaçmak ve yerli kişi ve kurumlar da para ikamesi için döviz piyasasına hücum ederek, dövize karşı yoğun bir spekülatif başlattılar. Ocak, Şubat ve Mart aylarında gerçekleşen spekülatif ataklar, bir yandan TL talebi ve döviz kurlarının tırmanmasına, diğer yandan da borsa endeksinin hızla düşmesine neden oldu. Ocak 1994 te 19TL olan Dolar kuru Nisan 1994 te 38 TL' ye yükseldi.Hükümet, bu spekülatif atağı durdurabilmek için faizleri yükseltme yoluna gitti. Bunun sonucunda, bankalar arası (interbank) piyasada gecelik faizler (overnight) yüzde 1000'e kadar çıktı ve bu süreçte açık pozisyonları nedeniyle 3 küçük banka battı. Bu dönemde, artan para talebi baskısıyla bankaların aylık mevduat faizleri yüzde 140'ı ve kredi faizleri yüzde 250-300'ü buldu. Piyasadan para çekmek için yeniden döviz satışına yönelmesi, Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin Ocak-Nisan dö-neminde 6.2 milyar dolardan 3.2 milyar dolara inmesine yol açtı. Ancak, mevduat sigortası kapsamının yüzde 100'e çıkarılması ve bileşik yüzde 406 gibi bir orandan iç piyasadan borçlanılmasıyla, spekülatif atak durdurulabildi.

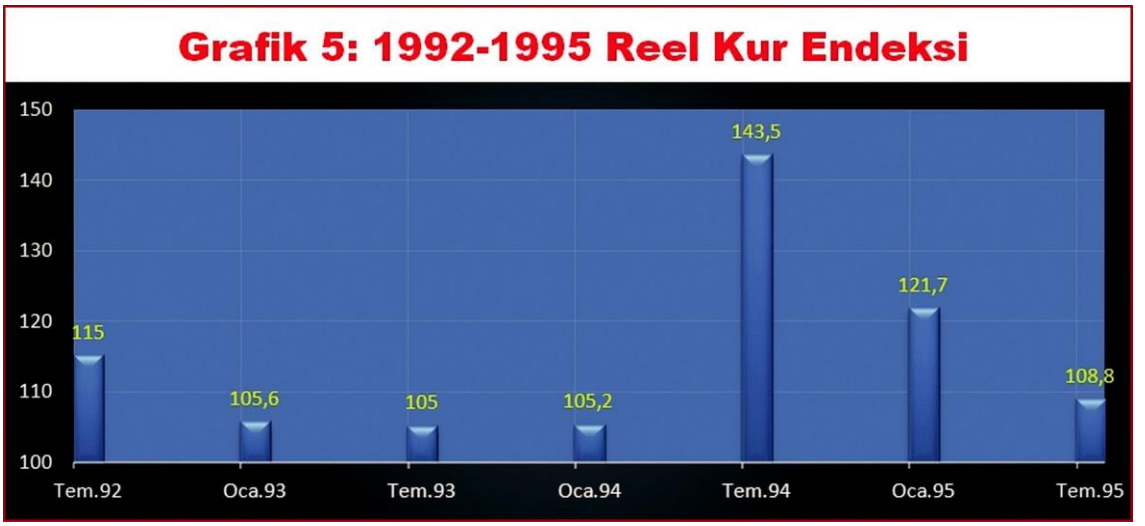

Krizle birlikte, Merkez Bankası kur belirlemekten vazgeçerek en büyük bankaların

ortalama kurlarına dayanan bir yöntemi benimsediyse de, daha sonra döviz kurunu

IMF önerilerine uygun tutmak üzere alım- satım işlemlerini sürdürdü. Asya ve Meksika krizlerinden farklı olarak Türkiye, 1994 finansal krizi öncesi herhangi bir döviz kuru askı politikası (peg) uygulamamaktaydı. Fakat bu dönemde uygulanan yönetimli dalgalanma politikası (managed float) sonucu normal döviz kuru reel döviz kurundan sap-mıştı (Karabulut, 2002).

Yıl	Büyüme Hızı	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	Dış Ticaret Açığı	Cari İşlemler Açığı	Doğrudan Yatırımla	Portföy Yatırımlar ı	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri
1989	1,6	73,6	-4.167,5	961	663	1.386	-584
1990	9,4	58,1	-9.342,8	-2.625	700	547	3.000
1991	0,4	64,6	-7.453,4	250	783	623	-3.020
1992	6,4	64,3	-8.156,4	-974	779	2.411	1.396
1993	8,1	52,2	-14.083,4	-9.433	622	3.917	3.054
1994	-6,1	76,8	-5.164,0	2.631	559	1.158	-5.127
1995	8,1	61,3	-13.212,0	-3.327	98	4.496	1.724

4.2.2.10 : 2000 İSTİKRAR PROGRAMI, NOMİNAL ÇIPA VE 2001 KRİZİ

1994 yılında yaşanan krizle birlikte yürürlüğe konulan istikrar programının başarısız olmasının ardın-dan Türkiye, 1998 yılında IMF ile bir “yakından izleme anlaşması” imzaladı. Kapsamlı bir istikrar prog-ramı olmaktan çok uzak olan bu uygulamayla, bütçe dengesi ve para politikası alanında bazı olumlu adımlar atıldı.

9 Aralık 1999'da bu defa IMF ile stand-by düzenlemesi yapıldı. Bu programın desteğiyle 2000 yılı başında kapsamlı bir ekonomik program uygulamaya konuldu.

Niyet mektubunda taahhüt edilen "Enflasyonla Mücadele Programı" 2002 yılı sonuna kadarki 3 yıllık bir evreyi kapsamaktaydı. Bu dönem boyunca somut olarak para programı, döviz kuru ve kamu maliyesi politikaları, performans kriterleri ve stratejik hedefler olarak belli bir takvime bağlanmış, ayrıca yapısal reformlarla da desteklenmiştir.

Enflasyonla mücadele programı ile sıkı maliye politikası yoluyla faiz dışı bütçe fazlasında iyileşme, yapısal reformlarla bu iyileşmenin kalıcı kılınması ve özelleştirmeye hız kazandırılması hedef alınmıştır. Bu çerçeve-de, 1999 yılı sonunda GSMH'nin yüzde 2'si düzeyinde açık veren toplam kamu kesimi faiz dışı dengesinin, 2000 yılında GSMH'nin yüzde 2,2 oranında fazla vermesi ve 2001 ile 2002 yıllarında bu oranın yüzde 3,7'ye yükseltilmesi öngörülmüştür. Programın temel makroekonomik hedefleri, tablo 12'de gösterilmektedir.

Tablo 10: Temel Makroekonomik Hedefler

	2001	2001	2002
GSMH Büyüme Oranı	5,6	5,2	5,8
Enflasyon (TÜFE-yıl sonu % değişim)	25	12	7
Enflasyon (TEFE-yıl sonu % değişim)	20	10	5
Cari İşlemler Dengesi/GSMH	-1,8	-1,6	-1,5
Toplam Kamu Faiz Dışı Dengesi/GSMH	2,2	3,7	3,7
Toplam Kamu Faiz Dışı Dengesi (Özelleştirme hariç)/GSMH	3,7	-	-
Kamu Borç Stoku/GSMH	57,9	56,6	54,6

(Kaynak: IMF Niyet Mektubu, 9 Aralık 1999)

Programda, enflasyonla mücadele esas olarak yapısal reformların tamamlanmasına bağlanmıştır. Dö-viz kuru 18 ay süre için nominal çıpa olarak seçilmiştir. Bu yolla kısa dönemli beklentilerin kırılması ve ekonomide orta ve uzun dönemin görülebilmesi için başvurulan bir araç olarak düşünülmüştür. Temel amaç para ve döviz kuru

gelişmelerinin önceden belirlenmesiyle, yatırımların getirisi üzerindeki belir-sizliği ortadan kaldırmaktı.

Sorun bütün yükün döviz kurları üzerine bindirilmesi diğer bir ifade ile nominal çıpa olarak yalnızca döviz kurunun seçilmiş olmasıdır. Oysa aynı zamanda faiz oranı da nominal çıpa olarak kullanmak imkanı vardı.

2000 yılı enflasyonla mücadele programı, döviz kurunun nominal bir çıpa olarak uzun süreli kullanımının dış ticaret dengesi üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerini dikkate alarak bir çıkış takvimi de önermiştir. Bu takvime göre, 1US $+0.77 Euro'dan oluşan bir sepet oluşturulmuş ve Türk Lirası bu kur sepeti ile ilişkilendirilmiştir. Merkez Bankası, 2000 yılında bu sepetteki artışı yüzde 20 ile sınırlandırılmıştır. Programa göre bu kademeli artış, 2001 yılı Haziran ayına kadar sürdürülecek ve 30 Haziran 2001' den sonra kurun bir bant içinde dalgalanmasına izin verilecekti.

Grafik 6: Askı Politikasından Çıkış

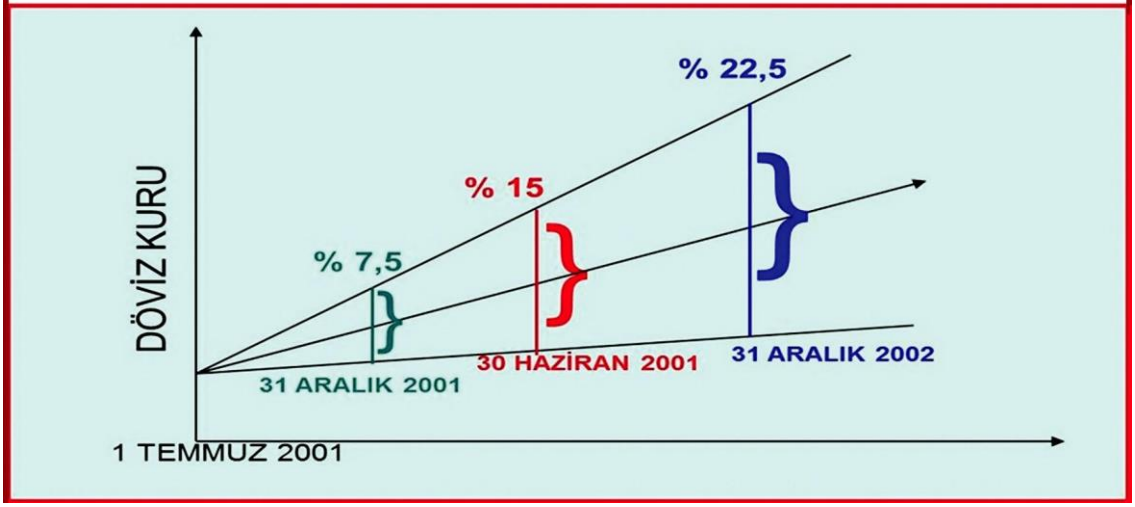

Bir başka ifadeyle, Temmuz 2001 den sonra merkez parite etrafında simetrik olarak genişleyen bir bant uygulamasına geçilecekti. Bu bant, her yıl bir ucundan diğer ucuna yüzde 15'lik bir oranda geniş-leyecek ve toplam genişliği Aralık 2001 sonunda yüzde

7,5'e, Haziran 2002'de yüzde 15'e ve Aralık 2002'de de yüzde 22,5'e çıkarılacaktı. Daha sonra, döviz kurunun piyasa mekanizmasınca serbestçe belirlenmesi ilkesine yeniden geri dönülecekti (Eihengreen, 2002). Bu bant sisteminde planlanan ge-nişleme, grafik 7'de görülmektedir. Grafik, ilk 18 ayda uygulanacak sürünen sabit kur politikasından (crawling peg) çıkışında nasıl olacağını göstermektedir.

Program, döviz kurundaki artışların, yaşanmış enflasyona göre değil, öngörülen hedef enflasyona göre ayarlanmasını öngörmekteydi. 2000 yılında TÜFE olarak hedef enflasyon oranı yüzde 20 olarak tespit edildi. Kur artışı da aynı oranda takvime bağlandı. Ancak enflasyon yüzde 40 olarak gerçekleşti. Kur artışı yüzde 20' de kalınca TL aşırı değerlendi.

Böylece, döviz kurunun çıpa olarak kullanılması ile 2000 yılında cari açık 10 milyar dolara ulaştı. TL'nin aşırı değerli hale gelmesi özellikle tüketim malı ithalatında bir patlamaya yol açtı. Dış ticaret açığı arttı. 2000 yılında ihracattaki yüzde 4,5 artışa karşılık, ithalat yüzde 34 oranında arttı. Dış ticaret açığı da yüzde 89,8 oranında arttı. 1999 yılındaki 14,1 milyar dolar iken 2000 yılında 26,7 milyar dolara yük-seldi. Bunun sonucunda, 2000 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 1999 yılında yüzde 65,4 iken 2000 yılında yüzde 51'e indi.

Tablo 11: 2000 Programına Kadar Dış Ticaret Göstergeleri							
Yıllar	İhracat	DEĞER (Milyon Dolar)		YÜZDE DEĞİŞME		İhracat / İthalat	
		İthalat	Dış Tic. Açığı	İhracat	İthalat	Dış Tic. Açığı	(%)
1990	12,96	22,30	-9,34	11,50	41,20	124,20	58,10
1991	13,59	21,05	-7,45	4,90	-5,60	-20,20	64,60
1992	14,72	22,87	-8,16	8,20	8,70	9,40	64,30
1993	15,35	29,43	-14,08	4,30	28,70	72,70	52,10
1994	18,11	23,27	-5,16	18,00	-20,90	-63,30	77,80
1995	21,64	35,71	-14,07	19,50	53,50	172,50	60,60
1996	23,22	43,63	-20,40	7,30	22,20	45,00	53,20
1997	26,26	48,56	-22,30	13,10	11,30	9,30	54,10
1998	26,97	45,92	-18,95	2,70	-5,40	-15,00	58,70
1999	26,59	40,67	-14,08	-1,40	-11,40	-25,70	65,40
2000	27,78	54,50	-26,73	4,50	34,00	-89.8	51,00
(Kaynak: TUİK)							

Enflasyonla mücadele programıyla birlikte açıklanan kur politikasını desteklemek amacıyla, Merkez Bankası bilânçosunda para tabanının değişimi, sadece "Net Dış Varlıklar" (NDV) kalemindeki deği-şim ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle, "Net İç Varlıklar" (NİV) kalemine üst limit hedefleri konulmuş ve bankacılık sisteminin likidite taleplerinin karşılanabilmesi için zorunlu karşılık oranları düşürülmüştür.

Bu şekliyle istikrar programı altında Merkez Bankası, bir "para kurulu" (currency board) olarak işlem görmeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle, programın diğer programlardan en önemli farkı, üstü kapalı olarak "para kurulu" nu kabul etmiş olmasıdır

Bu sistemde Merkez Bankası'nın işlevi farklılaştırılmakta ve ülkenin para arzı mekanizması belirle-nen sabit kurdan bankanın döviz varlıklarına, dolayısıyla da para arzı ülkenin döviz rezervlerine bağ-lanmaktadır (Çolak, 2001). Bu nedenle, Merkez Bankası'nın uluslararası rezerv konumu önemli bir gösterge niteliğindedir. Merkez Bankası'nın para yönetimini, doğrudan doğruya döviz giriş-çıkışlarına bağımlı kılan bu mekanizmada en önemli unsuru, kuşkusuz ki dış piyasalardan sermaye girişlerinin sürdürülmesi oluşturmaktadır.

Büyük ölçüde monetarist iktisat okulu kaynaklı olan programda, para kurulu sisteminin para arzını kontrol etmekte kullanılması, döviz kuru esnekliğini yok etmiştir. Nitekim programın teorik dayanağıyla kesinlikle uyuşmayan bir şekilde döviz kurunda çıpa (anchor) uygulaması, tümüyle bir sabit kur politi-kasını uygulamaya yönelik olarak kullanılmıştır. Program bu nitelikleriyle IMF tarafından Güneydoğu Asya ülkelerine önerilen reçeteyle uyumlu olduğu söylenebilir. IMF reçetesinin Güneydoğu Asya ülke-lerinde başarısız olması, Türkiye'yi, IMF modelinin işlediğini göstermek için kullanılan bir ülke konu-muna sokmuştur.(a.g.m.) Bu özellikleriyle programın başarılı olabilmesi için, öncelikle mali sektörün kırılganlığının düşük olması ve sermaye hareketliliğinin olmaması gerekmekteydi. Ancak, bu koşulların hiçbirisi Türkiye için geçerli değildi.

Diğer ülke deneyimlerinin de gösterdiği gibi, döviz kuruna dayalı istikrar programını uygulayan ülke-

lerde cari işlemler dengesi olumsuz etkilenmektedir. Nitekim istikrar programının uygulama sürecinde TL'nin beklentilerinin üzerinde değer kazanması, iç talepte görülen hızlı canlanma, ham petrol, doğal-gaz gibi enerji fiyatlarının artması ve EURO/DOLAR paritesindeki gelişmeler sonucunda cari işlemler açığı beklenilenin üzerinde artmıştır. Bu gelişme, iç ve dış piyasalarda mevcut kur sisteminin sürdürü-lebilirliği ve cari işlemler açığının finansmanı konusundaki endişeleri artmıştır. Bu durum, 2000 yılının ikici yarısında Türkiye'ye dış kaynak girişinin azalmasına yol açmıştır. Uygulanmakta olan kur çıpasına dayalı para politikası gereği likidite yaratım mekanizmasının döviz girişlerine dayandırılmış olduğu bir yapıda dış kaynak imkânlarında meydana gelen bu daralma, likiditedeki artışında yavaşlamasına ne-den olmuştur. Bu durum, özellikle yabancı yatırımcıların uygulanmakta olan programın sürdürülebilirliği konusundaki endişelerini artırmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2001).

Sonuçta, Kasım 2000'de kısa vadeli faizlerde sıçrama yaşanmış ve buna eşanlı olarak da tahvil-bono ve hisse senetleri fiyatları keskin bir biçimde düşmüş, yabancı sermaye ülkeyi terk etme eğilimine girmiştir. Bunun sonucunda da, Merkez Bankası 6 Kasım 2000'deki krizle birlikte, uygulanan istikrar programına olan güven de zedelenmiş ve böylece programın başarı şansı zayıflamıştır. Nitekim Ka-sım krizinden yaklaşık 3 ay sonra, 19 Şubat 2001' de yaşanan bir siyasal kriz nedeniyle, bu kez de bir döviz krizi patlamıştır. 21 Şubat' ta bankalar arası piyasada (interbank) gecelik faizler (overnight) yüzde 6200' e kadar çıkmış ve Şubat ayı ortasından 23 Şubat' a kadarki dönemde, Merkez Bankası 5,5 milyar dolar civarında bir rezerv kaybına uğramıştır. Piyasaya yapılan bu 5,5 milyar dolarlık müdahale de spekülatif atağı durdurmaya yetmemiş ve 21 Şubat 2001'de kur serbest dalgalanmaya bırakılmıştır.

Böylece, Şubat ayında ortaya çıkan ekonomik krizle birlikte "enflasyon mücadele programı" terk edil-miştir (Bilgin, Ongan, & Karabulut, 2002).

Döviz kuru çıpasına dayalı enflasyonu düşürme politikalarının, ulusal ekonomileri fiyat istikrarı ile finan-sal kriz olasılıkları arasında seyreden bir patikaya mahkûm ettiği, literatürde ayrıntılı olarak incelenmiş bir olgudur (Quirk, 1996) (Feldstein, 2002) Bu alandaki çalışmaların çoğu, genel olarak çıpa politi-kalarının başarılı olmadığını ve kronik ödemeler bilânçosu problemleri pahasına enflasyonu artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bir başka ifadeyle, döviz çıpasına dayalı istikrar programlarının neredeyse

hep-sinde, önce tüketim ve ithalat patlamasına dayalı reel büyüme, ardından da hızla gelişen dış açıklar ve nihayet finansal-iktisadi krize dayalı bir çevrimin yaşandığı, gerek ülke deneyimlerinden, gerekse de literatürden anlaşılmaktadır. Nitekim, o dönemde IMF başkan yardımcısı olan Stanley Fischer, cari işlemler açığının döviz krizlerinin en önemli nedeni olduğunu ve nominal çıpa olarak döviz kurunun kullanıldığı istikrar programlarında bu olasılığın çok yüksek olduğunu belirterek, 1994 yılından sonra dünyada yaşanan tüm krizlerin nedeninin bu tip bir çıpa politikası olduğunu iddia etmiştir.

4.2.3. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI VE ESNEK KUR POLİTİKASI

2000 yılında uygulamaya konulan ekonomik programda, kademeli bir artış stratejisi sonucunda dalgalı kur rejimine geçilmesi planlanmıştı. Ancak, bu kademeli geçiş olanağı, Şubat krizi nede-niyle TL'nin dalgalanmaya bırakılmasıyla ortadan kalkmış ve döviz çıpasının terk edilmesiyle yeni bir parasal çerçevenin oluşturulması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu çerçevede, dalgalı kur rejimi kapsamında enflasyonla mücadeleye dönük aktif bir para politikası uygulanması ve belirsizliklerin azaltılmasıyla enflasyon hedeflemesine geçilmesi, güçlü ekonomiye geçiş programının temel he-defleri arasında yer almıştır. Bir başka ifadeyle, enflasyonun ara hedefler konulmak suretiyle kontrol

altında tutulması, dünya ekonomilerinde yaşanan son gelişmeler paralelinde gittikçe terk edilmekte ve nihai hedef olarak doğrudan enflasyonun seçilmesi yoluna gidilmektedir. Benzer şekilde, Türki-ye'de de gerekli şartlar oluştuktan sonra enflasyon hedeflemesine geçilmesi, programın hedefleri arasında yer almıştır.

Programda, Merkez Bankası'nın ilk ve öncelikli amacının, TL'nin değer değer kaybının enflasyon üze-rindeki etkisini sınırlandırmak ve takip eden aylarda enflasyonu indirmek olduğu belirtilmiştir. Bu çer-çevede, güçlendirilmiş bankacılık sistemi ve dalgalı kur rejiminin, Merkez Bankası'nın aktif bir para politikası uygulamasına uygun ortamı sağlayacağı düşünülmüştür. Böylece, programa Merkez Banka-sı, döviz kurunun uzun vade serbest piyasa değerini etkileyecek sistematik müdahalelerde bulunma-yacaktır. Merkez Bankası, sadece geçici dalgalanmaları hafifletmek üzere döviz piyasasına müdahale edecektir. Öte yandan, piyasalarda bazı beklenmedik ve ciddi dalgalanmalar olduğu taktirde Merkez Bankası, para ve döviz piyasalarını stabilize etmek için program çerçevesinde kullanılacak dış finans-man imkanlarından yararlanabilecektir.

Döviz kurunun dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte dövizin değer kazanmasının, genel olarak döviz gelirleri üzerinde olumlu etki yaratacağını öngören programa göre, kur etkisi yanında, 2001 yılında iç talepte yaşanan daralma ve büyüme hızındaki düşüş ithalat talebini azaltacaktı. Gerçekten de, kurun dalgalanmaya bırakılmasının ardından ithalat talebinde bir azalma meydana gelmiş ve 2001 yılında ithalat, önceki yıla göre yüzde 24 oranında azalmıştır. Buna karşılık ihracat, 2001 yılında yüzde 12,8 oranında artış göstermiştir. Bunun sonucunda ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2000 yılındaki yüzde 51' lik düzeyinden 2001 yılında yüzde 75,7' ye çıkmıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2002).

Öte yandan, kur artışının dış borç faiz ödemelerinin bütçeye yükünü artıracağı açıktı. Programa göre, TL'nin dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte, TL'de ortaya çıkan ani değer kaybına bağlı olarak fiyatlar-da bir sıçrama olması kaçınılmazdı. Ancak, programın maliye, para ve gelirler politikalarının kararlılıkla uygulanması ve döviz kurunun istikrar kazanması sonucunda yılın ikinci yarısında fiyat artışlarının yeniden yavaşlama eğilimine gireceği programın beklentileri arasındaydı (Hazine Müsteşarlığı, 2001). Nitekim programın açıklanmasıyla birlikte fiyatlarda bir sıçrama yaşanmış ardından da fiyat artışları yavaşlama eğilimine girmiştir. Ancak, yılsonuna doğru yeniden yükselişe geçen fiyatlar, 2002 yılı ba-şından itibaren yeniden yavaşlama eğilimine girmiştir.

Öte yandan 2002 ve sonrası yıllar MB gecelik faizleri, enflasyonun düşüşüne paralel olarak indirmediği için, dalgalı kur sistemi programda öngörülen döviz gelirlerini tersine azaltmış ve sıcak para girişi veya dış borç stokunu artırmıştır.

4.2.4. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMINDAN SONRA PARA VE KUR POLİTİKASI

2001 yılındaki en önemli ekonomik gelişme, Şubat krizinden sonra döviz kurlarının dalgalanmaya bı-rakılması ve dalgalanmanın ilk gününde, 22 Şubat'ta, doların yüzde 34 değer kazanması olmuştur. (2 Ocak 2001 günlü gösterge nitelikteki döviz satış kuru) 2001 yılına 669.989 lira kurla başlayan dolar, yıl içinde 1.700.000 liraya kadar yükselmiştir. Ancak, özellikle 2001 yılı Haziran ayından itibaren kurların aşırı yükselmesi ile birlikte oluşan köpük, 2002 yılında mali disiplin ile iddialı ve tutarlı bir ekonomik programın uygulanacağına yönelik bekleyişlerin oluşmaya başlaması sonucu, Nisan ayına kadar no-minal ve reel olarak gerileme göstermiştir.

Mayıs ayından itibaren ise, piyasalarda siyasi belirsizlik algılamasının oluşması ve program kazanım-larının kaybedileceği korkusu sonucu kurlar ve faizler, belirgin şekilde yükseliş eğilimine girmiş, kurlar-daki yükseliş enflasyon eğilimini geçici olarak artırmıştır.

Sıkı maliye ve para politikalarının tutarlı bir şekilde uygulanması ile yapısal reformların kesintisiz deva-mı, programa olan güvenin artması sağlanmıştır. İç talep yetersizliği ve kurlardaki gerilemenin, progra-ma olan güvenin artması ile desteklenmesi sonucu, enflasyon eğilimi düşük seviyelere gerilemiştir. Ha-ziran ayı başında, bir anlamda Merkez Bankası kredibilitesinin ölçüsü olan yılsonu enflasyon bekleyişi ile yılsonu enflasyon hedefi arasındaki fark, yılbaşındaki 13 puan düzeyinden (eksi) 0,6 puan düzeyine düşmüştür. Bu, uzun yıllardan beri ilk defa gerçekleşen bir durumdur.

Enflasyondaki başarı, eğer kendinden daha büyük riskler getirmeseydi, takdire değerdi. Ancak, bu ba-şarı yüksek reel faiz ve düşük kur temeline dayandığı için ve yapısal çözümlere dayanmadığı için giriş kısmında değindiğimiz riskleri getirmiştir.

BÖLÜM: V

TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI SORUNU

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde enflasyonist dönemler yaşandı. Döviz darboğazları yaşandı. Yük-sek bütçe açıkları ve yüksek kamu borç yükü yaşandı. Bu gibi istikrar sorunları ekonomik krizlere yol açtı. 2011 dalgalı kur politikasına geçtikten sonra ve özellikle 2003 yılından itibaren cari işlemler açığı ön plana geçti. Türkiye için risk oluşturmaya başladı.

Cari açık sorunu daha net görebilmek için, Merkez bankasının ödemeler dengesi bilançosuna iyi bak-mak gerekir.

5.1. ÖDEMELER DENGESİNİN YAPISI

"Ödemeler dengesi, geniş anlamıyla, bir ekonomide yerleşik kişilerin (Genel Hükümet, Parasal Oto-rite, Bankalar, Diğer Sektörler), diğer ekonomilerdeki yerleşik kişiler (yurtdışında yerleşikler) ile belli bir dönem içinde yapmış oldukları ekonomik işlemlerin" bir bilançosudur. Dış işlemler dengesini, Dış ticaret dengesi, hizmetler dengesi ve gelir dengesi belirler. Dış ticaret, mal ithalat ve ihracatını, Hizmetler, taşımacılık, turizm, inşaat hizmetleri, sigorta hizmetleri, finansal hizmetler ve resmi hiz-metleri, gelir dengesi ise, ücret ödemeleri, yatırımlar (Doğrudan sermaye ve Portföy yatırımları) gelir ve giderleridir.

Ödemeler dengesi içinde, net hata ve noksan kalemi her zaman tartışmalı olmuştur. Net hata ve nok-san, ödemeler bilânçosunda kaynağı belirsiz olan döviz girişini göstermektedir. Ödemeler bilançosun-da denkliği tarif gereği bilanço denkliği hesaplanamayan döviz giriş veya çıkış fazlaları net hata ve noksan kalemi altında gösterilmektedir. Bu kalem, artı veya eksi olabilir. Mesele Türkiye'de bu kalemin çok büyük olmasıdır. Söz gelimi bu net hata ve noksan 2011 yılında 12,5 milyar dolar ve 2012 yılında da 4 milyar dolar oldu. Net hata ve noksanın büyük olması, kayıt dışılığın da büyük olduğunu göster-mektedir.

Türkiye'de cari işlemler açığı yönetilebilir mi şeklinde çelişkili bir tartışma var. Cari açık, bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerden dolayı katlandığı kaynak kaybıdır. Bu kaynak kaybı

tek bir şart altında zararsız olacaktır. Eğer cari açığın finansmanı doğrudan ve yeni yabancı sermaye yatırımları ile yapılıyorsa, potansiyel üretim, istihdam artışı, geçmişteki bu kayıpları telafi edecektir. Bu şart dışında bu kaybın önüne geçmek ancak cari işlemlerde denge sağlamakla olur. Bu cari açığın finanse ediliyor olması veya cari açıkla yaşanması kaybın olmadığını göstermez. Yalnızca cari açığın ekonomiye olan varlık kaybı, dış borç stoku gibi maliyetleri artar.

Cari açığın büyüklüğü, GSYH içindeki payı ile ülkenin ödeme kapasitesine göre değişir. Türkiye'de cari açıkla ilgili bir diğer çelişki de, cari açığın nedeni olarak enerji ithalatının gösterilmesidir. Oysa ki cari işlemlerde Turizm gibi avantajlarımız da vardır. Kaldı ki Çin' de petrol ithal eder, Almanya da petrol ithal eder ve fakat bu ülkelerde cari fazla vardır.

5.2. CARİ AÇIĞIN BÜYÜKLÜĞÜ

2001 krizinden sonra 2002 yılını krizden çıkış yılı olarak alırsak, 2003 ile 2012 yılları arasında geçen on yılda Türkiye, toplam 433.048 milyon dolar dış ticaret açığı ve toplam 343.490 milyon dolar da cari açık verdi. 2012 yılında, büyüme oranının, yüzde 2,5 olmasına rağmen, cari açık miktarı 48,9 milyar dolar oldu. (Sonradan 47 milyar olarak revize edildi.)

Tablo 12: Cari İşlemler Dengesi ve Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar) *(DPT, 2012)*

Yıllar	Cari İşlemler dengesi	Dış ticaret dengesi
2002	-626	-6.390
2003	-7.515	-13.489
2004	-14.431	-22.736
2005	-22.198	-33.080
2006	-32.193	-41.057
2007	-38.311	-46.795
2008	-41.946	-53.021
2009	-14.297	-24.894
2010	-46.643	-56.445
2011	-77.089	-89.418
2012	-48.867	-65.602

Türkiye'ye yeni yabancı yatırım yapmak için gelen yabancı sermaye çok sınırlıdır. Bu anlamda cari açığın sürdürülmesi, potansiyel maliyetlerin ve risklerin artması pahasına yapılmaktadır. Uzun süre sürdürülemez. Sürekli cari açıkla yaşamak, Kriz enerjisinin artmasına neden oluyor. Cari açığın eko-nomik ve sosyal maliyetlerinin ne kadar ağır olduğu, Ülkeye göre, ülkenin döviz kazanma imkânlarına göre ve bu cari açığın finansman şekline göre değişir. Söz gelimi ABD cari açığı yönetebilir. Çünkü finansmanını da kendi parası ile yapıyor. Diğer ülkeler ve Türkiye ise dövizle yapıyor. Bununla birlikte genel bir yaklaşım olarak, cari açığın GSYH' ya oranının yüzde 5'i geçmesi riskli kabul edilmektedir. Aşağıdaki tablodan görüleceği gibi, Türkiye de cari açık genel olarak artma eğilimindedir. Cari açığın GSYH içindeki payı 2011 yılında yüzde 10'a kadar çıktı, 2012 yılında yüzde 6,2 oldu.

Türkiye Cari açığın GSMH oranı risk sınırı olarak kabul edilen yüzde 5 oranını, 2004 yılında geçti. 2004 yılında bu oran yüzde 5,20 oldu. 2008 ve 2012 yılları arasında cari açığın GSYH‘ ya oranı yüzde 7 ile yüzde 10 arasında değişmiştir.

Aslında TL’nin değerli olmasından dolayı, dolar cinsinden GSYH yüksek çıkmaktadır. Dolar cinsinden GSYH, TL olarak tahmin edilen GSYH yılın ortalama döviz kuruna bölünerek bulunmaktadır. 2002 ile 2011 yılları arasında geçen on yılda, Merkez bankası, 2003 yılı ve TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru endeksine göre, TL’ zaman zaman yüzde 30’ kadar değerlenmiştir. Söz gelimi 2013 Şubat ayında TL yüzde 20 daha değerlidir.

Cari açık doğrudan döviz cinsindendir. Bu nedenle cari açık, dolar cinsinden daha büyük çıkan GS-YH’ye bölündüğünde, söz konusu oran da olduğundan daha düşük görünmektedir.

Tablo 13 de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde Cari açığın GSYH ‘ya oranı yer almaktadır. Türki-ye’de bu oran ortalama oranlardan daha yüksektir.

Ülke	Cari Denge ABD Doları	Cari Denge GSYH %	Bütçe Dengesi %	Faiz Oranı 3 Ay	Faiz Oranı 10 Yıl
ABD	-477,9	-3,00	-7,00	0,29	2,02
Euro Bölgesi	135,5	0,60	-3,30	0,23	1,69
Çin	213,8	2,80	-1,60	3,89	3,25
Japonya	59	1,00	-9,80	0,16	0,75
Almanya	214,9	6,00	0,10	0,23	1,69
Fransa	-61,5	-2,10	-4,50	0,23	2,30
İngiltere	-75,3	-3,50	-8,30	0,49	2,04
İtalya	-15,7	-1,50	-3,00	0,23	4,40
Kanada	-65	-3,40	-3,70	1,20	2,04
Rusya	81,2	4,00	0,50	7,28	6,86
Hindistan	-80,6	-4,40	-5,60	7,99	7,85
Türkiye	-48,9	-6,20	-2,00	5,84	7,00
Brezilya	-54,2	-2,60	-2,50	7,04	9,57
Güney Kore	43,3	2,20	2,10	2,80	3,07

(IMF, 2012)

5.3. CARİ AÇIĞIN NEDENLERİ

Cari işlemler açığının 3 temel nedeni vardır.

- Büyüme
- İç tasarruf açığı
- Milli paranın aşırı değerli olması

Hızlı büyüme, ithalat talebini artırmaktadır. Yatırım malı, ara malı ve hammadde ithalatının artmasına yol açmaktadır. İç tasarruf açığı, dış kaynak girişi ile kapatılmaktadır. Değerli para, ülkenin dış rekabet gücünü düşürmektedir.

5.3.1. BÜYÜME VE CARİ AÇIK

Aşağıdaki tablo ve grafiklerde 1990-2011 yılları arasındaki yıllarda, büyüme ile cari işlemler açığı yer almaktadır. 1994 ve 2001 krizlerinde ekonomideki daralmaya paralel olarak cari fazla oluşmuştur. 2002 yılından itibaren, cari açık büyümeden bağımsız olarak artmıştır. 2009 yılında yüzde 6 daralmaya rağ-men cari açık devam etmiş ve fakat bu açık oranı diğer yıllara göre daha düşük kalmıştır.

Tablo 14: Büyüme ve Cari İşlemler Açığının GSMH 'ya Oranı

YILLAR	Büyüme Oranı (GSMH)	Cari Açık / GSYH
1990	9,4	-1,7
1991	0,3	-0,1
1992	6,4	-0,6
1993	8,1	-3,5
1994	-6,1	1,9
1995	8	-1,3
1996	7,1	-1,3
1997	8,3	-1,3
1998	3,9	-0,7
1999	-6,1	-0,7
2000	6,3	-4,8
2001	-9,5	2,2
2002	7,9	-0,9
2003	5,9	-3,4
2004	9,9	-5,2
2005	5	-6,1
2006	6,9	-8
2007	4,7	-5,9
2008	0,7	-5,7

2009	-4,8	-1,9
2010	9	-6,6
2011	8,5	-10
2012	2,5	6,2

(TUİK, 2012) (TCMB, 2012)

Türkiye'de 2001 yılında dalgalı kur sistemine geçtikten sonra, Büyüme ile Cari Açık arasındaki İlişki zayıfladı. İki nedenden ötürü zayıfladı. Birincisi cari açıktan daha fazla kısa vadeli sermaye girişi başladı. Uluslararası para bolluğu ve bu kısa vadeli sermaye girişi ithalatın finansmanını kolaylaştırdı. Cari açıktan daha fazla döviz girişi kur baskısı yarattı. Dalgalı kur sisteminin otomatik dengeye getirme işlevi çalışmadı.

İkincisi, de aynı paralelde, düşük kur nedeniyle ithal ara malına bağımlı bir büyüme sürecine girildi. Üretimde artış olmasa da mevcut üretimi devam ettirmek için, ithal aramalı ve hammaddeye olan ihtiyaç devam etti.

Aslında, büyümenin her zaman ve her ülkede cari açık yarattığını söylemek doğru olmaz. Bunun en iyi örneği Çin'dir. Çin dünyanın en yüksek büyüme hızına sahiptir. Buna rağmen sürekli cari fazla ver-miştir. Çinin Türkiye'den farkı, parası Yuan' ı dolar karşısında sürekli düşük tutmasıdır. Yuan' ın düşük olduğunu, ABD ve diğer ülkelerin "kur savaşları" olarak bilinen tepkisinden anlamak mümkündür.

Grafik 8: 1990-2012 Arasında Büyüme ve Cari Açık

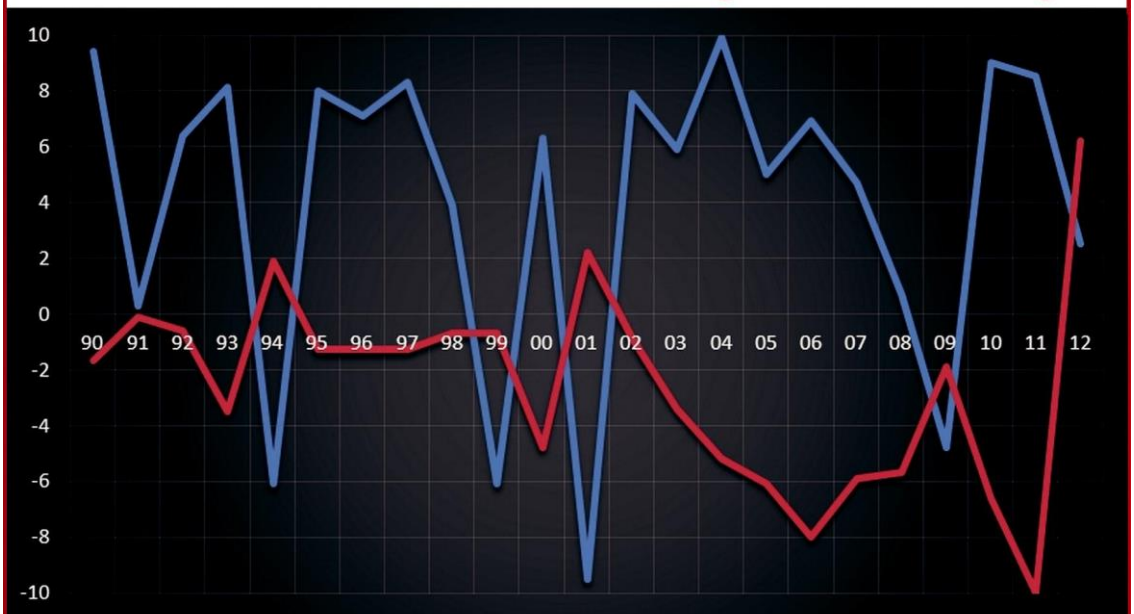

Yukarıdaki grafik, 1990 ile 2012 yılları arasında geçen 23 yılın, büyüme ve cari açık oranlarını kar-şılaştırıyor. Büyüme ile cari açık arasındaki ilişkinin test edildiği bir araştırma, bu çalışmanın sonuna ilave edilmiştir. Ancak grafikte ilk bakışta büyüme ile cari açık hareketleri arasında çok anlamlı bir ilişki görülmüyor. Bunun nedeni ikisi arasında gecikmeli bir ilişkiden kaynaklanıyor olabilir.

5.3.2. İÇ TASARRUF AÇIĞI VE CARİ AÇIK

Toplam tasarruf oranı, kamu ve özel tasarruf toplamının, Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla içindeki payıdır. Tür-kiye' de bu oran 2002 yılına kadar artış göstermiştir. 2002 yılında ortalama tasarruf oranı yüzde 25,3 olmuştur. 2002 yılından sonra ise sürekli düşmüş ve 2010 yılında yüzde 14,5 olmuştur.

İç tasarruf açığı ise, toplam yatırımların GSYH' ya oranı ile Toplam yurtiçi toplam tasarrufların GSYH oranı arasındaki farktır. İç tasarruf açığı dış kaynak girişi, dış borçlanmayla veya yabancı sermaye girişi yoluyla karşılanmıştır.

İç tasarruf açığı, aynı oranda dış kaynak ihtiyacı yaratıyor. Söz gelimi, 2010 yılında sabit sermaye ya-tırımları GSYH'nin yüzde 19,9' u olmuştur. Buna karşılık iç tasarruf oranı yüzde 13,4 olmuştur. Aradaki fark kadar yani yüzde 6,5 oranında dış kaynak ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu aynı zamanda ülkenin cari açığı demektir.

Türkiye'nin ortalama tasarruf oranı son yıllarda diğer ülkelere göre daha düşük kalmıştır. Aşağıdaki tablo 2010 yılında bazı ülkelerde ortalama tasarruf oranını göstermektedir. Türkiye'de iç tasarruf oranı diğer ülkelere göre düşüktür.

Tablo 15: Türkiye İç Tasarruf Açığı (% GSYH)			
Yıllar	2008	2009	2010
Toplam Yatırımlar	21,80	14,90	19,90
Sabit Sermaye Yatırımları	19,90	16,90	18,70
Kamu	3,90	3,70	3,90
Özel	16,00	13,20	14,90
Stok Değişmesi	1,90	-1,90	1,20
Toplam Tasarruflar	21,80	14,90	19,90
Yurtiçi Tasarruflar	16,10	12,60	13,40
Dış Tasarruf	5,70	2,30	6,50
Not: TUİK milli gelir serisi gerçekleşmeleri kullanılmıştır. *(2012)*			

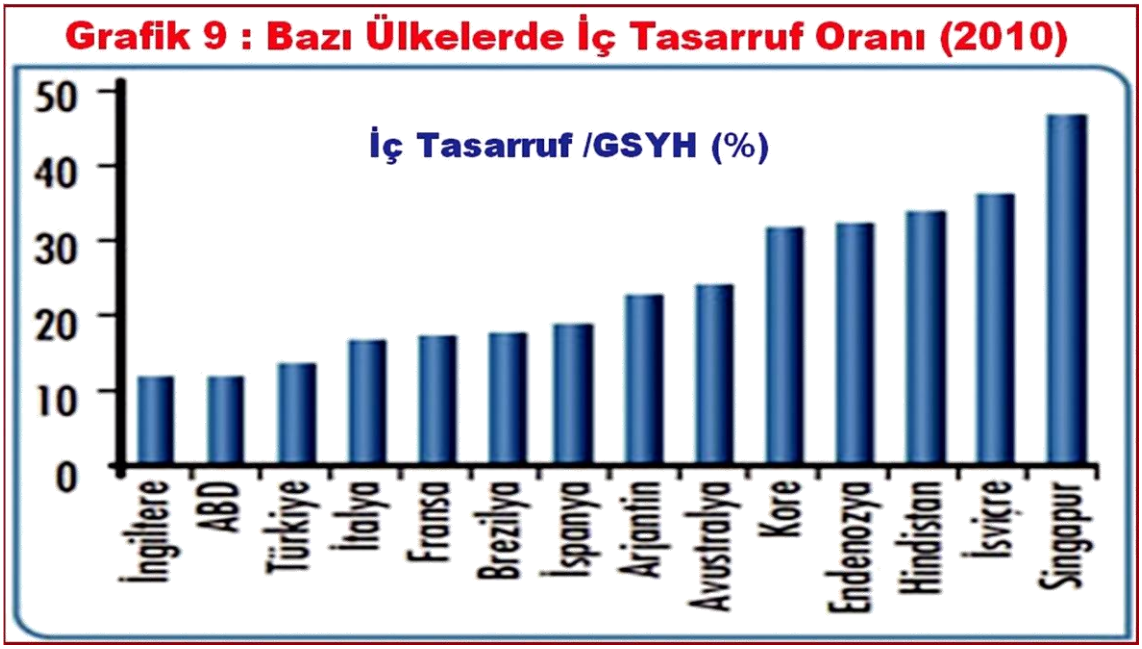

5.3.3. KUR POLİTİKASI VE CARİ AÇIK

Sabit kur rejimi ve dalgalı kur politikası, kur rejimlerinde iki aşırı uçlardır. Türkiye 2000 yılında ve 2001 Şubat krizine kadar, IMF'nin önerisi ile sabit kur rejimi uygularken, aynı IMF birden bir bire tam tersi uçta bulunan dalgalı kur rejimini önerdi.

IMF ile 1999 da yapılan ilk stand-by düzenlemesinde, sabit kur rejiminin enflasyon için "çıpa" olacağı ifade edilmiştir. Sabit kur rejiminde, kurun çıpa olarak kullanılması halinde, eğer milli para aşırı de-ğerlenirse, bu durum cari açığın artmasına neden olmaktır. Sabit kur rejimini bizden önce uygulayan birçok ülkede örneğin, 1990' lı yıllarda Arjantin, Meksika ve Brezilya'da da aynı sorunlar oluşmuştur.

Sabit kur rejimi içinde, 2000 yılında TÜFE olarak enflasyonun yüzde 39 olmasına karşın kur artışının yüze 20 de kalması sonucu Türk Lirası daha çok değerlendi ve o yıl cari açık 4,9 milyar dolara yükseldi.

IMF'nin ilk yanlışı katı bir sabit kur rejimi önermesi ve stand- by düzenlemesini bu çerçevede yapmış olmasıdır. İkinci yanlışı, Türkiye'deki krizin kendi prestijini düşünerek telaş içinde dalgalı kur rejimini önermesidir. Gerçekte ise Türkiye'de dalgalı kur politikası için uygun bir alt yapı yoktur.

5.3.4. TÜRK LİRASI NE KADAR DEĞERLİ?

Türk Lirasının ne kadar aşırı değerlendiğini MB reel efektif döviz kuru endeksleri göstermektedir. MB reel efektif döviz kurunu şöyle açıklamaktadır: "Reel efektif döviz kuru" (REDK) nominal efektif döviz kurunun fiyat endeksleriyle deflate edilmiş hali olup, fiyat rekabetinin önemli bir göstergesidir ve **"ilgili ülkenin fiyat düzeyinin dış ticaret yaptığı ülkelerin fiyat düzeylerine oranının ağırlıklı geometrik ortalaması olarak hesaplanmaktadır."** Reel efektif döviz kuru endeksleri hem TÜFE, hem de TEFE (şimdi ÜFE) fiyat artışlarına dayalı olarak hesap edilmektedir. Ayrıca işgücü artışlarına göre de bir endeks hesaplanmaktadır.

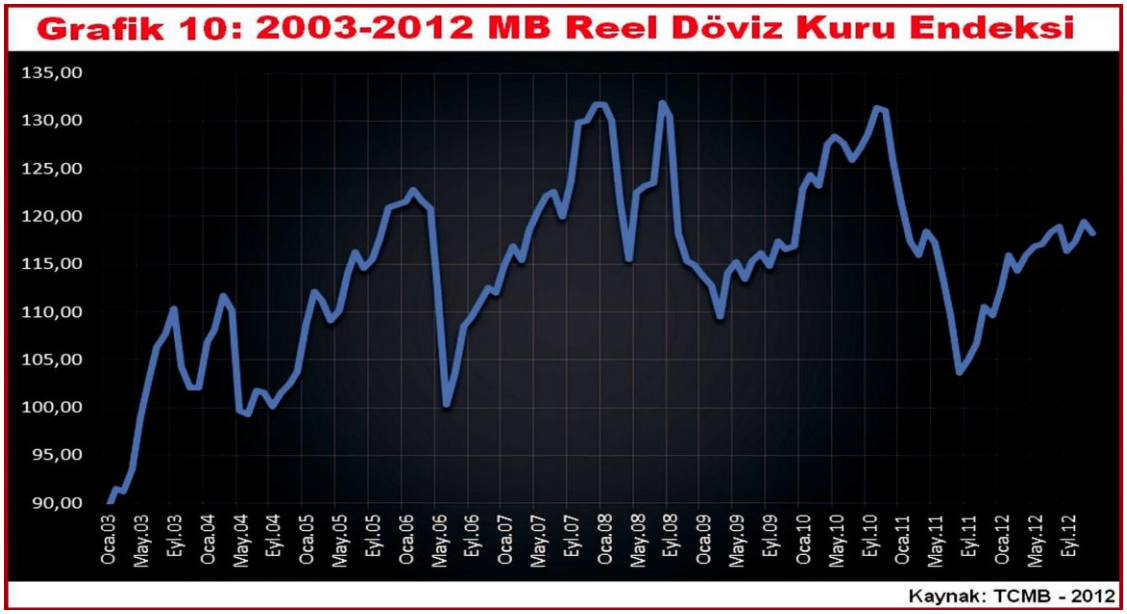

2003=100 ,TÜFE Bazlı Reel kur Endeks değerlerinin yüzün üstünde olması TL'nin reel olarak değer kazandığını, diğer bir ifade ile Türk mallarının yabancı mallar cinsinden fiyatının arttığını göstermektedir. Tersi ise dövizlerin değerli olduğunu ve Türk mallarının yabancı mallar cinsinden fiyatının ucuzladığını gös-termektedir.

TÜFE bazlı reel kur endeksi, satın alma gücünü daha iyi gösterdiği için dış ticarette rekabet fiyatlarını da daha iyi göstermektedir.

TÜFE bazlı Reel efektif kur hesabı, Türkiye'deki fiyat düzeyinin dış ticaret yapılan 36 ülkenin fiyat düzeylerine oranının ağırlıklı ortalaması alınarak yapılıyor. Burada ülkelere verilen ağırlıklar ülkelerin Türkiye ile olan dış ticaret ağırlığına göre ve aşağıdaki formüle göre hesaplanıyor.

$$REK = \prod_{i=1}^{N} \left[\frac{P_{Tur}}{P_i \times e_i, Tur} \right]^{w_i}$$

N : Kapsanan ülke sayısı

P_{Tur} : Türkiye'nin fiyat endeksi (TÜFE)

W_i : i ülkesinin Türkiye'nin Reel Efektif Kur endeksindeki ağırlığı

P_i : i ülkesinin fiyat endeksi

e_i^{Tur} : TL cinsinden i ülkesinin parasının kuru ’nu göstermektedir.

TÜFE bazlı REK endeksi gelişmiş(3), gelişmekte olan ülkeler (4) için ve ayrıca ortalama olarak hesaplan-maktadır. Hesaplamalarda bu 36 ülkenin ağırlıkları kullanılmaktadır.

MB reel efektif kur endeksini, fiyat rekabetinin önemli bir göstergesi olarak tarif ediyor. Ancak uygula-mada enflasyon hedefi için TL’nin aşırı değer kazanmasına kayıtsız kalıyor. Türk lirasının değerlenmiş olması durumunda, diğer şartlarda da bir değişme olmazsa, ihraç mallarımızın diğer ülke mallarıyla rekabet edemeyecekleri çok açıktır.

2003 ve TÜFE bazlı reel kur endeksine göre, 2004 yılında döviz kuru dengede kaldı. 2005 ‘ten sonra TL değerlendi. 2008 yılında TL yüzde 23,1 oranında değerli idi. 2013 yılı şubat ayında TL hala yüzde 20,0 oranında değerlidir. (TCMB, 2013)

Bu nedenle Türkiye rekabet gücünü kaybetti. Sanayide İthal girdi oranı da yüzde 72’ler düzeyine çıktı. Bu şartlarda, ithalattaki artışın daha büyük olmasıyla, cari açık artmaya başlamıştır. Ayrıca ithalat fiyat endeksi, ihracat fiyat endeksinden daha fazla artmıştır. Aşağıdaki tablo ve grafikten bu durum daha net olarak görülmektedir.

---

(3) *Gelişmiş ülkeler; Almanya, İtalya, ABD, Fransa, İngiltere, İspanya, Belçika, Hollanda, Japonya, Kore, İsviçre, Avusturya, İsveç, Tayvan, Yunanistan, Çek Cumhuriyeti, İsrail, Finlandiya, Danimarka, İrlanda, Slovakya ve Portekiz’dir.*

(4) *Gelişmekte olan ülkeler: Çin, Rusya, Romanya, Polonya, Hindistan, Macaristan, Bulgaristan, Tayland, Kazakistan, İran, Suudi Arabis-tan, Endonezya, Malezya ve Mısır’dır.*

Tablo 16: 2003-2012 İthalat ve İhracat Fiyat Endeksi		*(Kalkınma Bakanlığı, 2012)*
YILLAR	İTHALAT FİYAT ENDEKSİ	İHRACAT FİYAT ENDEKSİ
2003	100,0	100,0
2004	115,1	116,3
2005	123,3	122,9
2006	134,1	127,7
2007	147,2	144,5
2008	177,5	167,5
2009	141,9	139,7
2010	154,6	146,5
2011	179,1	163,4
2012	173,9	157,5

TL'nin aşırı değerlenmesine, Merkez Bankasının enflasyon hedefi için düşük kurdan yararlanması ve Uygulamakta olan dalgalı kur sisteminin otomatik olarak dış dengeyi sağlamadaki zafiyeti neden olmuştur.

Türkiye şartlarında dalgalı kur sisteminin, kur dengesini sağlaması mümkün değildir.

- Dalgalı veya serbest kur politikası için, döviz arz-talebinin dengede oluşmasını sağlayacak pi-yasa yapısının ve piyasa şartlarının olması gerekir. Kısa vadeli dış borcun yüksek olduğu, dış borçlanma maliyetinin yüksek olduğu, iç tasarrufların yetersiz olduğu bir ekonomide döviz arz ve talebi serbestçe oluşmaz. Aslında, Bretton Woods sisteminin terk edilmesinden sonra, bütün dünyanın umut bağladığı ve bozulan kur dengesini otomatik olarak düzelteceğine inanılan dalgalı kur sistemi, tam tersine dengesizlikleri daha çok getirdi. Sonuç, kur savaşları diye adlandırılan bir yıkıcı rekabete dönüştü.

- Türkiye'de finansal piyasalar yeteri kadar gelişmemiştir. Kur riskine karşı koruma sağlayacak ens-trümanlar yetersizdir. Söz gelimi, "Vadeli Döviz İşlemleri" piyasaları gelişmemiştir.

- Giren kısa vadeli sermaye (sıcak para) ile fiili yatırım yapmayan (karlı yatırımları

ve gayrimenkul alımı için giren) doğrudan yabancı yatırım sermayesi, cari açıktan daha yüksek olduğu için, kur üzerinde baskı oluşmuştur. TL değerlenmiştir.

- Merkez Bankası enflasyonla mücadelede kurları "gizli çıpa" olarak kullanmaktadır. Kur artışı sıra-sında sürekli piyasaya müdahale etmiş ve MB bizzat değerli TL hedefi açıklamıştır.

- Dolarizasyonun olduğu bir ekonomide, dalgalı kur sistemi döviz piyasasının serbest çalışmasını önler. Dalgalı kur politikası etkinliğini kaybeder. Kur politikası çalışmaz. Zira elde döviz tutanların nasıl bir yol izleyecekleri, yastık altı döviz durumları önceden bilinmez.

5.3. CARİ AÇIĞIN EKONOMİK VE SOSYAL MALİYETİ

Cari açık, döviz gelirleri ile döviz giderleri arasındaki fark olduğuna göre, en belirgin riski döviz ihtiyacı-nı artırmasıdır. Bu ihtiyacın karşılanması yani açığın finansmanı da, hangi yolla finanse edildiğine göre risk oluşturabilmektedir.

Tablo 17: 2012 Yılı Cari Açığın Finansmanı (Milyar Dolar)	
1) Doğrudan Yatırımlar	8,3
• Gayri Menkul Satışı	2,6
• Doğrudan Yatırım	5,7
2) Portföy Yatırımları	40,8
• Varlıklar	2,6
• Özel Hisse Senetleri	6,3
• Devlet Borç Senetleri	21,7
• Bankalar Tahvil İhracı	9,0
• Diğer Senetler	1,2
3) Krediler	16,6
• Varlıklar	-1,2
• Dış Krediler	9,5
• Mevduat	7,8

• Diğer Senetler	0,5
4) Net Hata ve Noksan	4,0

5.4.1. CARİ AÇIK FİNANSMANI RİSK OLUŞTURDU

Cari açığın varlık satışları, kısa vadeli sermaye girişleri ve dış borçla finanse edilmesi, ekonomide belirsizliği ve kırılganlığı artırmaktadır. En doğrusu bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde, cari açığın uzun vadeli doğrudan yatırım sermayesi ile kapatılmasıdır. Çünkü doğrudan yabancı yatırım sermaye girişi, hem cari açığı kapatır. Hem de ülkeye teknoloji getirir. Üretim artışı sağlar. Yeni istihdam yaratır. Türkiye'ye gelen doğrudan yatırım sermayesi, kurulu işletmeleri, bankaları veya bunların bir kısım his-selerini satın alarak ortak olmak için geliyor. Üretimde ilave bir artış ortaya çıkmıyor. Yine atıl yatırım olarak, gayrimenkul satın almak için geliyor.

2012 yılında, 48,9 milyar cari açık var. Ancak kısa vadeli portföy yatırımları ile dış krediler toplamı 57,4 milyar dolardır.

Kısa vadeli yabancı sermaye menkul değer, örneğin borsada hisse senetleri veya kısa vadeli devlet iç borç-lanma senetleri satın almak için gelen ve ayrıca bir yıldan kısa, genel olarak bir ay ve üç ay vadeli mevduat açmak için gelen yabancı sermayedir. Kısa vadeli yabancı sermaye piyasada "sıcak para" şeklinde vasıf-landırılıyor. Ekonomiyi ısıtması ve istikrarı bozmasından dolayı bu tür sermayeye uygulamada sıcak para deniliyor. Zira bu tür sermaye girişte döviz bolluğu yaratıyor. Suni bir refah ortamı yaratıyor. İthalata dayalı büyümenin döviz ayağını oluşturuyor. Ekonomi ısınıyor… Ancak iç veya dış ekonomik, siyasi ve sosyal olaylarla birlikte devalüasyon riski arttıkça, geri gitmek istiyor. Ekonomik krizlere neden oluyor. 1997 Güney Doğu Asya ekonomik krizinin nedenlerinden birisi kısa vadeli sermayedir.

2003 yılından sonra, Türkiye'de gittikçe yoğunlaşan ve hızlanan kısa vadeli sermaye girişi fiilen şu sonuçları doğurdu.

Cari açığın finansmanı Kur baskısı yarattı. Cari açıktan daha fazla kısa vadeli sermaye ve dış borç girişi, kur baskısı yaratıyor. TL aşırı değer kazanıyor. Dolayısıyla kontrolsüz kısa vadeli sermaye giriş-lerinin ilk ve en önemli olumsuz etkisi budur.

Kur baskısı sonucu, Türk Lirasının aşırı değer kazanması nedeniyle ithalat malı ucuzladı. Doğal olarak sanayide kullanılan ithal aramalı ve hammaddenin payı arttı. Pamuk, deri, iplik ve birçok hammadde ve ara malları iç üretimi daraldı. Bazı sektörlerde ithal aramalı ve hammaddeye bağımlılık arttı. Aşağıdaki tablo hangi sektörün ne oranda ithal ara malı ve hammaddeye bağımlı olduğunu gösteriyor.

Tablo 18: Bazı Sektörlerde İthal Girdi Oranı

SEKTÖR	İthal Girdi Oranı
Gaz üretim ve dağılımı	79,4
Kok ve rafine edilmiş petrol ürünleri	70,3
Sentetik kauçuk ve plastik	43,1
Haberleşme ve radyo- tv cihazı	42,9
Kimyasal gübre	40,8
Boya vernik	39,1
Demir-çelik	32,0
Trikotaj	23,7
İplik apre	20,3
Tahıl üretimi	19,3

(TUİK, 2012)

Öte yandan Türkiye'nin ithalatının yüzde 72'si ara malı ve hammadde, yüzde 13'ü tüketim malı, yüzde 15'i ise yatırım mallarından oluşuyor. Yüzde 15'lik yatırım malları içinde, on puanı da mevcut yatırım-ların amortismanı için yapılıyor.

Sıcak para kırılganlığı artırdı. Kısa vadeli sermaye, spekülatif kazanç peşindedir. Kazancını artırmak için, hızlı hareket eder. İlk olumsuz etkisi kırılganlığı artırmasıdır. Spekülatif piyasanın oluşmasına, borsanın hızlı iniş ve çıkışlarına neden olmuştur.

Kısa vadeli sermaye, çıkışı belirsiz dış borç etkisi yapıyor. Sıcak para stokunun yüksek olması, sürdürülmesi konusunda tereddütler yaratıyor ve psikolojik olarak güvensizlik yaratıyor. Kaldı ki stok yanında kısa vadeli sermayenin çok hızlı girip çıkması da

kırılganlığı artırıyor.

Net hata ve noksanın ödemeler dengesindeki payı yüksektir. Kaynağı belli olmayan döviz girişi ekonomide kırılganlığı artırmaktadır. Mali politikalar ve döviz politikası ve mali planlama açısından belirsizlik yaratmaktadır. Cari açığın çözümü konusunda yanlış sinyal vermiş olmaktadır.

Sıcak para yabancı yatırım sermayesini engelledi. Kırılganlığı artırdığı için, sıcak paranın olduğu ülkelere uzun vadeli yabancı yatırım sermayesi gitmiyor. Türkiye ye gelen yabancı yatırım sermayesi, doğrudan uzun vadeli sıfırdan yatırım yapan sermaye şeklinde değil de, mevcut işletmelerin tamamını satın alan veya bir kı-sım payını satın alan yabancı sermaye girişi şeklinde oldu. Giren doğrudan yatırım sermayesine Türkiye'de

mevcut yabancı yatırımların tevsii ve modernizasyon gibi amaçlarla ithal ettikleri yatırım malları da dâhildir.

5.4.2. CARİ AÇIK GELİR DAĞILIMINI BOZUCU ETKİ YAPTI.

Cari açığın finansmanında kullanılan dış borçları ve faizini toplum ödeyecektir. Eğer dış borçlar, eko-nomide bir dar boğazı aşmak için veya altyapı gibi doğrudan yatırım yapmak için alınmış olsaydı, artan verimlilik ve gelir yaratması nedeniyle kendi kendini öderdi veya cari açık yatırım malı ithali nedeniyle ortaya çıkmış olsaydı, yatırım hacmini ve üretim kapasitesini artırmış olurdu.

Öte yandan değerli TL nedeniyle lüks tüketim mallarını kullananlara, varlık satışları ve dış borçlar ne-deniyle bu malları kullanmayanlardan gelir transferi yapılmış oluyor.

5.4.3. DIŞ BORÇ YÜKÜ ARTTI

Cari açığın bir kısmı dış borçla kapatıldı. O kadar ki, 2002 yılında 130 milyar dolar olan Türkiye'nin toplam dış borç stoku, 20012 sonunda 330 milyar dolara yükseldi. Bu dış borçlar için faiz transferi de cari açığı artırıyor. Türkiye net dış borç ödeyen ülke

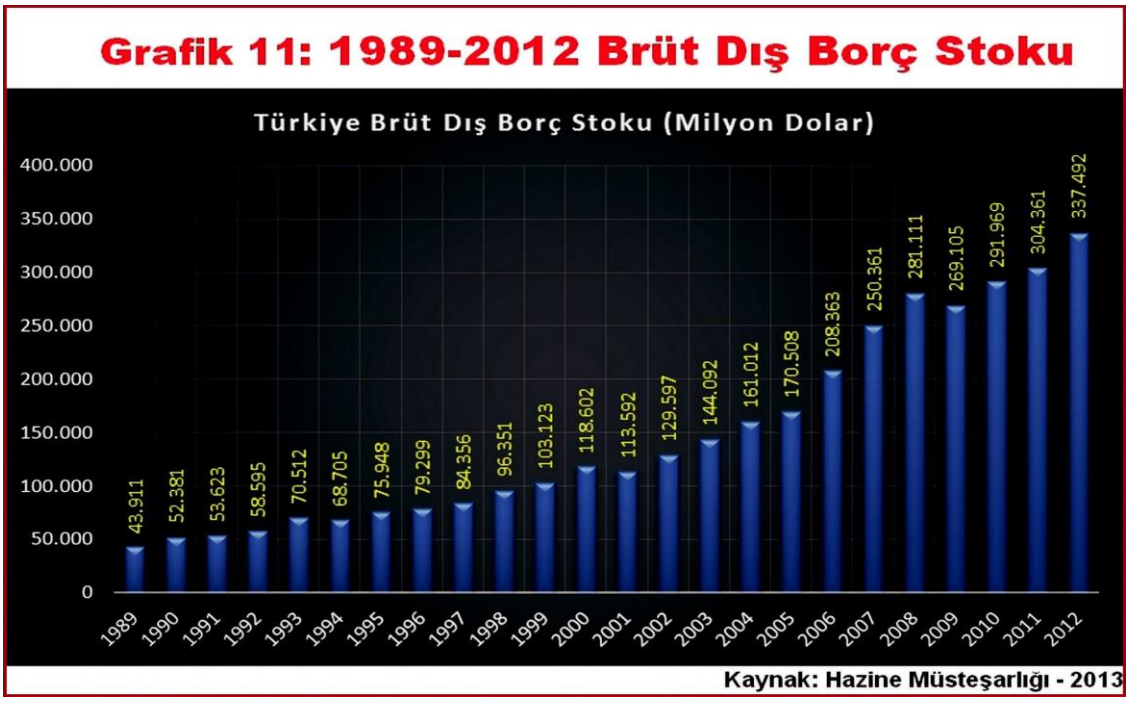

konumuna gelince, dış borç anapara, faizi ve ayrıca kar transferi nedeniyle çıkan paranın GSYH'ya oranı eğer büyüme oranının üstünde olursa, Türkiye fakirleşecektir.
Dış borçların GSYH'ya oranı yüzde 50 dolayındadır. Ancak Türkiye'nin döviz kazanma ve ödeme kapasitesi dikkate alınırsa, bu oran yüksek ve riskli bir orandır.

5.5. CARİ AÇIK NASIL ÖNLENİR?

Cari açığın önlenmesi, iktisat politikalarında, faiz ve kur politikasında, köklü değişiklikler gerektirir. Alınacak önlemlerin başarısı ve maliyetlerin en aza indirilmesi için bir geçiş dönemi gerektirir. Buna rağmen bu geçiş yılı süresince, özellikle Türkiye'nin dış borç yükünde bir artış açısından, üretimde aksama açısından ve istihdam açısından önemli maliyetler ortaya çıkacaktır.
Küresel süreçte hiçbir ekonominin dışa kapanma veya ithal ikameci politikalar uygulamasına imkân yoktur. Buna rağmen Türkiye'nin cari açık kıskacından kurtulması için sanayide kullandığı ithal aramalı ve hammadde payını en aza düşürmesi gerekir.

Sıcak paranın yarattığı kur baskısını düşürmek için, yapılan öneriler arasında kısa vadeli sermaye girişlerinden vergi alınması (Tobin vergisi) doğru sonuç vermez. Çünkü böyle bir uygulama reel faizleri artırır. Ekonomide kırılganlık ve yüksek riskten dolayı, alınacak Tobin vergisi faizlere yansır.

Kaldı ki, uluslararası anlaşmalar ve AB mevzuatı kısa vadeli sermaye girişi üstüne vergi koymayı en-geller. Makro politikalar yoluyla toplam talebin kısılarak, ithalatın kısılması önerisi ise, gerçek durumu yansıtmaktan uzaktır. Mamafih 2012 de, daraltıcı önlemlere rağmen cari açık yüksek oldu.

5.5.1. REEL KURUN GÖZETİLMESİ GEREKİR

Şubat 2013 itibariyle MB reel kur endeksinin 120 olduğunu belirtmiştik. Aşırı değerli TL Türkiye'nin dış rekabet gücünü düşürüyor, ithalatı cazip, ihracatı ise zor kılıyor. Reel kur dengesinin gözetilmesi halin-de, yine belirli bir zaman içinde TL'nin değerinin düşürülmesi yani tedrici bir devalüasyon öngörülebilir. Teoride Devalüasyonun cari açık üstünde etkisini tartışan üç yaklaşım vardır. Esneklik yaklaşımı, mas-setme yaklaşımı ve parasalcı yaklaşım.

5.5.1.1. ESNEKLİK YAKLAŞIMI

Esneklik yaklaşımına göre, Uluslararası fiyatlar, ödemeler dengesini belirleyen temel değişkenlerdir. Bu nedenle bu yaklaşım, cari işlemler açığını çözmek için nominal döviz kurunun devalüasyon yoluyla reel döviz kuru olarak düzeltilmesini öngörmektedir. Kısaca yurt dışı fiyat artışı ile yurt içi fiyat aratışı arasındaki farkın, kur üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmayı hedefler.

Devalüasyon sonucu ortaya çıkan kur artışı, paralel bir iktisat politikası çerçevesinde yapılırsa ve ayrı-ca iç ve dış talep elastikiyetinin uygun olması halinde, cari açığın düşmesine imkân sağlar.

2013 yılı ilk üç aylık dönemdeki dolar kurunu kriter alarak Türkiye için bir örnek verirsek, Şubat ayında Merkez Bankası reel kur endeksi 120 dir. Demek ki doların reel kuru 2,16 liradır. Eğer dolar 2.16 lira olursa, uluslar arası piyasalarda daha önce bir dolara satılan bir ihracat malının fiyatı devalüasyon oranında yani 83 cent' e düşecektir. Buna karşılık, yurt içinde 1,80 liraya satılan bir dolarlık ithal malının fiyatı da 2,16 liraya yükselecektir.

Reel kuru gözeterek, cari dengeyi sağlamaya dayanan bu yaklaşım cari dengeyi dış ticaret dengesi yoluyla sağlanacağını öngören bir yaklaşımdır. Oysaki cari işlemler dengesini etkileyen dış ticaret dı-

şında, hizmetler dengesi ve gelir dengesi de vardır.

Türkiye'de ödemeler dengesi içinde her zaman dış ticaret açığı daha büyük ve cari işlemler açığının temel belirleyicisi olmuştur. Bu nedenle Türkiye açısından geçerliliği olan bir yaklaşımdır.

Bu yaklaşımın başarılı olması için başta gelen kriter, Marshall-Lerner Koşulu denilen ve İhraç mallarının dış talep esnekliği ile ithal mallarının iç talep esneklikleri toplamının birden büyük olmasıdır (Saatçioğlu, 2001). Diğer şartları veri alırsak, İç talep esnekliği ne kadar yüksekse, ithal mallarına talep azalacak ve döviz tasar-rufu sağlanacaktır. Buna karşılık dış talep elastikiyeti de yüksekse, ihracat döviz gelirleri aratacaktır.

Öte yandan, devalüasyonun yurt içi fiyat artışına neden olmaması gerekir. Eğer talep elastik değilse ve piyasada monopol yapılar varsa, kur artışı tamamen veya kısmen fiyat artışı olarak yansıtılabilir

Esneklik teorisi, dış ticarete konu olan malların, arz, talep ve fiyatları dışında tüm ekonomik değişkenleri sabit varsaymaktadır. Gerçekte devalüasyonla, para ve maliye politikalarını da birlikte gözetmek gerekir. Söz gelimi, fiyat artışını önlemek için likiditeyi artırmaktan kaçınmak gerekir. Genişletici mali politikaların olmaması gerekir.

5.5.1.2. TOPLAM HARCAMA VEYA MASSETME YAKLAŞIMI

Massetme yaklaşımı (absorption approach) Keynes'in milli gelir teorisinden yola çıkar. Bu yaklaşımda, genel olarak, devalüasyonun harcama değiştirici ve harcama kısıcı yönde iki farklı etkisi olduğu düşünülmüştür.

Dış ticaret açığı, bir ülkenin kendi kaynakları üstünde, yani GSYH' dan daha fazla harcama yapması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifade ile cari açık veya fazla, milli gelir ile yurt içi harcamaları arasındaki farktan oluşmaktadır. Bir ülke ürettiğinden fazla tüketiyorsa, tüketim açığını ithalat yoluyla karşılayacaktır. Bu da cari açık demektir.

Devalüasyondan kaynaklanan göreli fiyat değişiklikleri, boşta kalan kaynakların ihracat

sektörüne tah-sis edilmesine ve harcamanın ithal mallardan yerli mallara kaydırılmasına yol açacaktır.

Bu yaklaşımın eksik yanı, devalüasyonun sadece gelir etkisi açıklanırken fiyat etkisinin nasıl olduğuna dair politika önermesinde bulunmamasıdır. Ayrıca, yaklaşım cari tüketimin cari gelirle bağlantısını açık-lamaya yönelik dönemler arası kavrama da yer vermemektedir.

5.5.1.3. PARASALCI YAKLAŞIM

Bu yaklaşıma göre, ödemeler dengesi de bir parasal olaydır. Para piyasalarındaki dengesizlik ödeme-ler dengesindeki cari açık veya fazla şeklindeki dengesizlikle bağlantılıdır.

Ödemeler dengesinde "cari işlemler hesabı", net hata ve noksan kalemi dikkate alınmadığında, Mer-kez Bankası'nın muhabir hareketlerini gösteren döviz rezervlerindeki değişimin de dâhil edildiği serma-ye ve finans hareketleri dengesine mutlak değer olarak eşittir.

Parasalcı yaklaşım, uzun vadede politika kararlarının cari işlemler dengesi üzerindeki etkilerini açıkla-makta yetersiz kalır. Söz gelimi, mali politikalar, faiz politikası TL'nin aşırı değer kazanmasına neden

olabilir. Bu durumda da cari açık oluşur.

5.5.2. KUR SİSTEMİ DEĞİŞMELİDİR

Türkiye için optimal kur rejimi, ekonomik konjonktürü, mevcut riskleri, piyasa şartlarını dikkate alan ve kurdan dolayı ortaya çıkabilen sosyal maliyetleri minimize eden bir rejim olmalıdır. Bu rejim "yö-netimli dalgalanma rejimi" olabilir. Yönetimli dalgalanma Türkiye için daha gerçekçi bir uygulama olacaktır.

Yeni Kur sistemine geçiş 6 aylık veya bir yıllık bir geçiş süresi olmalıdır Gerekir. Bu süre içinde döviz arz ve talebini olumsuz etkilemekte olan uygulamaları ortadan kaldırmak gerekiyor.

Kur sistemi ile birlikte mevcut politikalarda değişmelidir. Bu kapsamda,

- Önce ekonomide 15 yıllık perspektifi kapsayacak bir "yapısal dönüşüm planı" yapmak gerekir. Planın öncelikle,
- Piyasadaki oligopol yapının kırılması, piyasanın şeffaf olmasını sağlamak ve rekabet şartlarının iyileştirilmesi hedef alınmalıdır.
- Reel sektör ve finans sektörü arasında denge kurulmalıdır. Bankaların yabancı sermayeye satışı-na sınır getirmek gerekir.
- Selektif nitelikte olma üzere, yatırım teşvikleri, bölgesel kalkınma projeleri oluşturmak gerekir. Tarım sektöründe verimliliği artıracak, ürün kalitesini artıracak destekler sağlamak gerekir.
- Yeni bir borç idaresi kurularak, borç idaresi bu kuruma devretmelidir.

5.6. AMPİRİK ANALİZ

Bu araştırmada cari işlemler açığı sorunu analiz edilmektedir. Bu amaçla nedensellik testleri ve VAR modelleri kullanılmıştır. Analizde ele alınan değişkenler Cari İşlemler Açığı, Döviz Kuru, İmalat Sa-nayi Kapasite Kullanım Oranları, Büyüme, TCMB Güven

Endeksi, Toplam Krediler ve İMKB 100 Endeksi'dir.

Serilerin durağanlık durumlarının analizi amacıyla yapılan birim kök testlerinde, döviz kurunun ve top-lam kredilerin ancak iki fark alındığında durağan hale geldikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle, oluşturu-lan modellerdeki bütün değişkenler iki fark alınarak analize sokulmuştur.

Büyümenin mi cari işlemler açığına neden olduğu yoksa cari işlemler açığının mı büyümenin kaynağı olduğu, son zamanlarda tartışma konusu olduğundan burada ilk ele alınacak analiz bu iki değişken arasındaki nedenselliği ortaya çıkarmaya yönelik olacaktır. Bu amaçla uygulanan Granger neden-sellik testlerinin sonuçları tablo 19 ve tablo 20 de sunulmuştur. Sonuçlar incelendiğinde 3-6-9 ay gibi kısa dönemlerde cari işlemler açığı ve büyüme arasında karşılıklı nedensellik olduğu görülmektedir. Daha uzun dönemlerde cari işlemler açığının büyümeden kaynaklandığı söylenebilir. Bu sonuca

göre Türkiye'de yaşanan büyüme, cari işlemler açığının nedenidir. Demek ki, düşük kur nedeniyle ithalat artıyor ve cari açık oluşuyor. İthalata dayalı büyüme yaşanıyor. Bu da orta ve uzun dönemde büyüme cari açığı artırıyor.

Tablo 19: Granger Nedensellik Testi Sonuçları (1 Dönem Gecikmeli)

Pairwise Granger Nedensellik Testi			
Tarih: 08/28/12 Time: 14:29			
Örneklem: 1990 2011			
Gecikme: 1			
Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
Büyüme cari açığın nedenidir	21	5.05409	0.00871
Cari açık büyümenin nedenidir	21	5.39962	0.00523

Tablo 20: Granger Nedensellik Testi Sonuçları (2 Dönem Gecikmeli)

Pairwise Granger Nedensellik Testi			
Tarih: 08/28/12 Time: 14:28			
Örneklem: 1990 2011			
Gecikme: 2			
Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
Büyüme cari açığın nedenidir	20	0.39861	0.67815
Cari açık büyümenin nedenidir	20	6.43786	0.00341

Bu aşamadan sonra cari işlemler açığının kaynakları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi edinmek için Vektör Otoregresyon (VAR) analizi yapılmıştır. Elde edilebilen veriler çerçevesinde

1999:Q2-2012Q1 arası veriler kullanılarak yapılan analizin sonuçları Tablo 21'de sunulmuştur. Bu model de nedensellik testin-de olduğu gibi cari açık ve büyüme arasındaki ilişki görülmektedir. Cari açık ile İMKB endeksi arasında ise bir ilişki bulunmamaktadır. Ayrıca kalkınma kredileri ve Mevduat Kredileri ile cari açık arasından pozitif bir ilişki söz konusudur. Bu sonuçta Cari açığın borçlanma ve tüketim ile ilişkisi olduğunu dü-şündürmektedir.

Tablo 20: Oto regresyon Sonuçları	
Vector Autoregression Tahmini	
Tarih: 08/28/12 Time: 15:25	
Örneklem (adjusted): 1998Q4 2012Q1	
Gözlem: 54 after	
Standart Hata ( ) & t-istatistiği [ ]	
	CARİ AÇIK
Cari açık (-1)	0.756758
	(0.12417)
	[6.09450]
Cari açık (-2)	0.195755
	(0.12705)
	[1.54082]
C	7492563.
	(8.1E+07)
	[0.09228]
Büyüme	120.3428
	(30.1149)
	[3.99612]
İmkb-100	-1.348.668
	(17.5136)
	[-0.77007]
Kalkınma kredileri	132.9246
	(55.1513)
	[2.41018]
Mevduat kredileri	2.243.724
	(68.7828)
	[3.26204]
R-squared	0.847614
Adj. R-squared	0.828160
Sum sq. Resids	3.06E+18
S.E. equation	2.55E+08
F-statistic	43.57107
Log likelihood	-1.118.155

Akaike AIC	41.67240
Schwarz SC	41.93024
Mean dependent	-5.85E+08
S.D. dependent	6.15E+08

Modelin sonuçları incelendiğinde cari işlemler açığının nedenleri arasında nedensellik testi ile tutarlı olarak büyümenin gecikmeli değerleri ve döviz kuru değişkenleri özellikle analiz edilmiştir. Sonuçlara göre büyü-me hızlandıkça cari işlemler açığı artmaktadır. Döviz kurundaki artış ise cari işlemler açığını azaltmaktadır. Nedensellik testi ve VAR modelinin sonuçları birlikte ele alındığında bu sonuca göre Türkiye'de yaşanan büyüme, cari işlemler açığının nedenidir. Demek ki, düşük kur nedeniyle ithalat artıyor. Ve cari açık oluşur. İthalata dayalı büyüme yaşanıyor. Bu da orta ve uzun dönemde büyüme cari açığı artırıyor.

Tablo 21: Türkiye' de Özel, Kamu Ve Toplam Tasarrufların GSMH' ya Oranları (1987-2009, Yüzde Olarak)			
YILLAR	ÖZEL TASARRUF	KAMU TASARRUFU	TOPLAM
1987	17.2	6.7	23.9
1988	20.4	6.8	27.2
1989	17.4	4.7	21.1
1990	18.6	3.4	22.0
1991	20.6	0.7	21.4
1992	22.4	-0.8	21.6
1993	25.4	-2.7	22.7
1994	24.2	-1.1	23.1
1995	22.2	-0.1	22.1
1996	21.5	-1.7	19.8
1997	20.5	0.8	21.3
1998	24.3	-1.6	22.7
1999	27.9	-6.7	21.2
2000	23.4	-5.2	18.2
2001	27.3	-9.9	17.4

2002	25.3	-6.2	19.1
2003	24.6	-5.3	19.3
2004	21.6	-1.3	20.3
2005	14.2	4.0	20.4
2006	11.3	5.3	16.6
2007	13.1	2.4	15.5
2008	15.1	1.7	16.9
2009	16.8	-2.6	14.2
2010 *	15.8	-1.3	14.5

(Hazine Müsteşarlığı, 2009)

BÖLÜM VI

KÜRESELLEŞME İLE FİNANSAL KRİZLERİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ

6.1. KÜRESELLEŞME

Yaşamakta olduğumuz 2010'lu yıllarda, küreselleşme halen rakipsiz bir ekonomik açılım olarak gö-rülmektedir. Küresel finansal krizden doğan para genişlemesi, paraya güven, kur ve faiz sorunları yalnızca IMF gibi uluslararası kurumlar tarafından tartışılmaktadır. Sorunların tartışılması ve toplumsal tepkiler sıkıntıya giren ülkelerle sınırlı kalmaktadır. ABD 'nin parasal kararları ve AB'nin borç krizini çöz-mek için aldığı önlemler, tüm dünyada ekonomik konjonktürü etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkeler, bu ekonomik gidişata göre mevcut politikalarını yeniden gözden geçirmelidir.

6.1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Ekonomik anlamda Küreselleşme, global bütünleşme ve küresel entegrasyonun artmasını ifade eden bir akımdır. Yalnızca ekonomik anlamda değil, sosyal anlamda da küreselleşmeden söz edilebi-lir. Bu takdirde, küreselleşme sosyal, kültürel ve iktisadi bakımdan coğrafi sınırların önemini yitirmeye başlaması ve toplumların da gitgide bunun bilincine varmalarını ifade etmektedir.

Aslında ekonomik anlamda küreselleşme süreci, siyasi ve sosyal hayata 'da yansıyor. Söz gelimi küre-selleşme ile her bakımdan karşılıklı bağımlılık artmakta ve hayatlarımız gitgide daha fazla bizden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara bağımlı hale gelmektedir. Her şey dünya çapın-da hızla yayılmaktadır: gıda, felaketler, uyuşturucular, fikirler, imajlar, bilgi, göçmenler, para, müzikler, hava kirliliği, filmler, radyasyon, mülteciler, internet, öğrenciler, teknoloji, ders kitapları, turistler, değer-ler, silahlar. Bu ise ulusal hükümetler için hem yeni fırsatlar yaratmakta, hem de yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır (DPT, 2000).

Küreselleşme sürecine damgasını vuran gelişmeler şöyledir:

- Sermayenin küreselleşmesi ve dış ticaretin ekonomik kalkınma için ön koşul

konumuna gelmesi,

- Avrupa Birliği gibi, bölgesel örgütlenmelerin ve uluslararası örgütlerin bir gereklilik haline gelmesi ve ulus devletlerin üstünde/gerisinde bir alana siyasetin taşınması, dolayısıyla siyasal küreselleşme sürecinin hızlanması,

- Yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin öneminin artması ve katılımcı demokrasi anlayışının yaygınlık kazanmasıdır.

Ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda yaşadığımız küreselleşme süreçleri yaşadığımız dünyayı genişletmekte, hem de küçültmektedir. Bu genişleme / küçülme süreci çok hızlı olmakta ve etkileri hızlı bir şekilde hissedilmektedir. Küreselleşme sürecinde iletişim ve bilişim teknolojilerinin itici gücü ile toplumsal ilişkiler ve olaylar alan olarak genişlemekte, dünyanın herhangi bir yerinde olan bir olay diğer bir yerinde de hissedilmektedir. Bu hissedilme yalnızca bilgilenme temelinde gerçekleşmemekte, aynı zamanda hissedildiği yerde olumlu ya da olumsuz güçlü tepkileri tahrik eden değişim ve dönüşümlere de yol açmaktadır (DPT, 2000). Bu noktada Giddens küreselleşmeyi "**Küreselleşme, bir ülkede meydana gelen olayların, başka yerlerdeki olaylar üzerinde etkiye sahip olması ya da ulusal sınırlar dışında meydana gelen olaylardan etkilenme bağlamın-da sosyal ilişkilerin dünya ölçeğinde yoğunlaşmasıdır"** şeklinde tanımlamaktadır (Giddens, 1980).

Küreselleşme ekonomik alanda **liberal ekonomik düzeni**, siyasi alanda ise **demokrasiye dayalı bir siyasal sistemi** gerekli kılmaktadır. Böylece küreselleşmeyle birlikte tüm dünyada Liberal De-mokrasi adı verilen yeni bir siyasi ve ekonomik düzen hızla yayılmaktadır (DPT, 2000). Bu düzende ulus devlet, devletler-üstü kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan dört aktör öne çıkmaktadır.

6.1.2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Küreselleşmeyi, liberal ekonomi anlayışının son aşaması olarak görebiliriz. Bu aşamanın nerede du-racağı ve yeniden müdahaleci iktisat politikalarına dönülüp, dönülmeyeceği tartışılabilir. Bu süreçte kriz aralığının daralması, 2008 krizi, Avrupa Birliği borç sorunu gibi sorunların ortaya çıkması, küresel-leşmenin nereye gideceğini de tartışma alanına getirmiştir. Ancak bu günkü Küreselleşmeye tarihsel boyutuyla yaklaşarak, çeşitli küreselleşme dalgalarının ya da dönemlerinin bulunduğundan söz etmek mümkündür.

Tartışılmakta olan bir hususta, Ulusal iktisat politikalarının küreselleşmenin karşıtı olup

olmadığı husu-sudur. Benim düşünceme göre, **ulusal politikalar küreselleşme karşıtı politikalar değildir. Küresel-leşme sürecinde ülkelerin kendi çıkarlarını daha iyi korumak, dış ekonomik ilişkilerde dengeyi kendi lehlerine çevirmek için uyguladıkları politikalardır.** Bunun en iyi örneği Çin'dir. Çin dış ticaret-te rekabet gücünü artırmak için, ABD ve diğer gelişmiş ülkelerin baskılarına rağmen, milli parası (Yuan = Renmenbi)' nin aşırı değer kazanmasına izin vermemiştir.

Tarihsel süreç içerisinde, üç büyük küreselleşme dalgasından söz edilmektedir. Kongar küreselleşme-nin ortaya çıkışını M.Ö.8.bin yılda ortaya çıkan Tarım Devrimi'ne dayandırır ve gelişimini üç aşamada ele alır. Birinci küreselleşme dalgası Tarım Devrimi ile gelmiştir. Böylece ana üretim aracı olma özelliği kazanan toprağı korumak anlayışı içinde savaşlar başlamıştır. Bu savaşların ideolojik şemsiyesini tek tanrılı dinler oluşturmuştur. Sömürü, savaş, tek tanrılı dinler ve onlara bağlı olarak ortaya çıkan mez-hepler birinci küreselleşmenin dünyaya armağanlarıdır.

İkinci dalga ise, 18.yy' da başlayıp 19.yy' da artarak devam eden itici gücünü sanayileşmede bulan bir aşamaya işaret etmektedir. İkinci küreselleşme birinci küreselleşmenin evrimi sonucunda Endüstri Devrimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamada toprağın değeri azalır ama tamamen de yok olmaz. Bu aşama sanayi üretiminin, zaten uzun süre yetersiz hale gelmiş olan ulusal pazarların üzerinde daha geniş ve güvenli pazarlar bulunmasını zorunlu kılan ve bu yüzden de emperyalizmle sonuçlanan bir

aşamadır. Bu aşamada dine ve tarıma dayalı imparatorlukların yıkılmasıyla doğan boşluğu, milliyetçilik ideolojisi etrafında örgütlenen ulus devletler doldurur.

Üçüncü küreselleşme dalgası ise Endüstri Devrimi'nin içinde türemiş ve gelişmiştir. 20. yy' ın sonunda bilgi işlem, iletişim ve benzeri alanlardaki teknolojik gelişmelerle bağlantılıdır. Bu süreçte, din, mezhep, dil, ırk ve milliyet farklarını eşit değerde gören, insan hakları ve katılımcı demokrasi gibi kavramlar oluşmaya başlar ve siyasal bir sonuç olarak ulus devletin konumunu değişir (Kongar, 2002).

20.yy sonundan bu güne kadar ki gelişmeler de yine üç evrede sıralanabilir: 19. yüzyılın sonların-dan 1914'lere kadar olan dönem, II. Dünya Savaşı ile başlayıp 1970'li yıllara kadar dönem ve 1980 sonrası dönem.

19. yüzyılın sonlarından 1914'lere kadar geçen dönemde, küreselleşmenin, özellikle iktisadi anlamda, oldukça ileri bir seviyede olduğu görülmektedir. Bu dönemde, uluslararası ticaretin önündeki engel ve tarifeler yok denecek seviyelere gerilemiş, küresel piyasaların entegrasyonu derinleşmiş, ulaşım maliyetleri ve uluslararası alanda kişilerin serbest dolaşımı önündeki kısıtlamalar en düşük seviyelere inmiştir. Bu dönemde sanayide yaşanan büyük gelişmeler ile birlikte üretim hızla artmıştır.

Küreselleşme lehinde gelişen hava, 1914'lerden 1945 - 50' lere kadar süren evre içerisinde ise tersine dönmüştür. I. Dünya Savaşı ile başlayan, Büyük Bunalım ile devam eden ve II. Dünya Savaşı'nın bit-mesi ile sona eren bu dönem, küreselleşme dinamiklerinin ve global entegrasyon akımlarının ciddi bir biçimde sekteye uğradığı bir dönemdir. Siyasi anlamda aşırı-milliyetçilik, iktisadi anlamda korumacılık ve kendi kendine yeterlilik türündeki eğilimler bu dönemin tipik özellikleridir.

II. Dünya Savaşı ile başlayıp 1970'li yıllara kadar süren ikinci dönemde ise böyle büyük bir savaşın bir kez daha yaşanmaması için siyasi küreselleşme ivme kazanmıştır. Ayrıca bugünkü uluslararası siste-min temelini oluşturan BM, NATO, Dünya Bankası, IMF gibi ekonomik, siyasal ve askeri örgütlenmeler ortaya çıkmıştır.

Üçüncü aşama ise 1980'li yıllarda başlayıp halen devam etmekte olan aşamadır. 1980 sonrasında kü-reselleşme büyük bir ivme kazanarak benzeri görülmemiş bir seviyeye ulaşmıştır. Ekonomik anlamda, uluslararası ticaret hacmi ve uluslararası sermaye akımlarının hızı eşi görülmemiş seviyelere erişmiş, küresel üretim süreçleri büyük bir

dönüşüm yaşamıştır. Ayrıca, teknolojik anlamda, bu dönemde, yer-kürenin hemen her kesimini etkisi altına alan bir iletişim devrimi yaşanmıştır.

Son olarak ve bilhassa 1980 sonrasında, küreselleşmenin çevresel, demografik ve kültürel boyutları da dünya gündeminin ilk sıralarında yer almaya başlamıştır. Artık günümüzde uluslararası ticaret olağa-nüstü bir şekilde büyümüş, yeni finansal enstrümanlar geliştirilmiş, ulusal ekonomiler birbirleri ile iç içe geçmiş durumdadır. Günümüzde bilgisayar, iletişim, ulaşım sektörlerindeki baş döndürücü gelişimin üretim sürecini oldukça hızlandırdığı da bir gerçektir. Bu sektörlerdeki gelişim taşıma maliyetlerini de düşürmüştür. Bu durum, uluslararası ticaretin büyümesini sağlamıştır. Sanayi gelişimini tamamlamış ülkeler üretim sürecini, bir sorun olmaktan çıkarmış bilgi toplumu haline gelmişlerdir. Ancak günümüz-de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, henüz 20.yy. sanayi toplumu ve 21. yy. bilgi toplumu dönü-şümlerini tam olarak tamamlayabilmiş değillerdir (Karabıçak, 2002).

Küreselleşme olgusu çok uzun bir tarihi geçmişe sahip olmasına karşın kavram olarak
İlk olarak

1960'larda kullanılmaya başlanmıştır. 1980'lerde sıkça kullanılmaya başlanmış, 1990'lara gelindiğinde de, bilim adamları tarafından öneminin kabul edilip, tartışıldığı anahtar bir sözcük haline gelmiştir.

6.1.3. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI

Bu bilgiler ışığında küreselleşmeyi daha iyi anlayabilmek için, üç ana boyutu; yani ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel boyutları hakkında kısa bilgiler vermek gerekmektedir.

6.1.3.1. EKONOMİK BOYUT

Ekonomik boyut, küreselleşmenin en önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. Ekonomik açıdan küreselleşme, finansal akımlar, ticaret, teknoloji değişimi ile bilginin ve işgücünün hareketliliği yoluyla dünya ekonomilerinin birbirleriyle bütünleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda ideal olan, önce mallar, sonra sermaye daha sonra emeğin küresel hale gelmesi olur. Ne var ki, bunlar arasında en fazla sayıda ve miktarda küresel hale gelen finansal sermayedir.

Küreselleşmenin en yaygın ve yoğun olarak yaşandığı alan ise finansal sermayenin küreselleşmesidir. Finansal küreselleşme sürecinde cari işlemler içinde, sermaye hareketlerinde tam serbestleşme, mal hareketlerinde kısmen bir serbestleşme olmuştur. Zira gümrük duvarları gevşetilmiş ve fakat yerinde durmaktadır. Avrupa Birliği gibi ekonomik birlikler kuran ülkeler arasında bile, vergi sorunu nedeniyle, vergi yükü ve mal hareketlerine kurallar getirilmiştir.

Emek faktörüne gelince; emeğin serbest dolaşımı hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Tersine fiilen eme-ğin hareketi sınırlanmıştır. Çünkü emek yerine sermayenin gitmesi tercih edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerden emeğin ucuz olduğu ülkelere sermaye hareketi hızlanmış ve uluslararası sermaye gittiği ülkelerde üretim yapmıştır.

Üretimin küreselleşmesi sürecinde işgücü ve / veya başka maliyetleri düşürmek için üretim faaliyetlerini başka ülkelerde yapan çok uluslu şirketler ortaya çıkmıştır. Bu şirketler ana merkeze sahip olup farklı ülkelerde şube, şirket ve iştiraklere sahiptir.

Bütün yönetim, organizasyon, pazarlama stratejileri ana mer-kez tarafından belirlenir ve diğer ülkelerdeki şubeler ise yönetime uygun şekilde hareket ederler. 2011 yılında Global olarak en fazla ciroya sahip olan 500 şirket içerisinde ilk sırada yer alan ABD' li perakende devi Wal-Mart 421 milyar 849 milyon dolar ciro ile pek çok ülkenin GSYH'sini geride bırakmıştır.

Küreselleşmede göze çarpan bir eğilim de, devletin fonksiyonlarının klasik anlayış içinde sınırlı tu-tulmasıdır. 1980'li yıllardan itibaren tüm dünyada liberal ekonomik düzen, serbest piyasa ekonomisi giderek yaygınlaşmıştır. Bu süreçte devletin ekonomideki payının sınırlanması ve küçültülmesi ve bu şekilde piyasa ekonomisine daha fazla işlerlik kazandırılması görüşleri önem kazanmıştır. Dünya tica-reti giderek serbestleşmiş, uluslararası ekonomik ilişkilerde eski korumacılık anlayışının yerine serbest ticaret görüşü benimsenmiştir.

Ne var ki, Küreselleşmenin geldiği noktada ortaya çıkan yanlışlarından birisi de, devletin yanlış anla-şılmış olmasıdır. Korumacılık ile devletin piyasayı düzenleyici ve rekabet ortamının yaratılmasındaki etkinliği birbiri ile karıştırılmıştır. Ayrıca piyasa ekonomisi içinde üretimde ve hizmet arzında, devlet ve

özel sektör işbirliği içinde ve birbirinin tamamlayıcısı konumundadır. Söz gelimi otomobili özel sektör yapar ve fakat yol, altyapıyı devlet yapar.

Devletin dışarıda tutulması ile küreselleşme sürecinde, spekülatif sermaye hareketleri artmış ve piyasa dü-zenini bozmuştur. Piyasa spekülatif bir yapı kazanmıştır. Yine finans sektörü, reel sektörü temsil etmekten uzaklaşmıştır. Finans sektörünün balon yapması bu anlamdadır. Nihayet, devlet kontrolünün zayıflaması, kartelleşmeyi doğurmuştur. 2008 ABD finansal krizinde bu söylediklerimizin tamamı, krizin çıkmasının ana nedenleridir.

Ekonomik küreselleşme ile ülke ekonomileri liberal politikalar aracılığıyla dünya ekonomisi ile bütün-leşmekte ve dünya tek bir pazar haline gelmektedir. Bu süreçte Dünya Ticaret Örgütü, IMF, OECD gibi uluslararası ekonomik kuruluşlar ekonomik küreselleşmeye ortam oluştururken teknolojideki hızlı geliş-meler ise ekonomik küreselleşmeyi kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır. Ekonomik küreselleşmenin kurumsallaşması yönünde atılan önemli adımlar, serbest ticaret normlarını bütün dünyada egemen kıl-mayı amaçlayan ve GATT müzakerelerine taraf ülkelerin onayıyla 1995'de yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Kuruluş Anlaşması ve eki (Uruguay Turu Nihai Senedi[(5)]) anlaşmalardır (DPT, 2000).

Küreselleşme hareketleri üzerindeki sınırlamalar öncelikle gelişmiş piyasa ekonomilerinde (1960-1980' li yıllar), daha sonra da gelişmekte olan ülkelerde (1980-1990' lı yıllar) kaldırılmıştır. Finansal liberalleş-me sürecine 1990 yılında, Doğu Avrupa'nın sosyalist ülkeleri, diğer Post Sovyet ülkeleri ve kısmen Çin de katılmıştır. Teknolojik gelişmeler de ulusal finans piyasalarını birleştiren ve aynı zamanda finansal yatırım araçlarının entegrasyonunu sağlayan önemli bir başarı aracı olmuştur. Böylece finansal serma-ye, riskin düşük ve getirinin yüksek olduğu ülkelere gitmeye başlamıştır.

Uluslararası ticaret son 30 yıl içinde oldukça hızlı ilerlemekle beraber, uluslararası finansal hareketler daha da hızlı gelişmiştir. Son çeyrek yüzyılda, dünyada yaratılan gelirin üç kattan, dış ticaret hacminin ise beş kattan daha fazla büyüdüğü düşünüldüğünde finansal hareketlerin boyutu daha iyi anlaşılmak-tadır (Bulut & Bahişov , 2011).

6.1.3.2. SİYASİ BOYUT

Küreselleşmede siyasi boyut, günümüz dünyasında siyasi güç, otorite ve yönetim biçimlerindeki yapı-sal dönüşüm olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde, nüfuz alanını tüm dünya olarak kabul eden "küre-sel siyaset" anlayışının giderek güçlendiği görülmektedir. Bu durum, geleneksel siyaset anlayışından farklı bir yapıyı yansıtmakta, küreselleşmenin çok aktörlü yapısına işaret etmektedir. Bir başka deyişle, "küresel siyaset", küreselleşmenin dört temel aktörü olan ulus devlet, devletler-üstü kurumlar, yerel yö-

---

(5) *1986 Eylül'ünde Punta del Este'de (Uruguay) başlayan ve 1994'te tamamlanan, Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerinin Uruguay Turu sonunda ortaya çıkmıştır. Bu anlaşma, TBMM tarafından da 26.1.1995 tarih ve 4067 sayılı yasayla onaylanmış ve 31.12.1994 tarihi itibariyle yürürlü-ğe girmiştir. Taslaktaki sonuçlarla dünya ticaretinde ciddi bir liberalizasyon ve genişleme sağlanmakta, sübvansiyonlar, anti-damping, gümrük kıymeti, ticarette teknik engeller ve koruma tedbirleri alanlarında çok taraflı ilke ve kurallar geliştirilmekte, anlaşmazlıkların halli mekanizması iyileştirilmekte, ülkelerin ticaret politikalarının eleştirisel gözle incelendiği bir sistem kurulmakta, üstelik tekstil, tarım ve hizmet sektörlerindeki ticari faaliyetler GATT çerçevesine alınmakta, bunlara ilaveten ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet haklan ve yatırım tedbirleri için yeni kurallar oluş-turulmaktadır. Neticede mal ticaretinde gümrük tarifeleri en az "% 30 oranında indirilecek, tarımda ihracat sübvansiyonları ve iç destek seviyeleri aşağıya çekilecek, bir geçiş döneminden sonra tekstil ve giyim sektöründe miktar kısıtlamaları kaldırılacak, gönüllü ihracat sınırlamalarına son verilecek ve hizmetlerde pazara giriş imkânları sağlanacaktır. Fikri mülkiyet haklarında asgari normlara uyulması ve geniş bir koruma sağlanması temin edilecektir. Liberal ticaret anlayışına aykırı yatırım tedbirleri ise yürürlükten kaldırılacaktır. En önemlisi raunt sonunda sonuçların uygulan-masını yönetmek ve gözetmek için bir "Dünya Ticaret Teşkilatı" kurulacaktır. CITATION DPT95 \l 1055 (DPT, 1995)*

netimler ve sivil toplum kuruluşlarının karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Ulus devlet, bu süreçte temel birim olarak faaliyet göstermeye devam etmekte, ancak yetki ve manevra alanları belirli ölçülerde kısıtlanmaktadır. Literatürde, bu yeni yapıyı betimlemek üzere "küresel yönetişim" (global governance) kavramı kullanılmaktadır.

"Küresel siyaset" ve "küresel yönetişim" adı altında ifade edilmiş olan yeni siyaset anlayışı ve yapısının en önemli özelliklerinden biri geleneksel iç/dış politika ayrımının giderek daha geçersiz bir hale gel-mesidir. Bu durum, belki de en açık olarak güvenlik alanında görülmektedir. Güvenlik kavramı, tarihsel olarak ulus-devlet temelinde tanımlanmıştır. Ancak, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, güvenlik sorunlarına ulus-devlet temelinde yaklaşılamayacağı kısa sürede ortaya çıkmıştır. Bu durumun temel nedenleri arasında, yüksek askeri teknoloji ve nükleer silahlara sahip ülkelerin sayısının hızla artması; terörist faaliyetlerin eskiden olduğu gibi belirli bir coğrafi bölgeden kaynaklanmaktan ziyade küresel ölçekte icra edilmesi; "kimlik" sorununun temel bir çatışma nedeni haline gelmesi; kötü yönetişimin devletlerin iflasına yol açarak küresel güvenliğe zarar vermesi; sınır aşan organize suç, insan ticareti, yasadışı göç, uyuşturucu ticareti, kara para aklama, yasadışı paranın uluslararası tedavülü gibi gele-neksel olmayan risk ve tehditlerin yaygınlaşması gibi unsurlar sayılabilir.

Güvenlik sorununun çözümüne ulus-devlet temelli yaklaşımların artık geçersiz olduğu en açık ve trajik şekilde 11 Eylül olayları ile ortaya çıkmıştır. Dünyanın askeri bakımdan tek süper gücü olan ve benzeri olmayan yüksek güvenlik teknolojilerine sahip bulunan ABD, kendi toprakları üzerinde düzenlenen bu terörist faaliyeti engelleyememiştir (Bayar, 2008).

Siyasal küreselleşme ile birlikte ulus-devletlerin yetki ve otoriteleri azalmakta, uluslararası kuruluşlar ülkelerin yönetimlerinde daha fazla söz sahibi olmaktadırlar. Günümüzde herkes için ayrı bir demok-rasi anlayışı yerine tüm dünyanın benimsediği demokratik bir sistem yaklaşımı esastır. İnsan hakları, demokrasi gibi kavramlar ulus-devletler tarafından değil toplumlar arasındaki bilgi paylaşımı sayesinde gelişmiş ve evrenselleşmiştir (Yavuz & Sivrikaya, 2009). [(6)]

6.1.3.3. SOSYAL VE KÜLTÜREL BOYUT

Ulaşım kolaylıklarının yaygınlaşması, elektronik haberleşme teknolojisinin olağanüstü hızla gelişme-si, nüfus hareketleri, sermayenin akışkanlığı gibi etkenler insanların hem kendilerinden çok uzaktaki olaylardan ve değerlerden etkilenmelerini kolaylaştırmakta hem de onları hayatın her anında farklı kimliklerle yüz yüze getirmektedir. Bu da ulus devletlerin kendi toplumlarını küresel gelişmelerden tecrit etme imkânını neredeyse tümüyle ortadan kaldırmaktadır. Böyle bir çağda homojen bir etnik yapıya dayanan ulus anlayışının kendini idame ettirmesi mümkün görünmemekte; toplumlar bilgi kaynakları, hayat tarzları ve değerler bakımından hızla çeşitlenmektedir.

Uluslararası, hatta global bir kültürün ortaya çıkması ulus devletlerin dayandığı ayrı ulusal kültürleri ve kimlikleri zayıflatmaktadır. Bu doğrultuda etnik temelli yurttaşlık anlayışları bu baş döndürücü değişime ayak uydurma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu şartlar altında, ulusal kültürlerin gücü kendini dış etkenlerden koruyabilmesinde değil, tam tersine onlara açık olmasında ve kendini yenileyebilme

---

(6) *Bu bağlamda pek çok araştırmacıya göre Arap Baharı olarak isimlendirilen Arap Yarımadası'ndaki ülkelerde ortaya çıkan halk ayaklan-malarında sosyal paylaşım sitelerinin etkisi önemli boyuttadır. Ayrıca bu isyanların dünyanın öbür ucunda ABD'de yaşanan ekonomik krize* karşı başlatılan "Wall Street Hareketine" ilham kaynağı olduğu da belirtilmektedir.

kabiliyetinde belirlenmektedir (DPT, 2000). Küreselleşme dünyayı küresel bir köy haline getirmekte; bu "köy" de tüketim kalıpları, kurumlar, gruplar benzeşmektedir. Özellikle iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler birçok toplumun kültürel yapısını etkileyebilmektedir. Küresel kitle iletişimin bir sonucu olarak da, yerel kültürlerin evrensel bir kültüre doğru dönüşüme uğramaları kaçınılmaz olmaktadır. İletişim ve bilginin küreselleşmesi ile birlikte bir taraftan Avrupa-ABD merkezli kültürel yapı bütün dünyayı sarmakta, diğer taraftan bu homojenleşmeye karşın yerel yaşam tarzları güçlenmektedir. Yemekten giyime, eğlenceden dinlenmeye kadar birçok alanda "tek tipleşme" yaşanmaktadır (Köse, 2003).

6.1.4. KÜRESELLEŞMEYE FARKLI YAKLAŞIMLAR

Küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar, "aşırı küreselleşmeciler" (hyperglobalist), "dönüşümcüler" (trans-formationalist) ve "küreselleşme karşıtları" şeklinde dörtlü bir sınıflamaya tabi tutulabilir.

Aşırı küreselleşmeciler radikaller diye de anılmaktadırlar. Bunlara göre endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmiştir. Artık küresel piyasa, politi-kanın yerini almaktadır; çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Bu guruba özellikle uluslararası sermaye destek vermektedir. Zira küresel dünyanın nimetlerini finans sektörü yemektedir. O kadar ki başta ABD ve şimdi AB' de olduğu gibi, finans sektöründe işletmeler etkin çalışmasa da devlet destek vererek bunların iflasına izin vermemiştir. Bunun temel nedeni, küresel bir kriz riskinin yüksek olmasıdır.

Dönüşümcüler grubu, küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir. Buna göre artık dış ya da uluslararası işler ile iç işleri arasında açık bir ayrım söz konusu değildir. Ekonomik anlamda bırakın yüz yıl öncesini, 30-40 yıl öncesinden bile çok farklı bir dönemde yaşadığımız ger-çeğinden yola çıkarak önceki pazarlardan çok daha bütünleşmiş yeni bir küresel pazarın söz konusu olduğunu belirtmektedirler (Bozkurt, 2007).

Dönüşümcüler ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırdığını kabul ettiği halde, hem aşırı küreselleşmecilerin "egemen ulus devletin sonunun geldiği" iddialarını, hem de küreselleşme karşıtı olanların "hiçbir şey değişmedi" tezini

reddetmektedirler. Dönüşümcülere göre Evrenselci Ay-dınlanma düşüncesi ve modernitenin bir türevi olarak değerlendirilen küreselleşme süreci ulusal hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırmaktadır. Dönüşümcüler, küreselleşme konusunda, kuşkuculardan daha ziyade, radikallere yakın durmaktadır (Yalçınkaya, Çılbant, & Yalçınkaya , 2010).

Küreselleşme karşıtları radikal/aşırı küreselleşmecilerin tam karşısında almaktadırlar. Yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olamadığını iddia etmektedirler. Küreselleşme karşıtları küreselleşmenin geçmişine (19. yüzyıla) bakarak, o dönemde de önemli derecede para ve mal hareketinin oluşmuş olduğunu söylemektedirler. Dünya ekonomisinde duvarların kaldırılması yönündeki günümüzde ya-şanan gelişmelerin, 100 yıl öncesine benzer bir duruma geri dönüşten başka bir şey olmadığını iddia etmektedirler. Kısacası, küreselleşmenin yeni bir süreç olduğunu kabul etmeyip herkesin bu terimle bu kadar ilgili olmasını zamanın ideolojisi haline gelmesine bağlamaktadırlar. Onlar için küreselleşme, refah devletini yok edecek minimal devlet ve hükümeti amaçlayan çevrelerin sık sık kullandığı basit bir terimdir. Bu grubun bazı üyeleri, küreselleşmeyi, kapitalizmin savaşçı olmayan yeni işleyiş mantığı ya da jeo-ekonomik emperyalizm olarak değerlendirirken Chomsky gibi bazı ünlü düşünürler de, kar

peşinde koşan mega işletmelerin, totaliter kurumların tiranlığı olarak nitelemişlerdir Ayrıca kuşkucular, küreselleşme sürecinin ekonomik ya da teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olmak-tan ziyade, bir ideolojik tutum olduğunu iddia etmektedirler.

2008 dünya krizinden sonra, küreselleşme nereye gidiyor sorusu herkes tarafından sorulmaya başlan-mıştır. Özellikle spekülatif fonların dünya ekonomik istikrarını bozma endişesi, emeğin bir türlü dolaşı-ma girmiyor olması ve zengin- fakir ülke farklarının artması, gündeme yeni arayışlar getirmiştir.

6.2. KÜRESELLEŞMENİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ

1980 sonrasında tüm dünyada, liberal düşünce ve ekonomilerde liberalleşme eğilimleri ön plana çıktı. Egemen politikalar, arz yönlü iktisat politikaları oldu. Ortaya çıkan bu liberal düşünce doğrultusunda dünya üzerindeki gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülke finansal sistemlerini liberalize edip sermaye hesaplarını dışa açık hale getirdi.

Global ekonomi, insanların dünya kaynaklarından daha çok yararlanacağı bir düzen getirecekti. Bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde bu düzenden pay alacaktı. Uygulama tersine oldu. Otuz- kırk yılda bir ortaya çıkan ekonomik krizler, son otuz yılda daha sıklaştı, yani krizler arasındaki aralık daraldı. Sosyal refah' ta aşınma ve yıpranma oldu. Afrika ve bazı gelişmemiş ülkelerde açlık sorunları daha görünür hale geldi. Sektörel dengeler bozuldu. Finans sektörü balon yaptı. 2008 ve 2009 yıllarında ABD' de ve birçok gelişmiş ülkede finans sektörü devlet desteği ile kurtarıldı. Bu demektir ki diğer sektörlerden ve tüm tolumdan bu sektöre kaynak ve gelir transfer edildi. Faktörel dengeler de bozuldu. Üretim faktörleri içinde emeğin dolaşımı sınırlandı. Yalnızca sermaye, küreselleşme avantajından yararlandı.

AB' de yaşanan borç krizi de, ortak para biriminin, bazı ülkeler tarafından çok rahat istismar edilebi-leceğini ortaya çıkardı. Küreselleşme sürecinde Çin, Brezilya ve Hindistan da gözle görülür iyileşme oldu. Bu ülkeler küreselleşme sürecinde ulusal politikalar uygulayarak, küreselleşmenin sömürüsüne açık ekonomiler olmaktan kurtuldular. Türkiye de ise, kısa vadeli sermaye girişinin cari açıktan daha fazla olması toplumda bir serap etkisi yarattı. Türkiye ithalata ve dış borca dayanan bir strateji ile

son on yılda yüksek büyüme oranlarını tutturdu. Buna karşılık Dış cari açığın finansmanı için, dış borç stoku arttı.

Türkiye net dış borç ödeyen ülke konumuna gelince, yurt dışına çıkan kaynakların GSYH ‘ya oranı artacaktır. Bu oran büyüme oranından daha yüksek olursa, fakirleşme yaratacaktır.

Global ekonominin Türkiye ye getirdiği ikinci bir sorun, spekülatif fonların siyasi ve sosyal yapıyı yoz-laştırmasıdır. Siyasi oluşumlarda bu yozlaşman görünür boyuttadır. Bu fonlardan Soros’ un iktidarı da, muhalefeti de biz tayin ederiz şeklindeki sözü meşhurdur.

Bir üçüncü sorun ise, dünyada ve Türkiye de, yolsuzluğun artması, gelir dağılımın bozulması ve kayıt dışı ekonominin büyümesidir.

2010- 2011 yıllarında artık uluslararası kuruluşlar da, küreselleşmenin getirdiği fakirleşme gerçeğine parmak basmaya başladı. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 2011 sonunda açıkladığı raporda da dünyadaki gelir adaletsizliğinin son 30 yılın en yüksek seviyesine ulaştığı vurgulandı.

Avrupa Konseyinde ve Birleşmiş Milletlerde, yolsuzluk çalışmalarında Yolsuzluğun basit bir rüşvet veya başkaca bir haksız menfaat temin etmenin ötesinde, demokratik rejimleri tehdit eden, gelir dağılımını bozan hatta ekonomik düzeni kökünden sarsan bir düzeye ulaştığı tartışılmaktadır.

6.3. FİNANSAL KÜRESELLEŞME: FİNANSAL LİBERALİZASYON VE FİNANSAL KRİZLER

Finansal sermayenin küreselleşmesinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzeyde para ve kıymetli evrak satışının ortaya çıkması önemlidir. 1944 yılında Bretton Woods sisteminin kurulması, Altın Kambiyo Sisteminin 1971 yılına kadar yürürlükte kalması ve 1973-1974 petrol şoku ile birlikte kâğıt para sistemi yaygınlaşmıştır. Bu gelişmelerle birlikte ülkelerin dış açıklarının ve dış borçlarının artması, borsa ve menkul kıymet piyasalarındaki değişimler, bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki ye-nilikler, finansal araçlardaki çeşitlilikler finansal piyasaların uluslararasılaşmasına hız kazandırmıştır (Akdiş, 2000).

Finansal liberalizasyon ile ilgili olarak 1970'lerde başlayan akademik tartışmalar, 1980'lerde tüm dün-yada finansal sistemlerin ciddi bir biçimde deregülasyonu ile sonuçlanmıştır. Finansal piyasaların daha etkin ve baskılanmamış bir ortamda müdahalelerden uzak bir şekilde çalışması sonucuna yönelik li-beralizasyon uygulamaları, beraberinde ciddi finansal riskleri de getirmiştir (Karabulut, 2002) Bu doğ-rultuda:

- Faiz kontrollerinin kalkması,
- Zorunlu rezervlerin azaltılması,
- Piyasaya girişin hem yerli bankalar için, hem de yabancı bankalar için kolaylaştırılması,
- Devlet müdahalesinin azaltılması,
- Kamu bankaların özelleştirilmesi,
- Milli parada konvertibilitesinin sağlanması,
- Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi,

- Sermaye piyasasının derinleştirilmesi,

gibi iç ve dış finansal deregülasyon uygulamaları bankacılık sistemlerinin faiz, döviz kuru, likidite ve ödeyebilirlik risklerini önemli ölçüde arttırmıştır.

Finansal liberalizasyon sürecinde finansal araçların çeşitlenmesi ve sermaye denetimlerinin kaldırılma-sı sonucunda bir para arzı tanımı yapmak oldukça zorlaşmaktadır. Bu süreçte hükümetlerin (Duman, 2002)makroekonomik denetim gücünün azaldığı görülmektedir. Finansal liberalleşme ile birlikte faiz hadlerinin ve çeşitli mali varlık fiyatlarının gelecekte alacağı değerlere ilişkin belirsizliğin artması, borç veren açısından bir risk faktörü oluşturmaktadır. Finansal liberalleşmenin yarattığı finansal varlıkların fiyatlarındaki uyumsuzluklar ve bunun kaynak dağılımındaki etkinliği azaltması, vadelerin kısalması ve

spekülatif varlık alımı ve tüketim amacıyla aşırı borçlanma ve bunun neden olduğu sürdürülemez borç stokları, artan finansal kırılganlık ve azalan hane halkı tasarrufları ile, ticaret ve sanayinin ihtiyaçlarına uygun faiz haddi ve döviz kuru politikası izlenmesinde iradenin kaybolmasına neden olmaktadır (Du-man, 2002:45).

Finansal liberalizasyonla birlikte bankacılık sisteminin kırılganlığı da önemli ölçüde artmaktadır. Faiz-lerin üzerindeki tavanların kalkması ile birlikte asimetrik bilgi olgusu(7) sistemi zora sokmakta ve faiz oranlarının aşırı ölçüde artan volatilitesi bankaları ciddi faiz riskleri ile karşı karşıya bırakmaktadır. Regülasyon uygulamaları ile kısa vadeli faizlerin her zaman uzun vadeli faizlerin altında kalması ga-rantilenirken, finansal liberalizasyon ile birlikte bu garanti ortadan kalkmış ve vade uyumsuzlukları nedeniyle banka bilançoları daha riskli hale gelmektedir. Rekabetin hızla artması ve piyasaya girişlerin çoğalması, bankaların karlılığını düşürürken, rekabet ortamı banka yöneticilerinin daha fazla risk al-masına neden olmaktadır. Ayrıca finansal liberalizasyon varlıkların bazı bankalarda yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu olgu, sistemi büyük iflas riskleri ile karşı karşıya bırakmaktadır (Karabulut, 2002).

Dış finansal liberalizasyon sonrası, bankaların döviz kuru riski de önemli ölçüde artmıştır. Artan rekabet ortamında karlılığını arttırmak için bankaların döviz spekülasyonuna başvurması, serbest sermaye ha-reketleri nedeniyle volatilitesi yükselen döviz kurları ile birleşince bankalar için ciddi döviz kuru riskleri ortaya çıkmıştır (Karabulut, 2002).

1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerden birçoğu oldukça ciddi ekonomik ve mali krizlerle karşı karşı-ya kalmıştır. Söz konusu ülkelerin aynı dönemlerde hem yurt içi mali piyasalarına hem de uluslararası sermaye hareketlerine yönelik serbestleştirme politikaları uygulamaları, krizlerle bu politikaların ilişkisi olabileceği düşüncesini yaygınlaştırmıştır. Bu nedenle son yıllarda uluslararası sermaye akımlarının ve mali piyasaların serbestisinin, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ne gibi sonuçlar doğurabilece-ğini anlamaya ve yaşanan krizleri açıklamaya yönelik birçok yeni çalışma yapılmıştır (Yentürk, 2005).

Kaminsky ve Rehinhart'ın bankacılık krizleri ile ödemeler dengesi krizleri(8) arasındaki ilişkiyi inceledik-leri çalışmada 26 krizin 18'inde ülkelerin finansal sektörlerini 5 yıl ve daha öncesinde liberalize ettikleri görülmektedir. Ödemeler dengesi krizlerinin

%71'inde, bankacılık krizlerinin ise %67'sinde finansal liberalizasyonun mevcut olduğu, liberalizasyonla birlikte yurt içine giren sermayenin artışıyla M2[(9)]'in kriz olmayan yıllara göre %20 oranında artarak, bankacılık krizleri öncesinde ciddi olarak arttığı belir-tilmektedir (Kaminsky & Reinhart, 1999).

Wyplozs tarafından yapılan 8 gelişmiş ve 19 gelişmekte olan ülkenin 1977-1999 dönemini kapsayan çalışmada özellikle gelişmekte olan ülkelerde sağlam temelli olmayan finansal liberalizasyon ile finan-

---

(7) *Asimetrik bilgi, finansal işlemlerde bir tarafın diğer taraftan daha az bilgiye sahip olmasıdır. Örneğin; borç alan tarafın, borcun geri ödenme potansiyeli ve yatırımların riski hakkında borç veren tarafa göre daha fazla bilgiye sahip olması durumudur. Asimetrik bilgi problemi, finansal sektörde iki önemli sorun ortaya çıkarmaktadır. Bunlar, ters seçim (adverse selection) ve ahlaki risktir (moral hazard). Ters seçim finansal işlem gerçekleşmeden önce ortaya çıkmaktadır. Geri ödeme konusunda isteksiz olan borç alıcılar, borç alırken yüksek risk alarak yüksek faiz ödemeye razı görünürler. Borç veren ise, borç almak isteyen tüm tarafların borç ödeme kalitelerini bilmediği için seçim yaparken borç ödemede isteksiz olanı dışlamada hata yapabilmektedir. Bu durum ters seçim olarak nitelendirilmektedir. Ahlaki risk ise, finansal işlem gerçekleştikten sonra oluşmaktadır. Ahlaki riskin oluşmasının nedeni borç alanın yüksek riskli projelere yatırım yapmasıdır. Bu durumda proje başarılı olursa borç alanın durumu çok iyi olurken projenin başarısız olması durumunda borç verenin zararı çok fazla olmaktadır. Bunların dışında borç alanın aldığı borcu kişisel harcamaları için kullanma ve yatırım projelerine yeteri kadar aktarmama riskleri de ahlaki risk problemini ortaya çıkarmaktadırCITATION Fre01 \l 1055 (Mishkin, "Financial Policies and The Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries, 2001).*

(8) Ödemeler Dengesi Krizi: Sabit döviz kuru rejiminde ortaya çıkan para krizlerine verilen isimdir.

(9) M2: Para arzı tanımı, dolaşımdaki para + vadesiz + vadeli mevduatın toplamını ifade etmektedir.

sal krizler arasında pozitif bir ilişki olduğu ve liberalizasyonun bu ülkeler üzerinde yıkıcı etkiler yarattığı belirtilmektedir (Wyplozs, 2001).

6.3.1. FİNANSAL KRİZLER

Mishkin, asimetrik bilgi teorisi çerçevesinde finansal krizleri şöyle tanımlamaktadır: "bir finansal kriz, ters seçim ve ahlaki risk sorunlarının ileri boyutlara varması ve böylece finansal piyasalarda, fonların en verimli yatırım fırsatlarına sahip olan ekonomik birimlere kanalize edilmesindeki etkinliğin kaybedil-mesi sonucunda ortaya çıkan doğrusal olmayan bir bozulmadır" (Mishkin, 1996) Finansal krizler, finan-sal piyasaları etkisizleştirerek ekonomide ciddi daralmalara yol açarlar. Mishkin, asimetrik bilgi proble-mini doğuran ve finansal krizlere neden olan dört önemli faktörü şöyle sıralamaktadır (Mishkin, 2001):

- Finansal sektör bilançolarındaki bozulma,
- Faiz oranlarındaki artışlar,
- Belirsizlikteki artışlar,
- Varlık fiyatlarındaki değişmeler nedeniyle finansal olmayan bilançoların (non financial balance sheets) bozulması.

IMF finansal krizleri; para, bankacılık ve borç krizleri olarak üçlü genel bir ayrıma tabi tutmaktadır. Ayrıca krizler kaynaklandıkları sektöre göre, özel-kamu ve bankacılık-şirket krizleri; dengesizliklerin yapısına göre, akım dengesizlikler (cari hesap ve bütçe dengesizlikleri) ve stok dengesizlikler (varlık-lar ve yükümlülüklerin uyumsuzluğu) ve bu dengesizliklerin kaynaklandığı finansmanın kısa ve uzun vadesine göre likidite krizi ve borç ödeyememe krizi şeklinde de sınıflandırılabilmektedir (IMF, 2002) . Yükselen piyasalarda yaygın olarak görülen finansal krizler ana hatlarıyla; bankacılık, para, dış borç ve sistemik finansal krizler olmak üzere dört grupta toplanmaktadır.

Bankacılık krizleri, fiili veya potansiyel olarak banka mevduatlarının çekilmesi; bankaların yükümlülük-lerini ertelemeleri veya hükümetin büyük ölçekli finansal destekler sağlamak suretiyle bunu önlemeye zorlanmasının söz konusu olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bankacılık krizleri para krizlerinden daha uzun süreli

olma eğilimi taşımakta ve ekonomik faaliyet hacmi üzerinde daha şiddetli etkilere sahip olmaktadır (IMF, 2002).

2008 ve sonrası küresel kriz, ABD' de ve Kısmen de AB' de yaşanan bankalarda başlamış, devlet desteği, IMF gibi uluslararası finansal kuruluşların söz konusu bankalara likidite sağlaması ile askıya alınmıştır.

Küresel kriz, 2008 Ağustos'unda ABD yatırım bankası Bear Stearns'ın batmasıyla ortaya çıkmıştır. Arkasından büyük çaptaki Bankaların batması krizi hızlandırmıştır.

Para krizi, döviz kurunda keskin bir çöküş olması, hükümetin devalüasyonu ilan etmesi, döviz kuru reji-mini modifiye etmesi, sermaye akımlarını sınırlaması veya birkaç saat için para piyasalarını kapatması durumu olarak tanımlanmaktadır. (Burkart & Coudert, 2000)

İkiz Kriz kavramı, para krizleri ile bankacılık krizleri arasındaki etkileşime bağlı olarak ortaya atılmıştır. 1982 yılında Şili'de, 1992 yılında Finlandiya'da ve İsveç'te ve son dönemde Asya'da ortaya çıkan kriz-ler en önemli örnekleridir. Bu konu ile ilgili ilk çalışma, Kaminsky ve Reinhart tarafından ilki 1996 yılında yapılan ve sonraki yıllarda genişletilen çalışmalarıdır. Bu çalışmada, 1970-1995 dönemini kapsayan, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan bankacılık krizleri ile ödemeler dengesi krizleri arasındaki ilişki ortaya konmuştur (Kaminsky & Reinhart, 1996). Bundan sonraki çalışma ise, 2001 yılında Glick ve Hutchinson tarafından yapılmıştır. 1975-97 dönemini kapsayan, gelişmiş ve gelişmekte olan 90 ülkede ortaya çıkan bankacılık ve ödemeler dengesi krizleri arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada, ikiz krizlerin özellikle finansal liberalizasyonun yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Glick & Hutchison, 1999).

Dış Borç krizleri, Borç alanlar borçlarını ödeyemediğinde veya borç verenler borçların ödenmememe olasılığı olduğunu düşünerek yeni krediler vermeyip mevcut kredileri geri almaya çabaladıklarında borç krizleri ortaya çıkmaktadır. Bu krizler özel veya kamu borcundan kaynaklanabilmektedir. Kamu sek-törünün geri ödeme yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği şeklindeki risk algılamaları özel sermaye girişlerinde şiddetli bir düşüşe ve bir para krizine yol açabilmektedir (IMF, 2002).

Bir ülkenin kamu ve/veya özel kesime ait dış borçlarını ödeyememe durumu dış borç krizi olarak tanımlanmaktadır. Özellikle, hükümetlerin dış borçların çevrilmesi ve yeni

dış kredi bulma konusunda sıkıntı yasamaları nedeniyle dış borcun yeni ödeme planlarına bağlanması veya yükümlülüklerinin ertelenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadırlar (Delice, 2003). 1980'lerin başında Şili, Arjantin gibi Latin Amerika ülkeleri borç krizine girmiştir.

Son yaşanan AB ' krizi de dış borç krizidir. Avro Bölgesi 2010-2012 ekonomik krizi, Önce İrlanda Cumhuriyeti sonra sırasıyla Portekiz ve Yunanistan'a sıçrayan dış borç krizleri ile başlamıştır. Yunanistan borç krizi ekonomik krize dönüşmüş ve 2010-2012 yıllarında bu ekonomik kriz, sosyal çalkantılara da neden olmuştur.

Aynı yıllarda Portekiz, İrlanda, İspanya, İtalya ve İzlanda da ciddi borç yükü bu ülkelerin yeniden borç-lanmasını zorlaştırmış veya bu ülkeler borç riski nedeniyle daha yüksek faiz yükü altına zorunda kal-mışlardır.

Dünya Bankası'nın 2010 yılı son çeyrek toplam dış borç verilerine göre, bu ülkelerin dış borçları şöyle idi;

- İtalya, 2 trilyon 595 milyar dolar,
- İspanya, 2 trilyon 546 milyar dolar,
- İrlanda, 2 trilyon 321 milyar dolar,
- Yunanistan, 581,6 milyar dolar,
- Portekiz, 548,4 milyar dolar,
- İzlanda, 136 milyar dolar.

Avrupa borç krizinin çekirdek ülkelere de yansıyabileceği endişeleri ile birlikte, Fransa ve Almanya'nın tahvillerinin temerrüde karşı sigorta primlerinde (CDS) artışlar meydana gelmiştir. Bu kriz aynı za-manda Avro Bölgesinde, Yunanistan, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde hükümetlerin değişmesine neden olmuştur.

Sistemik finansal krizler, finansal piyasaların ciddi biçimde hasara uğradığı krizlerdir. Ekonomik, politik ve sosyal yaşamın yapısından ve değişkenliğinden etkilenmektedirler. Bütün sisteme etki eden siste-mik finansal krizler, genel olarak makroekonomik dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Bu tür denge-sizlikler sistemik krizleri başlatmakta, krizlerin tekrarlanması ve derinleşmesi ise sektörün kurumsal ve düzenleyici unsurları tarafından belirlenmektedir (Garcia, 1997).

Finansal krizlerin nedenleri arasında makroekonomik istikrarsızlık, bankacılık sektörünün kurumsal ka-litesi ve mevduat sigortası, finansal liberalizasyon uygulamaları, dışsal faktörler ve döviz kuru rejimleri en önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Finansal krizler birkaç aşamada ortaya çıkmaktadır. Finansal ve finansal olmayan bilançolarda bo-zulmanın olduğu başlangıç aşamasını, ikinci aşamada bir para krizi takip etmektedir. Üçüncü aşama ise para krizinin bir sonucu olarak ortaya çıkan finansal ve finansal olmayan bilançoların daha ileri derecede bozulmasıdır. Bu aşama ekonominin yıkıcı sonuçları olan sistemik bir finansal krize girme aşamasıdır (Mishkin, 2001).

Genellikle gelişen piyasa ekonomilerinde, bir spekülatif atak başladığında ve paranın değerinde bir düşüş ortaya çıktığında borç piyasalarının kurumsal yapısı (borç sözleşmelerinin kısa vadeli ve yaban-cı paralarla birimlendirilmiş olmaları) ile ulusal paranın devalüasyonu arasında karşılıklı bir etkileşim ortaya çıkmakta ve ekonomi sistemik bir finansal krize sürüklenmektedir (Mishkin, 2001).

Küreselleşme öncesi, para krizlerinden sonra, krizlerin bir aşaması da devalüasyon idi. Bu gün dalgalı kur sistemi uygulayan ülkelerde döviz krizi ve devalüasyon olmayacağı varsayılıyor. Ancak özellikle yüksek cari açık veren, yüksek oranda dış borç stoku bulunan (kamu + özel) ve sermaye piyasasına kısa vadeli sermayenin hakim olduğu bizim gibi ülkelerde, daima bir devalüasyon baskısı olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde yurt içi finansal piyasalarda yaşanan sorunlar, çoğunlukla ödemeler denge-sinde güçlükler yaşanmasına yol açmakta, para ve döviz kuru krizlerine hatta dış borç krizlerine dö-nüşebilmektedir. Yabancı sermaye akımlarının tersine dönmesi veya döviz kuru üzerindeki spekülatif saldırılar her zaman için gelişmekte olan ülkelerde finansal istikrarı tehdit etmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde ise para ve döviz piyasasında yaşanan problemler genellikle yurt içi finansal piyasalara yayıl-mamakta ve yurt içi finansal sorunlar her zaman döviz ve ödemeler dengesi krizlerine yol açmamakta-dır (UNCTAD, 1998). Örneğin, 1992'deki Avrupa Para Sistemi'nde yaşanan krizde para piyasalarında önemli karışıklıklar olduğu halde, bu karışıklıklar söz konusu ülkelerde bankacılık sektörünü ve finan-sal sistemi tehdit etmemiştir (UNCTAD, 1998). Oysa 1980'lerin başında Güney Amerika'da, 1990'la-rın başında İskandinavya'da, 1995'de Meksika'da ve 1997'de Asya'da yaşanan para krizleri sistemik finansal krizlere dönüşmüştür.

2010 da başlayan Euro Bölgesi borç krizinin karakteri daha farklıdır. Bu kriz Ekonomik kriz yaşayan, Yunanistan, ispanya gibi ülkeler, bağımsız bir para politikasına sahip olmadıkları için, dış borç yükünü devalüasyon gibi politikalarla düşürmek imkanları olmamıştır. Euro Birliği içinde olmaları hem krizin

doğmasına, hem de uzamasına neden olmuştur. Zira AB yardımları bu ülkeleri aynı zamanda rehavete sokan uygulamalardır. Hem krize giren ülkeler, hem de Fransa gibi alacaklı ülkeler bu borç krizinden etkilenmiştir.

6.3.2. FİNANSAL KRİZ MODELLERİ

Finansal krizleri açıklamaya yönelik pek çok teorik model geliştirilmiştir. Finansal krizler üzerine teorik literatür, üç nesil model sınıflaması içinde incelenmektedir.

6.3.2.1. DÖVİZ KRİZLERİ

Birinci nesil para krizi de denilen, döviz krizleri modellerinin ilk çerçevesi Krugman (1979) tarafından oluşturulmuştur. Bu model 1973-1982 Meksika ve 1978-1981 Arjantin'deki para krizlerinin açıklanması amacıyla ortaya atılmıştır.

Birinci nesil kriz modellerinde finansal krizlerin ekonomi politikalarındaki temel dengesizlikler ve döviz kurunu sabit tutma arasındaki tutarsızlıktan kaynaklandığı savunulmaktadır. Sabit kur rejiminde hükü-metin bütçe açıklarının finansmanı üzerindeki kontrolü ortadan kalkmaktadır. Hükümet para arzını özel sektörün elinde tutmak istediği miktarın üzerine çıkarttığında, ülkedeki özel yatırımcılar yabancı paraya yönelerek döviz kuru üzerindeki etki ile merkez bankası rezervlerinin ciddi oranda azalmasına neden olmaktadırlar (Krugman, 1979). Sonuçta bu tutarsızlık merkez bankası yeterli rezerve sahip olduğu takdirde geçici olarak giderilebilmektedir. Fakat bu rezervler yetersiz olmaya başladığında speküla-törler atağa geçip merkez bankasını zor duruma sokarak krize neden olmaktadırlar (Krugman, 1998).

Bu modellere göre, hükümet bütçe açığı verdiğinde bu açık iç borçlanma ya da para basımı ile finanse edilmektedir. Aşırı genişletici mali politikaların para yaratılmasıyla finanse edilmesi, enflasyona, beklen-tilerde olumsuzluğa ve sermaye çıkışına neden olarak ödemeler bilançosunda açığa yol açmaktadır. Bu durumda sabit kur sistemini korumak isteyen hükümetler, döviz rezervlerini kullanmak durumunda kal-makta ve rezervlerde azalma görülmektedir. Spekülatörlerin paradan kaçışı rezerv kaybını hızlandırarak sınırlı rezervlere sahip merkez bankasını sabit kur sistemini sürdüremez hale getirmektedir. Bu noktada para ya devalüe edilmekte ya da dalgalanmaya

bırakılmaktadır. Birinci modellere göre kriz, yanlış makro-ekonomik politikaların bir sonucudur ve paranın reel olarak aşırı değerlenmesi, cari işlemler bilançosun-daki artan açık ve rezervlerdeki ciddi azalma ile birlikte öngörülmektedir (Erkekoğlu & Bilgili, 2005).

6.3.2.2. NEGATİF BEKLENTİLERDEN DOĞAN KRİZLER

Piyasada oluşan spekülatif beklentileri hükümetin davranışları ortaya çıkarmaktadır. Hükümetler de, kendilerinden kaynaklanan bu olumsuz beklentilerden etkilenmekte ve tavrını bunlara göre değiştire-bilmektedir. Bu dinamik etkileşim, reel bazı baskılar söz konusu olmasa da ekonomik temeller bazında normal şartlarda belki de gerçekleşmeyebilecek bir krizin, piyasa aktörlerinin beklentileri nedeniyle ka-çınılmaz olarak gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bu krizlere ikinci nesil krizlerde denilmektedir. Bu kriz Modeline göre piyasada oluşan devalüasyon beklentileri faizi arttırmakta, bu da hükümetin tercih edilebilir bir düzenleme yapabilme gücünü zayıflatmaktadır. (Gür & Tosuner, 2002)

Özetle, kriz tutarlı kendi kendini besleyen beklentiler, sürü davranışı ve bulaşma nedeniyle ortaya çık-maktadır (Babic & Zigman, 2001).

Kendi kendini besleyen beklentiler modeline göre, ekonomik temellerde herhangi bir kötüleşme olma-makta hatta olumlu gelişmeler bile söz konusu olabilmektedir. Fakat en azından bu trendi tersine çe-virebilecek bazı politika değişiklikleri muhtemel olabilmekte veya hükümetin ciddi bir spekülatif atakla karşı karşıya kalması durumunda sabit kuru sürdüremeyeceği beklentisi oluşabilmektedir (Krugman, 1998). Bu modellere göre, spekülatörler bazı ekonomik göstergelerin kötüleşmesinin, hükümet tara-fından kabul edilemez boyutlara ulaştığına inandıklarında harekete geçmektedirler (Karabulut, 2002). Böyle bir durumda ortaya çıkan kriz, o ülkedeki pozisyonlarını bir an önce kapatma kaygısıyla hareket eden uluslararası yatırımcıların paralarını yurt dışına çıkarmaları ile büyümekte, kendi kendini besle-yen bir sürece girilmiş olmaktadır.

Sürü psikolojisi en iyi şekilde 1987 krizini araştıran bir çalışmada “Shiller” tarafından (1989) açıklan-mıştır. Shiller satılan hisse senetlerinin tek sebebini fiyatların daha da düşeceği şeklinde piyasada var olan yaygın kanaate bağlamaktadır. Para krizleri açısından bakılırsa başlangıç sebebi ne olursa olsun bir satış dalgası, sürü psikolojisiyle çok daha büyük miktarlara ulaşabilmekte ve o paradan toplu çıkış-lara yol açabilmektedir (Krugman, 1998)

Bulaşmanın en basit ve mantıklı anlatımı, ülkeler arasındaki bağlar ve ilişkilerdir. Yani bir ülkedeki para krizinin, diğer bir ülkenin ekonomisini etkilemesidir. Bunun nedeni, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler-dir. Buna göre A ülkesindeki para krizi B ülkesindeki ekonomiyi yapısal olarak olumsuz etkilemektedir. Örneğin Güney Doğu Asya ülkelerinin farklı oranlarda spekülatif müdahalelere maruz kalmalarının ne-deni, dünya pazarlarına benzer ürünleri ihraç ediyor olmalarıdır. Tayland Baht’ındaki devalüasyon, Ma-lezya’nın ihracatı üzerinde bir baskı unsuru oluşturarak zamanla ülkeyi krizin içine itmiştir. 1992-1993 yıllarında Avrupa’da görülen para krizinde de rekabete dayalı devalüasyon etkeninden söz edilmekte-dir. Sterlin ’in devalüasyonu Fransa’nın dış ticaretini ve istihdamını olumsuz etkilemiş, ya da zamanla etkileyeceği düşünülmüş, böylelikle Fransız hükümeti üzerindeki sabit kur rejiminin terk edilmesine yönelik baskılar artmıştır (Krugman, 1998).
Bu model, 1992-1993 yıllarında Avrupa döviz kuru mekanizmasında ortaya çıkan para krizini ve 1994-1995 yıllarında Meksika’da başlayıp diğer Latin Amerika Ülkelerine yayılan Latin Amerika krizini açık-lamak için öne sürülmüştür.

Küreselleşmenin yaygınlaştığı, sermaye hareketlerinin hızlandığı ve global ekonominin oluştuğu 2000'li yıllardan sonra, dünya piyasaları tek bir piyasa gibi birbirinden etkilenmektedir.

6.3.2.3. DIŞ ŞOKLAR

1997'de Asya'da ortaya çıkan para krizlerini, alışılagelmiş ekonomik göstergeler (enflasyon, parasal büyüme oranı ve geçmişteki bütçe açıkları gibi) temelinde ve mevcut kriz teorileri ile açıklamak ve tahmin etmek mümkün değildir (Burside, Eichenbaum, & Rebelo, 2000). Bunun için dış şoklar ağırlıklı olan ve üçüncü nesil de denilen yeni bir model geliştirilmiştir.

Finansal piyasaların giderek bütünleştiği günümüz dünyasında, herhangi bir ülkenin finans piyasasın-da meydana gelen istikrarsızlıkların veya krizin bir başka yerde makroekonomik temellerle açıklana-

mayan bir krizi başlatabilmektedir. Bu gerçekten hareket ederek, krizler öncekilerden farklı bir modelle açıklanmaktadır. Bu modellerde, hükümetlerin ahlaki tehlikeye yol açan politikaları (özellikle finansal güvenlik ağları) krizi yaratan temel faktör olarak ele alınmaktadır. Bu modellerde farklı ülkelerde eşanlı olarak ortaya çıkan krizler açıklanırken ülkelerin kendi içlerinde benzer kırılganlıklar taşıdıkları (örneğin Asya'da sabit döviz kuru sistemleri ve Dolar cinsinden aşırı dış borçlar gibi) ve bu yüzden ortak şoklarla sarsıldıkları öne sürülmektedir. Diğer taraftan bireylerin rasyonel olmayan davranışları veya parasal fon yöneticilerinin karşılaştıkları asimetrik güdüler nedeniyle yatırımcılarda oluşan rasyonel olmayan beklentilerin de krizlerin yayılmasını etkilediği kabul edilmektedir (Delice, 2003).

Hükümet ile büyük işletmelerin arasındaki uygun olmayan ilişkiler (crony capitalizm) ortaya çıkan kriz-lerde önemli rol oynamaktadır. Bu modeller, birinci nesil modellerdeki, aşırı genişletici makroekonomik politikalar yerine crony capitalizm'i koymakta ve varlık fiyatlarındaki ve ekonomideki ciddi daralmayı açıklamak için ise ikinci nesil modelleri göz önüne almaktadır (Woo, Carleton, & Rosario, 2000). Ser-maye akımlarının serbest olduğu bir ekonomide, hükümetin bankaların ya da şirketlerin yurt dışından aldıkları borçlara doğrudan yada dolaylı biçimde garanti vermesi, finansal birimlerin kontrolünün yeter-siz olduğu durumda ciddi ahlaki risk problemlerine neden olmaktadır. Alınan borçların marjinal ve ve-rimli olmayan yatırımlara yönlendirilmesi, sonuçta hükümet garantisi altında olan sermaye kayıplarına neden olmaktadır. Negatif bir dışsal şok, kayıpları daha da arttırarak, ekonomide ciddi daralmaya, geri dönmeyen kredilere, banka iflasları ve sermaye kaçışına neden olmaktadır. Üçüncü nesil modellerde, bankacılık ve para krizlerine neden olan kırılgan bir finansal yapının krizlerin oluşmasındaki rolü ön plana çıkarılmaktadır (Erkekoğlu & Bilgili, 2005). Üçüncü nesil kriz modellerinde para krizlerinin göster-geleri olarak yurtiçi kredi miktarı, M2 / uluslararası rezervler, M2 artış oranı, mevduatlar, hisse senedi endeksi ve bankacılık krizleri öne çıkmaktadır (Kaminsky G. L., 2003).

6.4. 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZ ÖNCESİNDE, GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YAŞANAN KRİZLER

Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan finansal liberalizasyon anlayışı mantığını daha

çok Mckinnon ve Shaw'dan almaktadır. Buna göre, ekonomik büyüme ile finansal sistem arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Bu doğrultuda finansal liberalizasyonun en önemli ayağını faiz oranları ile büyüme ara-sındaki pozitif ilişki oluşturmaktadır (Karabulut, 2002). Finansal liberalizasyon sonrası faiz oranlarının artması ile tasarruflar, dolayısıyla finansal aracıların borç verme kapasitesi artmaktadır. Bu süreç, yatı-rımların artması ile sonuçlanmaktadır. Diğer yandan yüksek faiz ortamında, riskli yatırımlar dışlanarak yüksek kar getiren verimli yatırımlar yapılmaktadır. Bu yatırımlar da ekonominin büyümesini olumlu etkilemektedir (Fry, 1997). Ancak 1990'lı yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizler durumun çok da beklenildiği gibi olmadığını göstermiştir.

1990'lı yıllardan bu yana yaşanan çok sayıda finansal kriz dünya ekonomisine damgasını vurmuştur. 1992 / 1993 Avrupa Para sistemi krizi ile başlayan on yılda, 1994 / 1995 yıllarında Meksika'da "tekila" krizi, 1997 / 1998 yıllarında Asya'da, 1998 yılında Rusya'da, ve ardından 1998 / 1999 yıllarında Brezil-ya'da tüm dünya ekonomisini etkileyen finansal krizler yaşanmıştır. Ayrıca bu yıllarda piyasa ekonomisi-ne geçiş sürecinde olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin para birimlerine spekülatif ataklar yaşanmıştır. Bu ataklardan bazıları para kriziyle bazıları devalüasyonla sonuçlanmıştır. Türkiye'de ise 1994 ve 2001 yıllarında olmak üzere iki para krizi yaşanmıştır. Son olarak da 2008 yılı Eylül ayında etkileri hissedilme-ye başlanan ABD mortgage sistemindeki aksaklıkların neden olduğu ve tüm dünya ekonomisini etkisini altına alan 2008-2009 finansal krizi yaşanmıştır. Krizin etkileri ülke ekonomilerinde hala hissedilmekte

iken bu sefer de pek çok Avrupa ülkesi bütçe açıklarının neden olduğu mali darboğazlar yaşamaktadır.

6.4.1. 1994-1995 LATİN AMERİKA KRİZİ

1994-1995 yıllarındaki Meksika krizi makroekonomik istikrarın nispeten sağlandığı bir ortamda orta-ya çıkmıştır. Meksika 1980'li yılların ortalarında kamu maliyesini düzeltme programıyla işe başlamış ve bunu özelleştirme ve büyük çapta finansal reformlar izlemiştir. Bu ilerlemelerle 1989-1994 yılları arasında GSYİH sabit fiyatlarla yılda ortalama %4 büyümüş ve 1993 yılı sonunda enflasyon oranı yirmi yıl sonra ilk kez %10'un altına inmiştir. Bu istikrarlı büyüme Meksika'nın o güne kadar görme-diği kadar çok yabancı sermaye çekmesini sağlamıştır. 1990-1994 döneminde ülkeye gelen yabanı sermaye miktarı 104 Milyar Doları bulmuştur. Ancak hızlı sermaye hareketleri toplam talebin aşırı derecede artmasına, hisse senetlerinin ve gayrimenkul fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur (Martinez, 1998).

Mishkin' e göre, Meksika krizinin en önemli nedeni, geri dönmeyen krediler nedeniyle bozulan banka bilançolarıdır. Bu durumun ardında da, finansal regülasyonun tüm dünyada olduğu gibi Meksika'da da kredi hacminde hızlı bir büyümeye yol açması yatmaktadır. 1988 yılında GSYH'nin %10'u civarında olan toplam krediler, krizin olduğu 1994'e kadar düzenli olarak artmış ve 1994'de bu oran %40'ı aşmış-tır (Mishkin, 1996).

Kredi miktarındaki genişlemeden başka, portföy yatırımlarıyla sağlanan döviz miktarındaki artış, Meksi-ka'da rahatlığa neden olmuş ve yatırımlardan vazgeçmek pahasına tüketimi arttırma alışkanlığına yol aç-mıştır. Sonuçta cari işlemler açığı hızla artmış ve yatırımcılar bu açığın uzun süre sürdürülemeyeceği hissine kapılmışlardır. Bunların dışında sabit döviz kuru politikasının devam ettirilmesi, uluslararası faiz oranlarının özellikle ABD'deki faiz oranlarının yükselmesi, politik cinayetlerden dolayı oluşan belirsizlikler gibi faktörler Meksika ekonomisine olan güveni oldukça zayıflatmıştır. Meksika hükümetinin 20 Aralık 1994 tarihinde döviz kuru bandını %15 oranında genişletme kararından sonra Pezo beklenenden çok daha hızlı bir şekilde değer kaybetmeye başlamış, uluslararası rezervler iki gün içinde 5 Milyar Dolar eridikten son-ra bunun yeterli olmayacağı düşünülmüş ve 22 Aralık'ta Pezo dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu durum faiz oranlarının fırlamasına yol açmış ve bankaların portföylerinin bozulmasını hızlandırmıştır (Mishkin, 1996).

Panik içindeki uluslararası yatırımcılar hızlı biçimde fonlarını geri çekmeye başlamışlar ve krize neden olmuşlardır. Meksika'daki kriz bölgeye hâkim olan güvensizlik nedeniyle "tekila" etkisiyle diğer Latin Amerika ülkelerini de etkilemiş ve bölge ülkelerinin borsalarında önemli düşüşlere neden olmuştur. Arjantin ve Brezilya'da güçlükler yaşanmış olmakla birlikte, bunların hiç biri Meksika türü bir krize ma-ruz kalmamışlardır, Şili ve Kolombiya gibi diğer Latin Amerika ülkeleri ise bu durumdan çok daha az etkilenmişlerdir (Delice, 2003).

Krizle birlikte Meksika'ya yönelik portföy yatırımları azalmış ve 1995 yılında Meksika ekonomisinden yaklaşık 3.4 Milyar Dolarlık portföy çıkışı yaşanmıştır. 1993 yılında 25 milyar 110 Milyon Dolar olan Merkez Bankası rezervleri, 1994 yılında yaklaşık 6 milyar 278 Milyon Dolara gerilemiştir. Tüm bu ge-lişmelerin ardından ABD başkanı Clinton öncülüğünde Meksika için uluslararası yardım paketi ha-zırlanmıştır. Bu paket içerisinde IMF, ABD hazinesi, Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS, Bank of International Settlements) ve Latin Amerika ülkelerinin Meksika için sağladıkları krediler yer almaktadır. Bu kredilerle Meksika ekonomisindeki çöküş yavaşlatılmış ve iki yıl sonra Meksika ekonomisi tekrar

büyümeye başlamıştır (Bulutoğlu, Yöresel ve Küresel Para Krizleri, 2002)

6.4.2. ASYA KRİZİ

Küreselleşme bağlamındaki ilk finansal kriz 1997 yılının ikinci yarısında Güney Doğu Asya'da "Asya Kaplan-ları" olarak nitelendirilen ve hızla kalkınma sağlayan ülkelerde ortaya çıkmıştır. Kriz öncelikle Tayland, daha sonra da Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore ve Japonya'ya sıçrayarak geniş bir alana yayılmıştır.

1960-1995 yılları arasında ihracat sektörünün desteklenmesi ile ciddi ekonomik başarılar elde eden Güney Doğu Asya ülkeleri ekonomik göstergelerdeki bu başarıyı sosyal göstergelere de yansıtmayı başarmışlardır. 1990'lı yıllarda hızla gerçekleştirilen finansal liberalizasyonla bu ülkeler dışa açıklıkta dünyanın önde gelen ülkeleri arasına girmişlerdir. Güney Kore, Endonezya, Tayland, Singapur ve Ma-lezya'ya giren toplam yabancı sermaye miktarı 1994'de 37,9 Milyar Dolar iken, 1996'da 97,1 Milyar Dolara çıkmıştır. Bu artışın başlı başına bir risk oluşturmasından daha da önemlisi vadelerdeki deği-şikliktir. Kısa vadeli sermaye girişleri hızla yükselerek 1996'da toplam portföy yatırımlarının %80'ine ulaşmıştır (Lee, 1998). Bu da finansal sistemin kırılganlığını arttırmıştır.

Bölge ülkelerinde finansal kurumlara verilmiş açık bir kurtarma garantisi olmasa da bu yönde var olan inanç yabancı sermaye girişlerini daha da arttırmıştır. Sermaye girişindeki artış ve garanti birleşince, finansal deregülasyon nedeniyle iyi kontrol edilemeyen finansal kurumların verdiği aşırı riskli kredi miktarı artmıştır. Sağlıksız olan bu kredi genişlemesinin ardında eş-dost kapitalizmi (crony capitalizm) diye adlandırılan ve krizin önemli bir etkeni olarak görülen olgu yatmaktadır. Politik yönden güçlü firma-lara, aile fertlerine, yakınlarına kredi imtiyazları sağlamak şeklinde gelişen crony kapitalizmi ahlaki risk sorununu da beraberinde getirmektedir. Bir diğer sorun da kredilerin üretken alanlara yönelmemesidir. Verilen kredilerin çok büyük kısmı gayrimenkul yatırımlarına gitmiştir. Bu yatırımların üretken olmama-sının yanı sıra gayrimenkul alanına verilen kredilerin teminatları da gayrimenkuller olmuştur. Krizde hızla düşen gayrimenkul fiyatları, finansal sistemi daha da zora sokmuştur (Karabulut, 2002).

Burnside' e göre, Tayland ve Kore'deki para krizlerinin ana nedeni, hükümetlerin finans sektörüne verdikleri garantidir. Her iki ülkede de para krizi öncesi ciddi ölçüde bankacılık krizi vardır. Kore ve Tayland hükü-metlerinin garantileri veri iken bankacılık sektöründe durumun daha kötüye gitmesiyle, hükümet açıklarının büyüyeceği tahmin edilerek enflasyon beklentisi artmış ve bu da ulusal paraya olan talebi düşürmüştür. Döviz talebinin karşılanması sürecinde resmi rezervlerdeki azalma para krizini tetiklemiştir (Burside, Eic-henbaum, & Rebelo, 2000). Radalet ve Sachs' a göre ise, Asya krizi makroekonomik zayıflıktan ziyade, panik halinde gerçekleşen çok büyük sermaye çıkışlarından kaynaklanmıştır (Radalet & Sachs, 1998).

Genellikle paraları belli bir kur üzerinden Dolara sabitlenen ya da belirli bir oranda dalgalanmasına izin verilen ülke paraları, yoğun yabancı sermaye girişiyle aşırı değerli hale gelmiştir. 1990-1997 arasında Endo-nezya, Malezya, Tayland ve Singapur'da nominal kur ile reel kur arasındaki fark %25'in üzerine çıkmışken Güney Kore'de bu fark 1997'de %12 düzeyinde olmuştur (Radalet & Sachs, 1998). Yoğun sermaye girişiyle yerli paranın değerlenmesi bu ülkelerin dış ticaretlerini olumsuz etkilemiştir. Söz konusu ülkelerin dış tica-retlerinin bozulmasının diğer nedeni ise, Yen ile Dolar arasındaki döviz kurudur; 1995 ile 1997 arasında yüksek düzeylerde seyreden Yen, 1997 yılıyla birlikte düşüşe geçmiştir. Çoğu Asya parası belli oranlarda Dolara bağlı olduğundan, bu düşüş onların ihraç ürünlerini hem Japon pazarında, hem de Japon ürünleriyle rekabet ettikleri pazarlarda daha pahalı hale getirerek ihracatlarının azalmasına neden olmuştur. Yine Çin'in

1994'de yaptığı devalüasyon ve ucuz emek gücü sayesinde kazandığı rekabet gücü, 1994 kriziyle paraları değer kaybeden Latin Amerika ülkelerinin rekabet avantajı ile birleşince, Tayland ve Malezya'nın ihracatı azalmıştır. Ayrıca Asya ülkelerinin uzmanlık alanları olan genel olarak elektronik özel olarak da yarı iletken - lere yönelik talepte yaşanan dünya çapındaki düşüş bu ekonomileri olumsuz etkilemiştir (Krugman, 1998).

IMF'ye göre, bu krizin nedenleri aşırı borçlanma, gayrimenkul ve hisse senedi piyasalarında oluşan aşırı şişme (bubbles), baskı altında tutulmuş döviz kuru politikaları ve finansal sistemin iyi kontrol edilememesidir (Fisher, 1998). Asya krizi ile ilgili olarak yapılan birçok çalışmada kısa vadeli borcun rolüne vurgu yapılmaktadır. Kriz yaşayan bu ülkelerin dış borçlarının büyük bir kısmı kısa vadeli yapıya sahiptir ve yabancılar panik duygusuyla verdikleri kredilerin vadesini uzatmayı reddettiklerinde krizler ortaya çıkmıştır (Chang & Velasco, 1999).

Bu gelişmeler ışığında bölgede parası baskı altında kalan Endonezya hariç tüm ülkeler, büyük döviz rezervi kayıplarını göze alarak kuru korumaya çalışmışlardır. Endonezya ise gecelik faizleri yükselterek ve döviz sa-tarak, kuru kısa bir süre savunduktan sonra önce kurun dalgalandığı bandı genişletmiş, ardından da dalgalı kur sistemine geçmiştir. Krizle birlikte tüm ülkelerde yerli paralar büyük oranlarda devalüe edilmiş, borsalarda işlem gören hisse senetlerinin değerleri, işlem hacimleri ciddi oranlarda düşmüştür (Karabulut, 2002).

IMF, kriz sonrasında Endonezya'ya 35 Milyar Dolar, Tayland'a 224 Milyar Dolar, Kore'ye 57 Milyar Dolar gibi büyük rakamlar vermeyi taahhüt ederek tarihinin en büyük kurtarma operasyonuna girişmiştir. Bu finansal destek, IMF'nin klasik taleplerine bağlı yani koşullu olarak verilmiştir. IMF, bu ülkelerden döviz kuru istikrarı, finansal sistemin yeniden yapılandırılması, tekellerle mücadele, özelleştirme ve borçların düzenli ödenmesi gibi taleplerde bulunmuştur. Ancak Şubat 1998'de piyasalara güven verilebilmiştir (Fisher, 1998).

Güney Asya krizinin ve etkilerinin tartışılması ve önemli derslerin alınması gerekmektedir. Çünkü Güney Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur, Malezya, Endonezya, Hindistan ve Çin bugün de küreselleşmenin önemli yıldız ülkeleridir. Özellikle Çin ve Hindistan'a baktığımızda, örneğin Thomas Friedman'ın The Wor-ld is Flat ("Dünya

Düzdür" diye çevrilebilir) adlı son kitabında küreselleşmenin iki örnek ülkesi olarak Çin ve Hindistan gösterilmektedir. Fakat 1997 Güney Asya krizi olduğu zaman da bu ülkeler küreselleşmenin içindeydi; Hindistan ve Çin değil ama Hong Kong, Kore, Tayvan, Singapur, hatta Malezya ve Endonezya da küreselleşmenin yıldız ülkeleriydi, hatta bu nedenle kendilerine "Asya Kaplanları" deniyordu. O yüzden de 1997'de oluşan kriz, küreselleşme mucizesini yaratan ülkelerde ortaya çıkmıştır.

Joseph Stiglitz'in Küreselleşmeler ve Ona Meydan Okumalar yahut Küreselleşme ve Eleştirileri adlı kitapla-rında söylediği gibi, 1997 krizi küreselleşme bağlamındaki ilk krizdir. Sadece ulusal düzeyde değil, bu ülke-lerin küreselleşmeye eklemlenmiş yapıları içinde ortaya çıkmıştır, o yüzden de küreselleşme literatüründe ve küreselleşme tartışmalarında çok ciddi bir sarsıntıya yol açmıştır. IMF'nin dünyadaki ve ekonomik küre-selleşme içindeki rolünü ciddi anlamda sarsmıştır. Güney Asya krizi ilk küresel krizdir ve ulusal ekonomi ile küreselleşmenin eklemlenme noktasında, yani dışarıdan içeriye doğru gelen küreselleşme süreci ile buna yanıt veren ulusal ekonominin tam kesişme noktasında ortaya çıkmıştır (Keyman, 2007).

6.4.3. RUSYA KRİZİ

Dünya ekonomisinde, Güney Doğu Asya krizinin şoku yaşanırken, 1998 yılı Ağustos ayında Rusya finansal krizle karşı karşıya kalmış ve Ruble devalüe edilmiştir. Kriz öncesinde Rusya'nın yüksek kamu

borcu ve mali açığı söz konusudur. Sabit kur sistemi altında mali açığın senyoraj [10] yoluyla kapatılma-sı mümkün olmadığından mali açık ve artan faiz oranları döviz kurları üzerinde baskı oluşturmuştur. Rusya'nın 1998'de yaşadığı krizi tetikleyen en önemli unsurlar; sabit döviz kuru, hükümetin mone-tizasyona[11] gitmesine neden olan mali açık ve borç, artan faiz oranlarının kontrol edilememesi ve devalüasyon, enflasyon ve iflas beklentisidir (Chiodo & Owyang, 2002).

Birinci nesil modeller Rusya'da oluşan kriz öncesi şüpheyi, ikinci nesil modeller beklentileri değiştiren diğer faktörleri ve krizin yayılma etkisini, üçüncü nesil modeller ise merkez bankasının krizi önleme ve azaltması yönündeki rolünü açıklamaktadır (Chiodo & Owyang, 2002). Dolayısıyla tek başına birinci ve ikinci nesil modeller Rusya'daki krizin her yönünü ele alamamaktadır.

Güçlü mali boyutları olmakla birlikte Rusya finansal krizi, fiili olarak reform ve kurumları oluşturma çabalarında ortaya çıkan aksamaların habercisidir. Moratoryumun ilan edilmesi ve Ruble'nin devalüe edilmesi ile nominal olarak 27 Milyar Dolarlık kamu menkul kıymetlerini tutan Rus bankaları önemli kayıplara uğramıştır. Bu da dış borç yükümlülüklerini önemli ölçüde arttırmıştır. Bankacılık sisteminin ve Rublenin çöküşünden, finansal olmayan sektör bilançolarının olumsuz etkilenmesi daha sonra bir finansal krize yol açmıştır (Mishkin, 2001).

6.4.4. BREZİLYA KRİZİ

1999'da Brezilya'da yaşanan kriz ise, Krugman (1979) tarafından tanımlanan, sürdürülemez mali poli-tikaların bir para krizine yol açacağı yönündeki endişelerin ortaya çıkardığı klasik bir ödemeler dengesi krizidir. Kriz öncesinde Brezilya'da bankacılık sektörü gayet iyi durumdadır. Yapılan devalüasyon bir finansal krize neden olmazken devalüasyon nedeniyle artan faiz oranları ekonomiyi durgunluğa sürük-lemiştir. Brezilya'da Meksika'da ve Doğu Asya ülkelerinde yaşandığı gibi devalüasyonun açıkladığı bir finansal kriz yaşanmamıştır (Mishkin, 2001).

6.4.5. TÜRKİYE VE FİNANSAL KRİZLER

Türkiye ekonomisi 1980 öncesinde çeşitli boyutlarda ve farklı yapılarda krizler yaşamıştır. Bunlardan bir bölümü kendi dışındaki faktörlerden (1929 dünya bunalımı, II.

Dünya Savaşı) bir bölümü de kendi eko-nomi politikası hatalarından (1958, 1978-1979) kaynaklanmıştır (Eğilmez & Kumcu, 2004). 1980 öncesi Türkiye'de yaşanan krizler daha çok Türkiye'de mal ve emek piyasalarının gelişmediği, döviz piyasası ile para piyasalarının mevcut olmadığı ortamlarda doğmuş olan krizlerdir. Türkiye ekonomisi, finansal kaynaklı krizleri finansal piyasalarını serbestleştirmeye başladığı 1980'li yıllardan sonra yaşamıştır.

Türkiye'nin global özellik taşıyan finansal krizlerle ilk tanışması 1994 yılında olmuştur. 1997 yılında Güney Doğu Asya'da ve 1998 yılında Rusya'da yaşanan krizler de Türkiye ekonomisine olumsuz etki-lerde bulunmuştur (Akdiş, 2000). 2000'li yıllarda ise Kasım 2000 ve Şubat 2001'de Türkiye ekonomisi finansal alanda başlayıp ekonominin her kesimini etkileyen ciddi bir finansal kriz yaşamıştır. Ardından tüm dünyada olduğu gibi 2008 küresel finansal krizinin olumsuz etkilerine maruz kalmıştır.

---

(10) Senyoraj: Basit anlamda paranın üretim maliyeti ile üzerinde yazılı değer arasındaki farktır. Bu fark devletin kasasına gelir olarak girmektedir.

(11) Monetizasyon: Para basılarak iç borç ödemesidir.

6.4.5.1. 1994 KRİZİ

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren 1993 yılına kadar, hızla artan kamu açıkları, kamu borçlanma ihtiyacının artmasına neden olmuş ve faizler artmıştır. 1988 yılında KKBG' nin GSMH'ye oranı %4,8 iken, bu oranın 1993 yılında %12'lere yükseldiği görülmektedir (Kepenek & Yentürk, 2000).

1994'te iç borcun getirdiği yük sürdürülemez hale gelmiştir. Hükümet ise, bu durumu yaratan yapısal nedenlere eğilmek yerine, iç borç piyasasına yapay bir müdahaleyi tercih etmiş ve faizleri indirmek için bono ve tahvil arzını kısıtlamıştır. 1993 Eylül ve Ekim aylarında bir yıllık tahviller dışında kısa vadeli tekliflerin ancak %19,3'ü kabul edilmiş ve ardından Kasım'da yapılması gereken dört ihaleden ikisi, Aralık ayında ise beş ihaleden dördü iptal edilmiştir. Bu politika nedeniyle bütçe açıklarının Merkez Bankasından finansmanı yoluna gidilmiş ve 1989'da yapılan anlaşma sonucu, Hazinenin Merkez Ban-kasından kullanabileceği kısa vadeli avans, bütçe giderlerinin % 15 ile sınırlıyken, bu sınır 1993 yılı ortalarında yükseltilmiştir (Özatay, 1997).

Bu siyasi karara ülke içinden ve dışından tepkiler oluşmuştur. Dış tepkiler, kredi derecelendirme kuru-luşları Standard and Poor's ve Moody's'den gelmiştir. Bu kuruluşlar Türkiye'nin değerlendirme notunu düşürerek yatırımcılara olumsuz sinyaller vermişlerdir. İç tepki olarak ise yabancı paraya olan talep artmıştır. 1993 yılı sonunda, siyasi otorite yabancı paraya olan talebi, önce uluslararası rezervleri sata-rak kırmayı, sonra da spekülatif sermayeyi İMKB'ye yönlendirerek sınırlandırmayı planlamıştır. Ancak yakın gelecekte yüksek bir devalüasyon beklentisinin oluşması ve İMKB'nin işlem hacminin kısıtlı ol-ması nedeniyle umulan gerçekleşmemiştir. Türk Lirası'na olan spekülatif atak artarak devam etmiştir. Spekülatif ataklar sonucu mevduat sigortası kapsamı %100'e çıkarılmıştır. Devlet bileşik faiz hesabıyla %406 gibi bir orandan iç piyasada borçlanmak zorunda kalmıştır. Ocak 1994'te 19.000 TL/Dolar olan döviz kuru, Nisan 1994'te 38.000 TL/Dolar olmuştur. Yabancı paraya olan talebi karşılamak amacıyla yapılan büyük müdahale sonrasında, Merkez Bankasının başlangıçta 7 Milyar Dolar olan uluslararası rezervleri, Nisan 1994'de 3 Milyar Dolara düşmüştür

Mart 1994 yerel seçimlerinden kısa bir süre sonra 5 Nisan 1994'de, döviz kuru üzerindeki baskı sona ermeden, maaşların baskı altına alınması ve çeşitli vergi uygulamalarıyla bütçe açıklarının azaltılması-nın hedeflendiği bir istikrar programı açıklanmıştır. İstikrar programının yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra IMF ile Stand-by anlaşması yapılmış ve 14 aylık bir çerçevede 800 Milyon Dolarlık kaynak

taahhüdü alınmıştır. Programda yapısal reformlara yer verilmediğinden programda belirlenen üç aylık hedefler gerçekleşirken 6 aylık ve 9 aylık gerçekleşmelerde hedeflerden çok uzaklaşılmıştır. Bunun sonucunda IMF, Stand-by anlaşması çerçevesinde taahhüt ettiği kredilerin bir bölümünü ödememiştir (Karabulut, 2002). 5 Nisan 1994 kararları, çerçevesi tam belirlenmeden, siyasal ve yapısal olumsuzluk-lar giderilmeden uygulamaya sokulmuş ve başarısız sonuçlar alınmış bir ekonomik istikrar programıdır (Eğilmez & Kumcu, 2004).

1994 krizinden sonra Türkiye 1995'te IMF destekli istikrar programını terk ederek, yüksek enflasyonlu bir ekonomi politikası uygulama yolunu seçmiştir. 1995-1997 döneminde kısa vadeli borçlanma ile finanse edilen ve bavul ticaretinden yararlanan yüksek oranlı bir büyüme performansı gerçekleşmiştir. 1998 Rus-ya krizinin dış finansal koşulları olumsuz etkilemesi ve sermaye piyasalarına ilişkin vergi politikasında yeni yönelimlerin yarattığı tedirginlik, Türkiye'den büyük sermaye çıkışlarına neden olmuştur. 1999 deprem şokları yurt içi üretimi olumsuz etkilemiştir. 1998-1999'da yüksek reel faizlerle finanse edilen kamu açıkla-rı, kamu borç stokunun büyümesine neden olmuş ve sorunları biriktirmiştir (Celasun, 2001).

6.4.5.2. KASIM 2000 VE ŞUBAT 2001 KRİZLERİ

Aralık 1999'da, Türkiye'de IMF destekli ve üç yıl süreli "Enflasyonla Mücadele Programı" yürürlüğe konulmuştur. Uygulamaya konan programın üç temel ayağı vardır (Eğilmez & Kumcu, 2004):

- Bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması,
- Önceden belirlenmiş bir sürünen sabit kur(12) uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi,
- Yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması

2000 yılında Türkiye ekonomisinde gözlenen gelişmeler bu program çerçevesinde oluşmuştur. 2000 yılında ekonomi %6'nın üzerinde büyümüştür. Faiz oranlarındaki düşüşle bütçenin faiz dışı dengesin-de etkileyici bir iyileşme sağlanmıştır (Celasun, 2001). Ancak, enflasyondaki düşüşün beklenen hızda olmaması Türk Lirası'nın reel olarak değer kazanmasına neden olmuştur. Bu reel değerlenme, yurt içi talepteki artış, uluslararası petrol fiyatlarındaki yükselme ve Euro'nun değer kaybı ile birlikte cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Cari işlemler açığının büyümesi ve yılın ikinci yarısında özelleştirme çabalarının ve yapısal reformların gecikmesi sermaye akımları üzerinde olumsuz bir etki yaratarak Ağustos 2000'de kısa vadeli faiz oranlarında artışa sebep olmuştur. Yeni kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun yönetim kurulu ve personelinin atamalarının gecikmesi ve git-tikçe kötüleşen cari işlemler dengesine rağmen hükümetin ek önlemler almakta isteksiz davranması IMF'nin Ekim ayındaki 3. dilim kredinin serbest bırakılmasını ertelemesine neden olmuştur. Bu gelişme uluslararası yatırımcıların beklentilerini olumsuz yönde etkilemiştir (TCMB, 2002). Beklentilerin olum-suza dönüşmesiyle artan faiz oranları portföylerinde çok sayıda devlet borçlanma senedi bulunduran ve bu kâğıtları daha kısa vadeli kaynaklarla finanse eden bazı bankaların mali yapılarını kötü etkilemiş-tir. Bankaların bilançolarındaki bu kötüye gidiş finansal piyasalara olan güveni azaltarak Kasım ayında, programın sürdürülebilirliğine ilişkin endişeleri ortaya çıkarmıştır (TCMB, 2001).

Kasım 2000 krizi

Kasım ayında, programın sürdürülebilirliğine ilişkin endişelerin ortaya çıkmasının altında yatan temel neden Ekim ayına ait hayal kırıklığı yaratan enflasyon rakamları ve aylık dış ticaret açıklarının bekle-nenden fazla olmasıdır. Bununla birlikte özelleştirmede karşılaşılan politik engeller, AB ile kötü giden ilişkiler, Arjantin'deki ekonomik durum, bankacılık sektöründeki sorunların kamuoyuna açıklanması ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu tarafından devralınan bankalar hakkında kovuşturma yapılması prog-ramın sürdürülebilirliğine ilişkin endişeleri artırmıştır. Bu gelişmeler üzerine beklentilerini olumsuza çe-viren yabancı yatırımcılar Türkiye'deki portföylerini azaltmaya başlamışlardır (Akyüz & Boratav, 2001). Hızlı sermaye kaçışı önemli ölçüde yabancı fonlara bağımlı olan bankalar için ciddi likidite sorunları ya-ratmıştır. Finans piyasalarındaki çalkantılar ve 5,2 Milyar Doları geçtiği tahmin edilen yabancı sermaye kaçışı Merkez Bankası döviz rezervlerinde azalmaya neden olmuştur. Rezervlerin azalmasıyla birlikte faiz oranlarında ani bir artış gözlemlenmiştir. Faiz oranlarındaki bu ani artış ellerinde önemli miktarda devlet tahvili bulunan ve bunları gecelik repo piyasasında finanse eden bankaları olumsuz yönde etki-lemiştir. Vade uyumsuzluğu yaşayan bazı bankalara duyulan güvensizlik bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının aniden artmasıyla birleşince Kasım'ın ikinci yarısında kısa vadeli faiz oranlarında ani bir

---

(12) Sürünen Sabit Kur (crawling peg): Bu sistemde döviz kurunun belirlenen dar sınırlar içerisinde dalgalanmasına izin verilmektedir.

artış olmuştur. 22 Kasım'da yaşanan yoğun bir spekülatif atak sonucunda, İnterbank gecelik faizleri %873'e kadar çıkmıştır. Kısa vadeli faiz oranlarındaki bu artıştan sonra hem devlet tahvillerinin hem de hisse senetlerinin fiyatları düşmüştür (TCMB, 2001).

TCMB, 22 Kasım'da Net İç Varlıklar[13] (NİV) tavanını aşarak piyasalara likidite sağlamıştır. Aralık 2000'de daha kapsamlı bir politika paketi uygulamaya konmuş ve IMF'nin 7,5 Milyar Dolarlık Ek Rezerv Desteği programa olan güvenin tazelenmesini sağlayınca piyasalardaki dalgalanmalar kısmen durulmuştur. Mer-kez Bankası rezervleri kısa zamanda eski düzeyine ulaşmış ve faiz oranları kriz öncesi döneme göre yük-sek seviyede olmakla birlikte önemli ölçüde düşmüştür. İthalat yavaşlamış ve enflasyondaki düşüş trendi Türk Lirası'nın değer kaybının hala üzerinde olmakla beraber devam etmiştir (TCMB, 2002).

Türkiye, 2000 yılı Kasım ayında dövize yönelen yoğun spekülatif saldırıyı çok yüksek faiz ile, önemli döviz rezervi kayıplarıyla ve önemlisi; 7.5 Milyar Dolar büyüklüğündeki ek IMF kredisi ile durdurabilmiş ve döviz kurunu yüksek bir maliyetle savunabilmiştir. Ancak daha sonra oluşabilecek benzer bir saldı-rıya karşı savunma gücü büyük ölçüde azalmıştır (Uygur, 2001).

Şubat 2001 krizi

Kasım krizinin üç ay sonrasında 19 Şubat 2001'de Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki bir tartışma ikinci bir spekülatif saldırıyı başlatmış ve bu kez döviz krizi başlamıştır. 21 Şubat'ta bankalar arası para piyasasında gecelik faiz %6200'e çıkmış ve ortalama %4018,6 olmuştur. 16 Şubat'ta 27,94 Milyar Dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi 23 Şubat'ta 22,58 Milyar Dolara inmiş ve rezerv kaybı 5,36 Milyar Dolara ulaşmıştır. Kasım krizinde dövize olan talep yabancılarla sınırlı kalırken, Şubat krizinde yerlilerin de, özellikle bankaların ciddi miktarlarda döviz talep ettiği görülmüştür. Döviz talebini karşılama gücü kalmayan TCMB, 21 Şubat gecesi kurun dalgalanmaya bırakıldığını açıklamıştır. 19 Şubat'ta, 1 Doların piyasa satış kuru 686.500 TL iken, 23 Şubat'ta 960.000 TL olmuştur. Yani kur artışı on gün içinde %40'a ulaşmıştır. Böylece Kasım ayında yara alan enflasyonu düşürme programının sonu gelmiştir. Yaşanan kriz bir döviz krizi olmuş-tur ve faizlerin çok yükseklere çıkması dövize olan talebi engelleyememiştir (Uygur, 2001).

Finansal kriz sonrasında IMF ile yeni bir anlaşma yapılarak, tarımsal destekleme politikasında değişik-likler, özelleştirme, bankacılık sektörünün yapılandırılması ve

Merkez Bankasının bağımsızlığını sağ-lamlaştırma gibi yapısal reformların uygulanması konusunda daha kararlı olan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" Mayıs 2001'de ilan edilmiştir. Bu programın genel stratejisi üç aşamada özetlenmektedir: birincisi finansal piyasalardaki belirsizliği azaltmak, ikincisi para ve döviz piyasalarında istikrarı sağlamak ve son olarak makroekonomik dengelerin kurulması için önlemlerin alınmasıdır (TCMB, 2002).

6.5. 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ

2007 ortalarında ABD konut piyasasında başlayan finansal sorunlar giderek büyümüş ve gelişmiş ekonomilerden gelişmekte olan ülkelere de sirayet ederek küresel boyutta bir finansal krize neden olmuştur. Krizin nedenleri olarak likidite bolluğu ve bunun sonucunda verilen özensiz krediler, aşırı menkul kıymetleştirme, saydamlık eksikliği, derecelendirme kuruluşlarının etkinliğindeki yetersizlik ve düzenleyici ve denetleyici kuruluşların müdahalede gecikmesi olarak sıralanmaktadır. Küresel finansal

---

(13) NİV= Para Tabanı (Merkez Bankası Emisyonu + Bankacılık Sektörünün Merkez Bankası Nezdindeki TL Mevduatları)- Net Dış Varlıklar (Net Uluslararası Rezervler + Net Orta Vadeli Döviz Kredileri + Diğer Net Dış Varlıklar)

kriz banka iflasları mali sistemdeki konsolidasyonlar ve devletleştirmelerden sonra reel sektöre de yan-sıyarak küresel büyüme oranlarını düşürmüş, enflasyonist etkiye yol açmış, ve regülasyon taleplerinin daha yüksek sesle dillendirilmesine neden olmuştur (Alantar, 2008).

Birleşmiş Milletler'in "yüzyılın krizi", Uluslararası Para Fonunun (IMF) ise "dünya ekonomisinin 1930`lar-dan bu yana karşılaştığı en tehlikeli finansal şok" olarak nitelendirdiği küresel finansal kriz, Avrupa'dan Asya'ya, Japonya'dan Hindistan'a tüm dünya ekonomilerini ağır biçimde etkilemiştir. Kriz sonrasında başta ABD'de olmak üzere tüm ülkelerde krizin ağır yaralarını sarmak için eşine az rastlanır devlet eliyle finansal sistemi kurtarma operasyonları düzenlenmiştir.

6.5.1. ABD FİNANSAL KRİZİ

Kriz, kapitalist ekonominin en gözde kurumlarını iflasa sürüklemiştir. Bunlar içinde iflas eden Lehman Brothers, devletleştirilen Freddie Mac, Fannie Mae, Wishington Mutual, devlet yardımına muhtaç ka-lan AIG, UBS, RBS, B&B, Hypo Real Estate, Fortis, değerinin çok altında satılan Merrill Lynch, Halifax, değeri 3 milyar dolara düşen General Motors başta gelmektedir. Bu kriz 1997 Asya Krizi'nden sonra bu sefer gelişmiş ekonomilerde ortaya çıkan ve etki alanı daha geniş olan küreselleşme kaynaklı ikinci bir küresel krizdir.

6.5.2. AVRUPA BORÇ KRİZİ

Küresel finansal krizin etkileri henüz atlatılmamışken 2009 yılının Ekim ayından itibaren Euro Bölgesi çevre ülkelerinde ilk olarak Yunanistan'da başlayıp 2010 yılının ikinci çeyreğinde Portekiz ve İrlanda'da etkileri iyice hissedilen daha sonra İtalya ve İspanya'yı da içine alarak genişleyen bir borç krizi yaşan-maya başlamıştır. Bu kriz başta Euro bölgesi ülkeleri olmak üzere küresel büyüme ve finansal istikrar açısından büyük bir risk oluşturmaktadır. İtalya'nın kısa vadede borç çevirme sorunu olmamasına, İspanya'nın da olumlu olarak adlandırılabilecek bir mali performansa sahip olmasına rağmen borç sorununun bu iki ülkeye de sıçraması birçok çevrede kaygı uyandırmıştır.

Diğer yandan iflas şüphesiyle izlenmeye başlayan ülke sayısının artması finans

sektöründe de korku-ların giderek artmasına neden olmuştur. Başta Fransız, Alman ve İngiliz bankaları olmak üzere AB'nin en büyük bankalarının kasasında büyük miktarda borçlu ülkelere ait devlet tahvilinin bulunması yaşa-nacak olası kayıplar konusunda felaket senaryolarının üretilmesine neden olmaktadır. Bu süreçte Av-rupa'ya ve hatta pek çok gelişmekte olan ülkeye kadar tüm dünya borsalarında düşüşler yaşanmıştır. Avrupa'da yaşanan olumsuz ekonomik gelişmeler ve olası durgunluk özellikle dış ticaret yoluyla tüm ülke ekonomilerini de olumsuz etkilemektedir.

6.5.3. ABD VE ABD'DE FİNANSAL GENİŞLEMENİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ

2008 ve 2009 krizlerinde ABD ve AB parasal genişlemeye gitti. 2011 de başlayan AB borç krizinde de, Av-rupa Merkez Bankası (ECB) finansal genişlemeye gitti. Avrupa Merkez Bankası varlık fiyatlarının artmasını sağlayarak servet etkisi yaratmak ve toplam talebi artırmak amacıyla parasal genişlemeye gitti.

Parasal genişleme gelişmekte olan ülkeleri üç türlü etkiliyor:

1. Kısa vadeli sermaye hareketleri hızlanıyor. Gelişmekte olan ülkelere giden kısa vadeli sermaye, Borsanın balon yapmasına ve Milli paranın aşırı değerlenmesine yol açıyor. Milli paranın değerlen-mesi bu ülkelerin rekabet gücünün düşmesine ve sonuçta dış işlemler cari açıklarına neden oluyor.
2. Borsanın balon yapması, gelişmekte olan ülkelerde volatilitenin yükselmesine ve ekonomide istik-rarın bozulmasına neden oluyor.
3. Dünyada gıda ve enerji fiyatları artıyor. Enerji ithal eden ülkelerde cari işlemler açığı artıyor. Yine, ithal ettikleri mal ve hizmetlerin ve enerjinin fiyatı arttığı için, milli paraları değerlense de, ithalatın enflasyon etkisi ortaya çıkıyor.[13]

13) *Çalışmada gelişmekte olan ekonomiler başlığı altında Gelişen Asya ekonomileri; Latin Amerika'dan Brezilya ve Meksika; Avrupa'dan da Polonya ve Türkiye incelenmektedir. IMF'nin yapmış olduğu sınıflandırmaya göre Gelişen Asya Ekonomileri üç gruptan oluşmaktadır. Bunlardan ilki Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur'un içerisinde olduğu Yeni Sanayileşen Asya ekonomileri (Newly Industrialized Asian Economies), ikincisi Çin ve Hindistan'ın içerisinde olduğu gelişmekte olan Asya (Developing Asia) ekonomileri, üçüncü de gelişmekte olan Asya ekonomilerinin bir alt kategorisinde yer alan ASEAN 5 (Association of Southeast Asian Nations, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) ülke-leridir. Bu ülkeler: Endonezya, Tayland, Malezya, Filipinler ve Vietnam'dır. Çalışmada gelişen ve gelişmekte olan ekonomiler başlığı altında bu Asya ülkelerine ek olarak Latin Amerika'dan Brezilya ve Meksika; Avrupa'dan da Polonya ve Türkiye incelenmektedir.*

Ek Tablo 1: Freedom House Endeksine Göre Seçilmiş Ülkelerin Politik Haklar Ve Sivil Özgürlükler Açısından Demokrasi Puanı

ÜLKELER	POLİTİK HAKLAR	SİVİL ÖZGÜRLÜKLER	FERT BAŞINA GSYH
Avustralya	1	1	45.306
Belçika	1	1	45.592
Kanada	1	1	50.496
Şili	1	1	14.529
Çek Cumhuriyeti	1	1	18.813
Arjantin	2	2	9.162
Brezilya	2	2	11.088
Romanya	2	2	7.666
Meksika	3	3	9.219
Türkiye	3	3	10.017
Ukrayna	3	3	3.575
Kolombiya	3	4	6.980
Bangladeş	3	4	690
Bosna Hersek	4	3	7.623
Singapur	5	4	43.864
Fiji	6	4	3.806
Yemen	6	5	1.061
Mısır	6	5	2.922
Irak	5	6	3.306
Afganistan	6	6	575
Suriye	7	6	3.050
Çin	7	6	5.184
Suudi Arabistan	7	6	19.890
Libya	7	7	10.873
Somali	7	7	600
K.Kore	7	7	1.900
Sudan	7	7	1.939

(Freedom House, 2010)

Puanlama: 1 ile 2,5 puan arası Özgür, 3 ile 5 puan arası Kısmi Özgür, 5,5 ile 7 puan

arası Özgür değil.

Not: Fert başına GSYH hâsıla rakamları tarafımızdan ilave edilmiştir.

KAYNAKÇA

Adelman, I. (1984). Beyond Export-Led Growth. World Development, 973-986.

Akdiş, M. (2000). Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye. İstanbul: Beta Yayınları.

Akyüz, Y., & Boratav, K. (2001). The Making of The Turkish Financial Crisis. http://wwwx.oit.umass. edu/~peri/html/2/122.html adresinden alındı

Alantar, D. (2008). Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. Maliye ve Finans Yazıları . http://www.finanskulup.org.tr/maliyefinans/maliyefinans.html adresinden alındı

Alkin, E. (1984). Ekonomi Ansiklopedisi. İstanbul.

Alpar, C. (1982). A.G.Ü.'lerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme. Ankara: İ.T.İ.A.

Alpar, C. (1982). Az gelişmiş ülkelerin dış ticaret sorunları ve sanayileşme.

Turhan Kitabevi. Asia Development Bank. (2012). Tracking the Middle Income

Trap.

Aslan, N., & Yörük, D. (2008). Teoride ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri ve Kalkınma İlişkisi. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 36.

Aytuğ, H. K. (2011). Küresel Rekabette Üretim ve Maliyet Yapısı. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 58.

Babic, A., & Zigman, A. (2001). Currency Crises: Theoretical and Empirical Overview of the 1990s. Croatian National Bank Surveys, 1-21.

Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 25-34.

Berksoy, T. (1982). Uluslararası Ticaret, İktisadi Kalkınma ve İthal İkamesi, . Toplum ve Bilim, No: 12, , 525.

Bilgin, M. H., Ongan, H., & Karabulut, G. (2002). Finansal Krizlerin İşletmelerin Finansman Yapıları Üzerideki Etkileri.

Bozkurt, V. (2007). Küreselleşme; Kavram Gelişim ve Yaklaşımlar. www.genbilim.com/content/ view/1659/86. adresinden alındı

Bulut, C., & Bahişov , N. (2011). Finansal Küreselleşme ve Ekonomik Etkileri. Türk

Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3162/finansal_kuresellesme_ve_ekonomik_ etkileri adresinden alındı

Bulutoğlu, K. (1988). Kamu Ekonomisine Giriş. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Bulutoğlu, K. (2002). Yöresel ve Küresel Para Krizleri. İstanbul: Batı Türeli Yayıncılık.

Burkart, O., & Coudert, V. (2000). Currency Crises in the Emerging Economies. Banque de France Bulletın Digest, 21-32.

Burside, C., Eichenbaum, M., & Rebelo, S. (2000). Understanding Korean and Thai Currency Crises. Federal Reserve Bank of Chicago Economic Perspectives, 45-60.

Büyükakın, T., Bülbül, Y., & Çakır, N. (2010). Nobel' in İzinde İktisat Kuramının Gelişimi. İStanbul: İTO.

Celasun, M. (2001). Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği. Doğu-Batı Dergisi, 161-179.

Celasun, M., & Rodrik, D. (1989). Turkish Experience with Debt: Macroeconomic Policy and Performance. National Bureau of Economic Research, 89.

Chang, R., & Velasco, A. (1999). Liquidity Crises in Emerging Markets: Theory and Policy. NBER Working Papers, 1-58.

Chenery, H. (1955). The Role of Industrialization in Development Programmes, The Economics of Underdevelopment. New York: Oxford University Press.

Chiodo, A. J., & Owyang, M. (2002). A Case of Study of a Currency Crisis: The Russian Default of 1998. http://research.stlouisfed.org/publications/review/02/11/ChiodoOwyang.pdf adresinden alındı

Clapham, R. (1973). Marktwirtschaft in Entwicklungslandern,.

Freigburg. Clark, H. (1970). Planning Import Substitution. The

Economic Journal, 266-268.

Connely, J., & Smith, G. (2003). Politics and the Environment: From Theory to Practice.

Çarıkçı, E. (1983). Yarıgelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları.

Turhan Kitabevi. Çolak, Ö. F. (2001). İstikrar Programı ve Kriz. İşveren Dergisi.

Delice, G. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif. Erciyes Üniversitesi iktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 57-81.

Demir, A. (1992). Türk İmalat Sanayinde Sektörel Risk Değerlendirmesi, Sektörel GElişme Stratejileri. Ankara.

Dış Ticaret Müsteşarlığı. (2001). Döviz Kuru Politikaları. Dünyada ve Türkiye'de Ekonomik Gelişmeler.

Dorrance, G. (1948). The Income Terms of Trade. Review of

Economic Studies. DPT. (1995). Temel Ekonomik Göstergeler (1950-

1995).

DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas

Komisyonu Raporu. Ankara.

DPT. (2012). Temel Ekonomik Göstergeler.

Duman, K. (2002). Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları. Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, 38-50.

Dünya Bankası. (2012). Dünya Kalkınma Raporu.

Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2004). Ekonomi Politikası, Teori ve Türkiye Uygulaması, . İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eihengreen, B. (2002). Crisis Prevention and Management : Any New Lessons From Argentina and Turkey ? World Bank Global DEvelopment Finance.

Ekonomi Bakanlığı. (2002). http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko1.xls adresinden alındı

Ekonomi Bakanlığı. (tarih yok). Hane Halkı İş Gücü Anketi Sonuçları. Ekonomi Bakanlığı: http// www.foreigntrade.gov.tr/ adresinden alındı

Ergin, F. (1973). Ak İktisat Ansiklopedisi. Ak Yayınları.

Erkekoğlu, H., & Bilgili, E. (2005). Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi: Teori ve Uygulama. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15-36.

Eser, U. (1993). TÜrkiye’de Sanayileşme. Ankara: İmge Kitabevi.

FAO. (2012). Food Security Indicators. Food and Agriculture Organization of the United Nations. The State of Food Insecurity in the World 2012: http://www.fao.org/publications/sofi/food-security-indicators/en/ adresinden alındı

Feldstein, M. (2002). Economic and Financial Crises in Emerging Market Economies: Overview of Prevention and Management. NBER Working Paper.

Felipe, J., Abdon, A., & Kumar, U. (2012). Tracking the Middle-income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why? The Levy Economics Institute Working Paper.

Fisher, S. (1998). The Asian Crisis: a View From the IMF. Journal of International Financial Management and Accounting, 167-176.

Freedom House. (2010). Freedom In The World Country Ratings & Methodology .

Freedom House. (2012). Freedom in the World. http://www.freedomhouse.org/report-types/ freedom-world adresinden alındı

Fry, M. (1997). In Favour of Financial Liberalisation. The Economic

Journal, 754-770. Galbraith, J. K. (1990). Ekonomi Kimden Yana. (B. D.

Çorakçı, Çev.) Altın Kitaplar.

Garcia, V. F. (1997). Roundtable Discussion: Systemic Banking Crises. World bank Discussion Papers, 84-86.

Giddens, A. (1980). The Consequence of Modernity. Cambridge.

Glick, R., & Hutchison, M. (1999). Banking and Currency Crises: How Common Are Twins? Pacific Basin Working Paper Series, 1-41.

Gür, T. H., & Tosuner, A. (2002). Para ve Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9-36.

Güran, N. (1987). Döviz Sistemleri ve Ekonomik Denge. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Hazine Müsteşarlığı. (2001). Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar. Ankara.

Hazine Müsteşarlığı. (2001). Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar,. Ankara.

Hazine Müsteşarlığı. (2009). Ekonomik

Göstergeler. Hazine Müsteşarlığı. (2013).

İstatistikler.

Hirik, E. (2009). Platon ve İdeal Devlet. http://www.erkanhirik.com.tr/platon-ve-ideal-devlet/ adresinden alındı

Hürriyet. (2012, Nisan 10). 2012 Refah Göstergeleri.

İlkin, A. (1973). Ak İktisat Ansiklopedisi. İstanbul: Ak

Yayınları. IMF. (2002). Eye Of The Storm. Finance

and Development. IMF. (2012). World Economic

Outlook.

Kalkınma Bakanlığı. (2012). Temel Ekonomik Göstergeler.

Kaminsky, G. L. (2003). Varieties of Currency Crises. NBER Working Papers, 1-29.

Kaminsky, G. L., & Reinhart, C. (1999). The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payment Problems. The American Economic Review, 473-500.

Kaminsky, G. L., & Reinhart, C. M. (1996). The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payment Problems. Board of Governors of the Federal Reserve System International Finance

Discussion Papers, 1-27.

Karabıçak, M. (2002). Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler. Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl 2002, Cilt 7, Sayı 1, s.115-131., 115-131.

Karabulut, G. (2002). Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Sebebleri. İstanbul: Der Kitabevi.

Kazgan, G. (1985). Ekonomide Dışa Açık Büyüme.

Kepenek, Y., & Yentürk, N. (2000). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keyman, F. (2007). Türkiye'de Devletin Dönüşümü ve Küreselleşme. www.obarsiv.com/pdf/ fuatkeyman.pdf adresinden alındı

Kılıç, C., Savrul, B., & Ustaoğlu, M. (2008). Teknoloji ve İnovasyonun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar. irişimcilik İnovasyon & Ekonomik Kalkınma, 3. Uluslararası İstanbul İktisatçılar Zirvesi, (s. 223-237). İstanbul.

Kongar, E. (2002). Üçüncü Küreselleşme Ne Getirecek.

Korum, S. (1977). "Sanayinin Girdi Yoluyla Dışa Bağımlılığı" Sanayide Girdiler Sorunu. Ankara: TMMOB Yayını.

Köse, H. Ö. (2003). Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Bölüşümü. Sayıştay Dergisi.

Krueger, A. O. (1983). Trade and Employment in Developing Countries .

Krugman, P. (1979). A Model of Balance-of- Payments Crises. Journal of Money, Credit and Banking,, 311-325.

Krugman, P. (1998). Currency Crises. http://web.mit.edu/ krugman/ www/crises.html adresinden alındı

Lee, E. (1998). The Asian Financial Crisis: Origins and Social Outlook. International Labour Review,, 81-93.

Little, I., Scitovsky , T., & Scott, M. (1972). Industry and trade in some developing countries . Journal of International Economics, 59.

Martin, S., & Parker, D. (1997). The Impact of Privatization: Ownership and Corporate Performance in the United Kingdom.

Martinez, G. O. (1998). What Lessons Does the Mexican Crisis Hold for Recovery in

Asia?”. IMF Finance & Development, 6-9.

Mishkin, F. (1996). Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective. http://www. columbia.edu/~rhc2/Spring 2005/Papers/mishkin.pdf adresinden alındı

Mishkin, F. (2001). “Financial Policies and The Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries. NBER Working Papers, 1-40.

Monroe, A. E. (1923). Early Economic Tought.

Cambridge. OECD. (2005). Eurostat.

Oksay, S. (2001). Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları: Türkiye (1923-2000). İstanbul: Beta Yayınları.

Özatay, F. (1997). The Lessons of the 1994 Crisis in Turkey: Public Debt (Mis) Management and

Confidence Crisis. Yapı Kredi Economic Review, 21-38.

Özdemir, A., & Şahinbeyoğlu, G. (2000). Alternatif Döviz Kuru Sistemleri. TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Araştırma Tebliği.

Özdemir, S. (2010). 1979 Nobel İktisat Ödülü : Sir W. Arthur Lewis'in İktisat Bilimine Kattıkları, Nobel'in İzinde İktisat Kuramının Gelişimi,. İstanbul: İTO Yayını.

Özyakışır, D. (2011). Beşeri Sermayenin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 47-71.

Paya, M. (2013). Küresel Ortamda İktisat Politikaları. İstanbul:

Türkmen Kitabevi. Prebish, R. (1973). Kalkınma İçin Yeni Bir Ticaret

Politikasına Doğru.

Quirk, P. j. (1996). Exchange Rate Regimes as Inflation Anchors. Finance & Development,, 42-45.

Radalet, S., & Sachs, J. (1998). The East Asian Financial Crisis: Diagnosis, Remedies, Prospects. http://www.ksg.harvard.edu/CID/ hiidpapers/bpeasia2.pdf adresinden alındı

Saatçioğlu, C. (2001). Devaluasyon ve Etkileri. Mali Çözüm, 87-98.

Saygılı, Ş., Cihan, C., & Yurtoğlu, H. (2002). Türkiye Ekonomisinden Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000.

Simai, M. (1982). Problems, Conditions and Possibilities For An Export -Oriented Economic Policy In Hungary.

Stiglitz, J. E. (2003). 90' ların Yükselişi. CSA Yayın

Ajansı. TCMB. (2001). Para Politikası Raporu.

TCMB. (2002). Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri. Ankara:

Banknot Matbaası. TCMB. (2012). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi.

http://evds.tcmb.gov.tr/ adresinden alındı TCMB. (2013). Tüfe Bazlı Reel

Efektif Kuru.

Togan, S. (1993). 1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaret Liberizasyonu. Türk Eximbank Dizisi.

TUİK. (2012). İstatistik Göstergeler.

TÜBİTAK. (2003). Vizyon 2023: Bİlim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü

Projesi Çevre Ve Sürdürülebilir Kalkınma Tematik Paneli,. Ankara: TÜBİTAK.

UNCTAD. (1998). Trade and Development Report. http://www.globalpolicy.org/ socecon/ trade/ unctad/1998/ tradedevelopment. pdf adresinden alındı

Uygur, E. (2001). Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri. Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metinleri, 1-40.

Vickers, J., & Yarrow, G. (1988). Privatization An Economic Analysis.

Woo, W., Carleton, P., & Rosario, B. (2000). The Unorthodox Origins of the Asian Currency Crisis . ASEAN Economic Bulletin, 120-134.

World Bank Turkey. (tarih yok). Industrialization and Trade Strategy.

Wyplozs, C. (2001). How Risky is Financial Liberalization in the Developing Countries? United Nations Conference on Trade and Development G-24 Discussion Paper Series, 1-25.

Yalçınkaya, H., Çılbant, C., & Yalçınkaya , N. (2010). Son Küresel Kriz Küreselleşmenin Sonunu mu Hazırlıyor? Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi - 1 Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı, (s. 1626-1655).

Yavuz, C., & Sivrikaya, D. (2009). Küreselleşmenin Aktörlerinden Çok Uluslu Şirketler ve Yönetişim. Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası Davraz Kongresi.

Yener, A. (2012). Stratejikanaliz.com. http://www.stratejikanaliz.com/kategoriler/ekonomi/marksizm/ karl_marksin_buyume_teorisi_10.htm adresinden alındı

Yentürk, N. (1992). 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde İhracatın Yapısal Gelişimi, Sektörel Gelişme Stratejileri. 3. İzmir İktisat Kongresi, Bildiriler Kitabı, . İzmir.

Yentürk, N. (2005). Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Zerenler, M., Türker, N., & Şahin, E. (2007). Küresel Teknoloji, Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) ve Yenilik İlişkisi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 653-667.